

University of Groningen

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1980

Lucardie, Anthonie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1981

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A. (editor) (1981). *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1980*. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN

JAARBOEK 1980

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN

HOGESCHOOL
DER A 10

9712 AC GRONINGEN
TEL.: 050 - 115386

INHOUDSOPGAVE

<i>Inhoudsopgave</i>	I
<i>Voorwoord</i>	V
1. <i>Locatie, personeelsformatie en Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen</i>	1
1.1 Locatie	1
1.2 Personeelsformatie	1
1.3 Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen	2
2. <i>Documentatiesystemen</i>	3
2.1 Alfabetische en systematische bibliografie oude stijl	3
2.2 Alfabetische en systematische bibliografie nieuwe stijl	7
2.3 Uittrekselsysteem	11
2.4 Knipselarchief	12
2.5 Trefwoordencatalogus	13
2.6 Periodiekencatalogus	13
2.7 Catalogus Nederlandse politieke partijen	13
2.8 Systeem voor bewaarplaatsen archieven	13
3. <i>Archieven en interviews</i>	15
3.1 Archieven	15
3.2 Geluidsarchief	15
3.3 Beeldarchief	16
3.4 Interviews	16
4. <i>Onderzoek en publicaties</i>	17
4.1 Onderzoek	17
4.2 Onderzoek naar het middenkader van politieke partijen	17
4.3 Onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement	18
4.4 Onderzoek naar de meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid	18
4.5 Parlementsenquête 1980	20
4.6 Publicaties van huidige en vroegere stafleden van het Centrum	20

5. <i>Relaties met organisaties en instellingen</i>	22
5.1 Relaties met de Nederlandse politieke partijen	22
5.2 Relaties met coördinerende instanties	22
5.3 Relaties met het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog	22
5.4 Relaties met bibliotheken	23

Bijlagen

I. Overzicht van de rubrieken in de systematische bibliografie (oude stijl) en uittrekselsysteem met de bijbehorende aantallen kaartjes	27
II. I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het midden- kader van het CDA. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de leden van het congres van het Christen Democratisch Appel op 20 januari 1979 te Den Haag"	39
III. L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Dutch party delegates: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics, of Delegates from CDA, D'66, PvdA and VVD	61
IV. I. Lipschits en A.P.M. Lucardie: Campaign Analysis Report: The Netherlands; the first direct elections to the European Parliament	87
V. A.P.M. Lucardie: "Meningsvorming binnen de PvdA. Een voor- lopig verslag van een inhoudsanalyse van discussieverslagen uit de afdelingen van de Partij van de Arbeid"	107
VI. L. Koeneman: Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1980	117
VII. S.G. Steffensen: Waarom werd de SDAP niet ontbonden?	133
VIII. Lijst van schenkingen van particulieren, instellingen, politieke partijen en wetenschappelijk bureaus van de partijen, ontvangen in het verslagjaar, afgesloten per 1 januari 1981	139

VOORWOORD

Het verslagjaar 1980 is voor het Centrum belangrijk geweest. Aan het einde van dat jaar verhuisde het Centrum naar een nieuw pand. Hoewel de nieuwe behuizing niet groter is dan de oude, is ze wel functioneler. De nieuwe studieruimte is rustiger dan de oude.

Belangrijker nog is het herstel van de basisformatie van 3,5 plaatsen. Zowel in 1979 als in 1980 moest het Centrum zijn werk doen met 2,5 formatieplaatsen, waardoor een niet onaanzienlijke achterstand is ontstaan. Nadat de Evaluatiecommissie op 31 augustus 1979 een voor het Centrum gunstig rapport had uitgebracht, besloot de Universiteitsraad - op advies van het College van Bestuur - op 13 december 1979 de personeelsformatie weer op het minimum van 3,5 plaatsen te brengen. Na een langdurige sollicitatieprocedure is drs. R.A. Koole voorgedragen voor de functie van Hoofd van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

De heer Koole is op 16 februari 1981 in dienst getreden. Hij heeft op die datum de dagelijkse leiding van het Centrum van mij overgenomen. In onderling overleg is besloten dat ik de verantwoordelijkheid draag voor dit Jaarboek, dat een verslaggeving is over het jaar 1980.

In vol vertrouwen heb ik de heer Koole - die in een vroegere periode student-assistent bij het Centrum is geweest - de leiding overgedragen. Ik hoop dat hij dezelfde medewerking van instanties en instellingen zal krijgen als ik gekregen heb. Ik wens hem veel succes toe.

Dit Jaarboek is samengesteld door de staf van het Centrum. Dr. A.P.M. Lucardie verzorgde de eindredactie. Mej. A.H. Rookmaker heeft het manuscript getypt en de Reproductiedienst van de Rijksuniversiteit Groningen belastte zich met de uitvoering van het Jaarboek.

Groningen, 23 februari 1981

I. Lipschits

1. LOCATIE, PERSONEELSFORMATIE EN WERKGROEP NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN

1.1 Locatie

De Evaluatiecommissie heeft in haar rapport van 31 augustus 1979 (zie Jaarboek 1979, blz. 1-2 en 32-45) een betere huisvesting van het Centrum aanbevolen. Op initiatief van de Bibliothecaris der Universiteit is een deel van het pand aan het Hoge der A 10 voor huisvesting van het Centrum geschikt gemaakt. De verhuizing heeft in december 1980 plaatsgevonden.

Vergeleken met het oude pand is het Centrum er qua oppervlakte niet of nauwelijks op vooruitgegaan, maar de indeling van het nieuwe pand is functioneler: de bezoekers beschikken over een betere en vooral rustiger studieruimte en de collectie dagbladen, weekbladen en periodieken van politieke partijen is nu veel overzichtelijker opgesteld.

1.2 Personeelsformatie

Per 1 januari 1980 was de staf van het Centrum als volgt samengesteld:
drs. A.P.M. Lucardie - wetenschappelijk ambtenaar (0,5 eenheden)
mevrouw J.M. Vink - documentaliste
mevrouw A.H. Rookmaker - secretaresse.

Op verzoek van het College van Bestuur werd de dagelijkse leiding tijdelijk waargenomen door professor Lipschits.

Wegens verhuizing van mevrouw Vink naar het westen van het land ontstond een vacature voor de post van documentaliste. In deze functie trad per 1 juni 1980 mevrouw A.A. Koeneman in dienst.

Op 10 februari 1978 besloot de Universiteitsraad de omvang van de formatie - 2,5 dan wel 3,5 formatieplaatsen - te laten afhangen van het rapport van de Evaluatiecommissie. Gezien de inhoud van het rapport stelde het College van Bestuur de Universiteitsraad voor het aantal formatieplaatsen op 3,5 te brengen, waaronder een Hoofd van het Centrum. Aan dit voorstel gaf de Universiteitsraad op 13 december 1979 zijn fiat.

Een door het College van Bestuur samengestelde sollicitatiecommissie heeft na een langdurige procedure drs. R.A. Koole voorgedragen voor benoeming tot Hoofd van het Centrum. De heer Koole is in een eerder stadium student-assistent bij het Centrum geweest. Hij is op 16 februari 1981 in dienst getreden. Vanaf die datum heeft hij de dagelijkse leiding van prof. Lipschits overgenomen.

Ook tijdens het verslagjaar 1980 liepen twee studenten van de Bibliotheek-

en Dokumentatieakademie in Groningen stage op het Centrum:

P. van der Gaag (januari-februari 1980);

G. Kienhorst (mei-juni 1980).

1.3 Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen

De volgende vijf vakgroepen participeren in de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen:

vakgroep Methoden en Technieken (Faculteit der Sociale Wetenschappen);

vakgroep Empirische Sociologie (Faculteit der Sociale Wetenschappen);

vakgroep Staatsrecht (Faculteit der Rechtsgeleerdheid);

vakgroep Nieuwste Geschiedenis (Faculteit der Letteren);

vakgroep Eigentijdse Geschiedenis (Faculteit der Letteren).

In 1980 werd drs. L.P. Middel als individueel lid tot de Werkgroep toegelaten. Leden van de Werkgroep waren per 31 december 1980: dr. D.F.J. Bosscher, prof. dr. M.G. Buist, prof. dr. J.E. Ellemers, prof. dr. E.H. Kossmann, prof. dr. I. Lipschits (voorzitter), drs. L.P. Middel, prof. dr. F.N. Stokman, dr. G. Taal, prof. dr. P. Valkenburgh en prof. mr. J.J. Vis.

Tussen de Werkgroep en het Centrum bestaat een zekere betrekking. Het belangrijkste onderscheid is dat de Werkgroep onderzoek kan initiëren en dat het Centrum dit geïnitieerde onderzoek kan ondersteunen. Op het onderzoeksprogramma van de Werkgroep voor 1980 stonden de volgende projecten waarbij het Centrum ondersteunende activiteiten verleende:

- onderzoek naar het middenkader van politieke partijen (onderdeel van de European Election Study);
- onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen voor het Europees Parlement (onderdeel van de European Election Study);
- Parlementsenquête 1980;
- meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid.

Op deze onderzoeksprojecten wordt in hoofdstuk 4 nader ingegaan.

2. DOCUMENTATIESYSTEMEN

Het Centrum bezit de volgende systemen en catalogi:

- alfabetische en systematische bibliografie "oude stijl" (2.1)
- alfabetische en systematische bibliografie "nieuwe stijl" (2.2)
- uittrekselsysteem (2.3)
- knipselarchief (2.4)
- trefwoordencatalogus (2.5)
- periodiekencatalogus (2.6)
- catalogus Nederlandse politieke partijen (2.7)
- systeem voor bewaarplaatsen archieven (2.8).

2.1 *Alfabetische en systematische bibliografie oude stijl*

Deze bibliografie omvat boeken, tijdschriftartikelen en sedert 1 januari 1975 ook artikelen uit opinie-weekbladen. Artikelen uit dagbladen werden niet in dit systeem opgenomen.

De bibliografie werd langs primaire en secundaire weg samengesteld. Basis van de tweede werkwijze was een bestaand kaartsysteem, dat in de periode 1964-1966 door prof. Lipschits werd aangelegd. Voorts werden verwerkt de aanwinstenlijsten van de Universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen, van de Koninklijke Bibliotheek en van het Instituut voor Wetenschap der Politiek te Amsterdam. Er werd een bibliografisch periodiek op ons onderwerp bijgehouden: Periodiekenparade (Assen). Literatuurlijsten uit boeken en scripties werden uiteraard verwerkt voor zover ze betrekking hadden op het onderwerp. Van een aantal gespecialiseerde instellingen zijn de catalogi doorgenomen: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Sociaal-Historisch Centrum Limburg en de bibliotheken van de Tweede Kamer en de Wiardi Beckmanstichting.

Wat betreft de primaire samenstelling van de bibliografie zijn de volgende periodieken verwerkt:

Acta Politica 1965 t/m 1978

Anti-Revolutionaire Staatskunde 1947 t/m 1956, 1966 t/m 1968, 1974 t/m 1978

Christelijk-Historisch Tijdschrift 1966 t/m 1968, 1972 t/m 1978

Het Gemenebest 1945 t/m 1958

De Gids 1945 t/m 1974

Katholiek Staatskundig Maandschrift 1947 t/m 1963/4

Liberaal Reveil 1956 t/m 1978

De Personalist 1948 t/m 1951

Podium 1945 t/m 1966

Politiek 1966 t/m 1968

Politiek Perspectief 1971 t/m 1978

Politiek en Cultuur 1945 t/m 1956, 1966 t/m 1968, 1973 t/m 1978

Scholing en Strijd 1945 t/m 1946

Socialisme en Democratie 1945 t/m 1978

De Vrijzinnig Democraat 1945 t/m 1946

opinieweekbladen:

Elseviers Magazine sedert 1 januari 1975

De Groene Amsterdammer sedert 1 januari 1975

Haagse Post sedert 1 januari 1975

De Nieuwe Linie sedert 1 januari 1974

De Tijd sedert 1 januari 1975

Vrij Nederland sedert 1 janurari 1973.

Ten behoeve van het onderzoek naar de partij-politieke ontwikkelingen in Nederland in de periode 1966 t/m 1968, werden genoemde opinieweekbladen geanalyseerd en in de bibliografie opgenomen. De alfabetische bibliografie Nederlandse politieke partijen bevat ruim 18.000 kaartjes. In de systematische bibliografie zijn bijna 22.000 kaartjes opgenomen.

De indeling van de afgesloten systematische bibliografie is als volgt:

1. Algemeen, diversen Onder deze rubriek valt alles, wat niet onder één van de volgende rubrieken is in te delen. Periodiek werd nagegaan of uit deze rubriek afzonderlijke rubrieken gevormd konden worden. Op deze manier kwamen enkele van de hierna volgende rubrieken tot stand.

2. Nederlandse politieke partijen

2.1 Algemeen In deze rubriek werden boeken en artikelen opgenomen die handelen over vier of meer partijen.

2.2 Anarchisme/anarchistische organisaties Deze rubriek betreft anarchistische organisaties in het algemeen. De specifiek anarchistische partijen, zoals de Socialistiese Partij van Kolthek, vallen onder rubriek 2.10.

2.3 Communisme/communistische partijen/eurocommunisme Deze rubriek betreft boeken en artikelen over het (euro)communisme en communistische partijen in het algemeen. Artikelen over de CPN of de Franse CP vallen respectievelijk onder de rubrieken 2.10 en 16.

2.4 Confessionele partijen Deze rubriek betreft confessionele partijen in het algemeen (het begrip confessionele partij, wenselijkheid van confessionele partijen etc.). De specifiek confessionele partijen als KVP en SGP vallen onder

2.10.

2.5 Conservatisme Deze rubriek betreft boeken en artikelen over conservatisme in het algemeen.

2.6 Fascisme/fascistische partijen Deze rubriek betreft fascistische en nationaal-socialistische partijen in het algemeen. De specifiek fascistische en nationaal-socialistische partijen als NSB en NSNAP vallen onder 2.10.

2.7 Liberalisme/liberale partijen Deze rubriek betreft liberalisme en liberale partijen in het algemeen. Specifiek liberale partijen als de Liberale Staatspartij en de VVD vallen onder 2.10.

2.8 Protestants-christelijke partijen Deze rubriek betreft protestants-christelijke partijen in het algemeen. Specifiek protestants-christelijke partijen als ARP en GPV vallen onder rubriek 2.10.

2.9 Socialisme/socialistische partijen Deze rubriek betreft socialistische partijen in het algemeen. Specifiek socialistische partijen als PvdA en SDAP vallen onder rubriek 2.10.

2.10 Alfabetisch geordend op partijnaam Deze rubriek bevat boeken en artikelen per politieke partij in alfabetische volgorde: Anti-Misdaad Partij, Anti-Revolutionaire Partij, Boeren Partij, Bruggroep etc.

2.10.1 Organisatorische structuur Per partij is in dit oude systeem slechts één onderverdeling gemaakt, namelijk de organisatorische structuur, hetgeen inhoudt het huishoudelijk reglement en de statuten.

3. Relaties tussen partijen

3.1 Alfabetisch geordend Bijvoorbeeld ARP-CHU, D'66-PvdA, PvdA-VVD.

3.2 Samenwerking progressieve partijen In deze rubriek zijn boeken en artikelen opgenomen over de samenwerking tussen D'66, PPR en PvdA (eventueel met PSP en CPN).

De rubriek 'samenwerking confessionele partijen' is komen te vervallen sinds de oprichting van het CDA en is ondergebracht bij rubriek 2.10.

4. Organisatorische structuur algemeen In deze rubriek werden boeken, artikelen en teksten (reglementen, statuten e.a.) opgenomen over de organisatorische structuur van de politieke partijen in het algemeen of van twee of meer partijen. Boeken, artikelen en teksten over de organisatorische structuur van één partij werden opgenomen onder 2.10.1.

5. Theoretische aspecten De rubriek betreft boeken en artikelen over theoretische aspecten van de politieke partij(vorming), uitgezonderd de organisatorische structuur.

6. Kabinetscrises/kabinetsformaties Deze rubriek betreft boeken en artikelen over kabinetscrises en -formaties in het algemeen en de afzonderlijke crises

en formaties.

7. Kiesstelsel Literatuur over het bestaande kiesstelsel en over wijzigingen of voorstellen tot wijziging van het kiesstelsel.
8. Verkiezingen Deze rubriek betreft boeken en artikelen over gehouden verkiezingen voor de Tweede Kamer, de Eerste Kamer, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden. De rubriek is chronologisch geordend.
9. Electorale sociologie Deze rubriek betreft onderzoeken van de openbare mening op het gebied van de Nederlandse politiek.
10. Democratisering Deze rubriek betreft artikelen en boeken over de democratie in het algemeen en over aspecten van de democratie als buitenparlementaire oppositie, studentenbeweging, kiezersinvloed.
11. Parlement, regering, minister en ambtenaren Naast artikelen over de houding van de politieke partijen ten opzichte van het parlement, de regering enz., bevat deze rubriek ook artikelen over het regeringsbeleid en de politieke adviseurs.
12. Dekolonisatie Deze rubriek betreft voornamelijk de houding van de Nederlandse politieke partijen ten opzichte van de dekolonisatie van Indonesië en Nieuw-Guinea. Deze wat specialistische rubriek is ontstaan als gevolg van het onderwijs dat over dit onderwerp werd gegeven.
13. Werknemers en werkgevers Onder deze rubriek vallen artikelen over werknemers en werkgevers en hun onderlinge verhoudingen, ondernemingsraden, medezeggenschap, stakingen etc.
14. Denkbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog over partijvorming.
15. Biografieën Deze rubriek bevat biografisch materiaal van en over Nederlandse politici.
16. Buitenlandse politieke partijen Boeken en artikelen over buitenlandse politieke partijen.
17. Europese integratie/verkiezingen Deze rubriek betreft de houding van de Nederlandse politieke partijen t.a.v. Europese eenwording en de Europese verkiezingen.
18. Vrouwenbeweging Deze rubriek is opgenomen omdat over dit onderwerp mogelijk een werkcollege gegeven zou worden.
19. Groningen Artikelen over partij-politieke ontwikkelingen in de provincie en in de gemeente Groningen.
20. Koninklijk Huis In deze rubriek zijn boeken en artikelen opgenomen over leden van het Koninklijk Huis. Voor deze rubriek werd niet gericht gezocht.

Binnen de afzonderlijke rubrieken zijn de kaartjes alfabetisch op hoofdwoord gerangschikt. Een overzicht van de omvang van elke rubriek wordt vermeld in

bijlage I.

2.2 Alfabetische en systematische bibliografie nieuwe stijl

Na 5 jaar van gestage groei, bleek de oorspronkelijk gehanteerde systematische indeling te grof om op snelle en adequate wijze het bestand te kunnen blijven ontsluiten. De staf van het Centrum heeft daarom een nieuwe systematische indeling ontworpen, die zowel geschikt is voor verwerking van titels in een kaartsysteem als voor verwerking per computer. Dit indelingssysteem is vanaf 1 september 1978 gehanteerd.

Het belangrijkste verschil tussen de "oude" en de "nieuwe" bibliografie ligt in de aangebrachte onderverdeling naar onderwerp binnen de politieke partijen. Dit maakt het mogelijk zeer gericht te zoeken.

Wilde men, om een voorbeeld te geven, in het oude systeem zoeken naar literatuur over het ontstaan van de PvdA, dan moesten alle kaartenbakken voor de PvdA worden doorgenomen; in het nieuwe systeem hoeft men in dit geval voor de PvdA alleen onder de subrubriek "ontstaansgeschiedenis" te zoeken. De indeling van de nieuwe systematische bibliografie is als volgt:

- A. Nederlandse Politieke Partijen
  - I. Algemeen + subrubrieken
  - II. Partijen alfabetisch + subrubrieken
- B. Theoretische Aspecten
  - over partijstelsel en partijvorming
- C. Openbare Mening
  - onderzoeken met een relatie tot politieke partijen
- D. Groningen
  - I. Algemeen + subrubrieken
  - II. Partijen alfabetisch + subrubrieken

ad A De rubrieken I en II van hoofdgroep A zijn onderverdeeld in de hierna volgende subrubrieken.

subrubrieken:

1. algemeen/diversen: werken over 4 of meer van de volgende subrubrieken
2. (ontstaans)geschiedenis, opheffing partijen
3. interne partijstructuur: partijorganisatie, ledenstructuur, etc.
4. vleugelvorming, afsplitsing, interne ontwikkelingen
5. congressen, partijraden en andere vergaderingen (chronologische indeling)
6. verkiezingen, verkiezingsprogramma's, uitslagen (chronologische indeling)
7. kabinetscrises/formaties: chronologische indeling, terwijl hierin ook beleidsoverzichten en theoretische werken over kabinetsformaties kunnen worden opgenomen

8. relaties tussen nederlandse politieke partijen
9. europese integratie, partijvorming en verkiezingen
10. nederlandse politieke partijen in internationaal partijverband
11. ideologie, maatschappijvisie: beginselprogramma's, ook de verschillende "ismen", mits gerelateerd aan één of meer partijen
12. buitenlands beleid, defensiebeleid, ontwikkelingssamenwerking en veiligheidsbeleid
13. cultuurbeleid, media(beleid), recreatie en sportbeleid
14. economisch, financieel en sociaal beleid
15. energiebeleid, grondstoffenbeleid en milieubeleid
16. grondpolitiek en landbouwbeleid (incl. tuinbouw, veehouderij, visserij)
17. inrichting van de staat (nationaal)
18. inrichting van de staat (provinciaal/gewestelijk)
19. inrichting van de staat (lokaal)
20. onderwijs en wetenschap
21. verkeer en waterstaat (incl. posten)
22. volksgezondheid (geestelijke en lichamelijke)
23. volkshuisvesting en ruimtelijke ordening
24. welzijnsbeleid en vormingswerk, vrouwenemancipatie en minderheidsgroepen
25. wetshandhaving en politiebeleid (justitie)
26. werknemers/werkgeversorganisaties
27. buitenparlementaire aktie: studenten-, soldatenbewegingen, pressiegroepen, landelijke akties etc.
28. (de)kolonisatie: Indonesië, Suriname, Nieuw-Guinea, Ned. Antillen
29. biografieën: biografische informatie

ad B Theoretische aspecten van partijvorming/politieke systemen. Deze hoofdgroep bevat niet uitsluitend werken, die aan de Nederlandse partij-politieke situatie gerelateerd kunnen worden. Deze hoofdgroep zal t.z.t. nog onderverdeeld worden.

ad C Openbare Mening: opinieonderzoeken, die gerelateerd kunnen worden aan de Nederlandse politieke partijen.

ad D Groningen: voor zover relevant wordt hier de indeling in rubrieken en subrubrieken van hoofdgroep A gevolgd. Alleen zaken van provinciaal of gemeentelijk belang worden in deze hoofdgroep opgenomen.

De indeling is ontworpen door de staf van het Centrum en voor een deel gebaseerd op het register dat de heer I. Lipschits samenstelde voor de bundel "Verkiezingsprogramma's; verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1977", een publicatie die in 1977 bij de Staatsuitgeverij verscheen. De opzet van het classificatiesysteem is zodanig dat zowel voor het kaart-systeem als voor de computer dezelfde indelingscode kan worden gebruikt. De nieuwe systematische bibliografie omvat (op 1-2-1981):

Hoofdgroep A:

A-Algemeen	450 kaartjes	
Anti-Revolutionaire Partij	950	"
Boeren Partij	x	"
Binding Rechts	x	"
Christen-Democratisch Appèl	1625	"
Christen Democratische Unie	x	"
Christenen voor het Socialisme	25	"
Christelijk Historische Unie	200	"
Centrum Partij	x	"
Communistische Partij Nederland	400	"
Comité van Waakzaamheid	25	"
Democraten '66	400	"
Democratisch Socialisten '70	125	"
Economische Bond	x	"
Evangelische Progressieve Volkspartij	x	"
Evangelische Volkspartij	x	"
Evangelische Solidariteits Partij	x	"
Gereformeerd Politiek Verbond	300	"
Internationale Kommunistenbond	x	"
Katholieke Volkspartij	150	"
Liberale Staatspartij	x	"
Liberale Volkspartij	x	"
Nationaal Socialistische Beweging	25	"
Nederlandse Unie	x	"
Nederlandse Volks Beweging	x	"
Nederlandse Volks Unie	x	"
Pacifistisch Socialistische Partij	375	"
Partij van de Arbeid	1225	"
Politieke Partij Radikalen	425	"
Provo	x	"

Reformatorisch Politieke Federatie	300 kaartjes	
Rooms Katholieke Staatspartij	x	"
Sociaal Democratische Arbeiders Partij	75	"
Sociaal Democratische Bond	x	"
Socialistische Partij	150	"
Staatkundig Gereformeerde Partij	475	"
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	600	"
Vrijzinnig Democratische Bond	x	"
<u>Hoofdgroep B:</u>	25	"
<u>Hoofdgroep C:</u>	25	"
<u>Hoofdgroep D:</u>	25	"

In totaal bevat het nieuwe systeem ruim 14.000 kaarten. Rubrieken die minder dan 10 kaarten bevatten worden aangeduid met x kaarten, bij de overige is het aantal naar boven afgerond op vijftig-tallen.

Voor de nieuwe alfabetische en systematische bibliografie worden, behalve boeken, artikelen uit de volgende bladen verwerkt:

Anti-Revolutionaire Staatskunde (ARP)

De Banier (SGP)

Bestuursforum (CDA); voortzetting van de afzonderlijke bladen voor gemeente- en provinciebestuurders van ARP, KVP en CHU)

Bevrijding (PSP; voorheen Radikaal)

Het Buitenhof (DS'70; voorheen Politiek Bulletin)

CD/Aktueel (CDA)

Christen democratische verkenningen (CDA)

Christelijk-Historisch Tijdschrift (CHU)

D'emocraat (D'66)

Economische Kroniek (uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek van de CPN)

Gemeente Paper (PPR)

Idee '66 (D'66)

Info (Internationale informatie; uitgave van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek van de CPN)

Komma (CPN)

Liberaal Reveil (VVD)
De Nederlander (CHU)
Nederlandse Gedachten (ARP)
Nieuw Nederland (RPF)
Ons Burgerschap (GPV)
Onze Binding (PvdA-Groningen)
Partijkrant (PvdA)
Politiek en Cultuur (CPN)
Politiek Nieuws (KVP)
Politiek Perspectief (KVP)
PPRAK (PPR)
Roos in de Vuist (PvdA)
Socialisme en Democratie (PvdA)
Socialistisch Perspektief (PSP)
Tribune (SP)
Voorwaarts (PvdA)
Vrijheid en Democratie (VVD)
Zicht (SGP)
Elseviers Magazine
Haagse Post
Hervormd Nederland
Intermediair
De Groene Amsterdammer
De Nieuwe Linie
Nieuwsnet
De Tijd
Vrij Nederland
Beleid Beschouwd
Periodieken parade

Literatuuroverzicht van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Het Centrum ontvangt van de Rijksvoorlichtingsdienst de uitgave Beleid Beschouwd. Het blad wordt in zijn geheel bewaard. De delen die over de politieke partijen handelen, worden in het nieuwe systeem verwerkt. De niet verwerkte delen zijn toegankelijk via een index. Deze index wordt vier keer per jaar door de RVD als bijvoegsel toegestuurd.

2.3 Uittrekselsysteem

Van de door de staf gelezen boeken en artikelen werden tot 1 september 1978 uittreksels gemaakt op uittrekselkaarten, die in het uittrekselsysteem werden verwerkt. Daar deze werkzaamheden zeer tijdrovend en arbeidsintensief bleken werden zij gestaakt.

Dank zij de welwillende medewerking van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag ontvingen wij ingebonden jaargangen van dagbladen in bruikleen ter bewerking voor het uittrekselsysteem. Per 31 december 1978 waren de volgende dagbladen in het systeem verwerkt:

Algemeen Handelsblad 1945 t/m maart 1960 en mei-juni 1968

De Maasbode 1947 t/m 1948

De Nieuwe Nederlander 1945 t/m 1947

Trouw 1945 t/m 1950

De Tijd 1947 t/m 1948

De Volkskrant 1945 t/m 1948.

De kaarten zijn systematisch geordend volgens het "oude" systeem (zie paragraaf 2.1). Binnen de afzonderlijke rubrieken zijn de kaarten chronologisch, op datum van gebeurtenis, gerangschikt.

Per 31 december 1980 waren in het uittrekselsysteem bijna 17.000 kaarten opgenomen.

Een overzicht van de omvang van elke rubriek wordt vermeld in bijlage I.

2.4 Knipselarchief

Vanaf 1970 zijn door professor Lipschits knipsels bewaard over partij-politieke ontwikkelingen, die waren bedoeld voor persoonlijk gebruik. Deze knipsels zijn opgeplakt en alfabetisch op partij geordend. Sinds 1 september 1973 worden een landelijk ochtendblad, landelijk avondblad en een regionale krant geknipt. Op dit moment zijn dat respectievelijk: Trouw, NRC-Handelsblad en het Nieuwsblad van het Noorden.

De knipsels worden opgeplakt, gerubriceerd en in mappen opgeborgen. In verband met de deelname van het Centrum aan de "European Election Study" (zie hoofdstuk 4) werd ook op het onderwerp "Europese verkiezingen" geknipt. Naast de dagbladen worden verwerkt: "Europa van morgen", uitgegeven door het Haagse bureau van de Europese Gemeenschappen en "Politiek Overzicht", uitgegeven door de Stichting Burgerschapskunde.

Vanuit de 8 overige lidstaten van de Europese Gemeenschap is een omvangrijke

hoeveelheid knipsels op het Centrum ontvangen en verwerkt.

2.5 Trefwoordencatalogus

We hebben een begin gemaakt met deze catalogus, welke een reeks begrippen en organisaties bevat, die als zodanig niet in onze systemen voorkomen. De gebruiker wordt verwezen naar de betrokken rubrieken in de systematische bibliografie. Enkele voorbeelden:

Democratisch Centrum Nederland: zie KVP

Bedrijfsvrijheid in de Landbouw: zie Boeren Partij.

2.6 Periodiekencatalogus

Dit is een kaartsysteem van de periodieken (tijdschriften, weekbladen, dagbladen, partijbladen) die voor wetenschappelijk onderzoek van belang kunnen zijn. Van elke periodiek worden zoveel mogelijk basisgegevens vermeld: datum van eerste uitgave, eventueel datum van opheffing, adres, partij-affiliatie, bibliotheken waar de betrokken periodiek wordt bewaard, enz. Bovendien wordt aangegeven of en tot hoever de periodiek in de overige documentatiesystemen op het Centrum is verwerkt.

2.7 Catalogus Nederlandse politieke partijen

In deze catalogus zijn de Nederlandse politieke partijen opgenomen. Hierbij is uitgegaan van de lijst van partijen, die bij de Kiesraad waren ingeschreven. Iedere partij staat op een afzonderlijke kaart, waarop ook enige gegevens worden vermeld: adressen, telefoonnummers, wetenschappelijke bureaus, e.d.

2.8 Systeem voor bewaarplaatsen archieven

Het is moeilijk een overzicht te krijgen van de bewaarplaatsen van archieven van politieke partijen, van hun nevenorganisaties en van personen die een rol in het partij-politieke leven hebben gespeeld. Op het Centrum is een poging hiertoe gedaan. De bestaande politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus zijn bezocht en bij die gelegenheid is gevraagd naar de bewaarplaats van de partij-archieven en naar de voorwaarden waarop deze toegankelijk zijn voor wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast is in het Algemeen Rijksarchief, het Katholiek Documentatiecentrum, het Internationaal Instituut voor Sociale

Geschiedenis, het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en het Sociaal-Historisch Centrum Limburg onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van voor ons Centrum belangrijke archieven. Deze gegevens zijn in het systeem voor bewaarplaatsen archieven opgenomen. Doel van deze activiteit is een zo volledig mogelijk overzicht te geven van de bewaarplaatsen van archieven van personen en partijen, van belang voor het wetenschappelijk onderzoek.

3. ARCHIEVEN EN INTERVIEWS

3.1 Archieven

Op het Centrum wordt getracht de bewaarplaatsen van archieven van politici en van politieke partijen te inventariseren (zie hierboven paragraaf 2.8).

De activiteiten zijn er niet op gericht archieven te verwerven. In de loop der jaren zijn echter enkele archieven op het Centrum gedeponneerd:

- het archief van G.J.C. Schilthuis, tot 1946 secretaris van de Vrijzinnig-Democratische Bond;
- de archieven van de heren A.J. Meerburg en N. Schwarz, ex-leden van het Hoofdbestuur van D'66;
- het (gedeeltelijk) archief van de afdeling-Groningen van de PSP;
- het (gedeeltelijk) archief van de afdeling-Groningen van de PvdA.

Dank zij de bemiddeling van dr. D.F.J. Bosscher heeft het Centrum van de erfgenamen van mr. dr. L.N. Deckers de beschikking gekregen over een onuitgegeven manuscript. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft oud-minister Deckers een zeer uitvoerige parlementaire geschiedenis geschreven over de periode 1891-1901. Het manuscript omvat enkele duizenden pagina's en is gedeeltelijk getypt en gedeeltelijk handgeschreven.

De archief-creërende werkzaamheden van het Centrum betreffen, naast het reeds hierboven genoemde knipselarchief (paragraaf 2.4), een geluidsarchief, een beeldarchief en een interviewarchief.

3.2 Geluidsarchief

Tot aan 1978 heeft bij de opbouw van het geluidsarchief op het Centrum een nauwe samenwerking bestaan met de Stichting Film en Wetenschap (SFW) te Utrecht. De SFW stelde lijsten samen met korte inhoudsopgaven van geluidsmateriaal inzake Nederlandse politieke partijen. Op het Centrum werd hieruit een selectie gemaakt op basis van relevantie en prioriteit. Het geselecteerde materiaal werd in de vorm van geluidsbanden uit Utrecht naar Groningen gestuurd, waar het in drievoud werd uitgetikt: één exemplaar voor de SFW en twee exemplaren voor het Centrum. Op deze wijze kreeg het Centrum de beschikking over een kleine honderd geluidsbanden, waarvan de inhoud in de voorafgaande Jaarboeken van het Centrum is aangeduid. Door gebrek aan personele middelen heeft deze activiteit sinds 1978 stilgelegen.

Sinds 1975 heeft de staf van het Centrum zelf geluidsbanden gemaakt van partij-

politieke bijeenkomsten. In 1980 zijn opnamen gemaakt van:

- de Algemene Vergadering van de VVD (Groningen, 25 en 26 april 1980);
- het fusiecongres van het CDA (Den Haag, 11 oktober 1980);
- de Algemene Ledenvergadering van D'66 (Utrecht, 31 oktober en 1 november 1980);
- het congres van de PPR (Amsterdam, 14 en 15 november 1980).

3.3 Beeldarchief

Eind 1974 heeft het Centrum toestemming gekregen van de afzonderlijke zend-gemachtigde omroeporganisaties en van de Nederlandse Omroep Stichting beeld-materiaal over te nemen uit het NOS-archief. Dank zij deze toestemming was het mogelijk uit het NOS-archief beeldbanden van 60 minuten te monteren over een bepaald onderwerp (b.v. over het ontstaan van D'66 of over Nieuw Links in de PvdA). Het selecteren van het materiaal en het monteren van de band is arbeidsintensief werk. Wegens personeelsgebrek werden dan ook in 1980 geen nieuwe banden samengesteld. Wel kon het archief worden uitgebreid met zes banden over de Europese Gemeenschap die prof. Lipschits het Centrum schonk.

3.4 Interviews

In de eerste jaren van het bestaan van het Centrum werden door de staf regelmatig vraaggesprekken gehouden met politici. Deze gesprekken werden op geluidsbanden opgenomen en vervolgens uitgetikt en de uitgetikte tekst werd aan de geïnterviewde politicus voorgelegd. Op deze wijze zijn 26 politici en oud-politici geïnterviewd.

Deze vraaggesprekken vormen een uiterst belangrijke aanvulling op de in archieven bewaarde teksten en de memoires. In vele gevallen kan het vraaggesprek het ontbreken van geschreven bronnen compenseren. Voor de beoefening van de hedendaagse geschiedenis is het interview een vrijwel onmisbare bron. Het is daarom verheugend dat er bij de politici een grote mate van bereidheid tot medewerking bleek te bestaan.

Het is zeer te betreuren dat door gebrek aan personele middelen in 1980 geen vraaggesprekken konden worden gehouden.

4. ONDERZOEK EN PUBLICATIES

4.1 Onderzoek

Het Centrum is niet bedoeld als 'werkplaats' voor onderzoek door aan het Centrum verbonden stafleden, maar onderzoek van anderen op het betrokken terrein wordt zoveel mogelijk gestimuleerd en ondersteund. Het is een verheugend verschijnsel dat veel mensen, in het bijzonder uit het hoger onderwijs en het hoger beroepsonderwijs, gebruik maken van het materiaal, de faciliteiten en de kennis die op het Centrum aanwezig is. Deze dienstverlening vraagt veel tijd en aandacht van de stafleden, maar deze activiteit wordt door de staf als één van de belangrijkste taken van het Centrum gezien. In dit hoofdstuk wordt verder uitsluitend het onderzoek vermeld waarbij één of meer stafleden van het Centrum betrokken zijn.

4.2 Onderzoek naar het middenkader van politieke partijen

Na de aankondiging dat directe verkiezingen zouden worden gehouden voor het Europees Parlement werd in 1977 op initiatief van dr. K. Reif van de Universiteit van Mannheim de studiegroep "European Elections Study" (EES) gevormd. Het doel is een aantal onderzoekprojecten te coördineren en gemeenschappelijk uit te voeren. Voor ieder afzonderlijk onderzoekproject is een 'director' en een 'co-director' aangewezen, met daarnaast in elk van de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider. Het Centrum participeert in twee van deze projecten.

Voor het onderzoek naar het middenkader van politieke partijen treedt dr. K. Reif (Mannheim) op als 'director' en prof. dr. R. Cayrol (Parijs) als 'co-director'. Prof. Lipschits is voor Nederland de nationale projectleider. Het onderzoek wordt gefinancierd door de Stiftung Volkswagenwerk, de Europese Commissie en het Europees Parlement.

De nationale projectleiders zijn in de organisatie van het onderzoek vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het onderzoekprogramma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen (zie hierboven, paragraaf 1.3). Het onderzoek wordt uitgevoerd door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de staf van het Centrum.

Voor dit onderzoek worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader van de politieke partijen. Op een aantal con-

ferenties is door de negen projectleiders een internationale vragenlijst vastgesteld die bindend is voor dit onderzoek. Deze vragenlijst wordt in elk van de negen lid-staten van de Europese Gemeenschap aan de afgevaardigden naar partijcongressen voorgelegd. Zowel wat betreft de financiering als de hoeveelheid werk dat dit onderzoek met zich meebrengt moest het aantal te onderzoeken partijen beperkt worden. Voor Nederland werden middelen toegewezen om vier partijen te onderzoeken: CDA, D'66, PvdA en VVD. In 1978 werden D'66, PvdA en VVD onderzocht en in januari 1979 het CDA. Elk van deze partijen verleende volledige medewerking.

Van het onderzoek naar de PvdA werd in het Jaarboek 1978 verslag gedaan. In 1979 werden de gegevens over de VVD en D'66 geanalyseerd, in 1980 die over het CDA. Hierover werden verslagen opgesteld door I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur. De verslagen zijn inmiddels aan de partijbesturen toegezonden. Het verslag over het CDA-onderzoek is als bijlage II in dit Jaarboek opgenomen. Meer informatie over de opzet van het onderzoek kan men in deze bijlage vinden. L.P. Middel en W.H. van Schuur schreven bovendien naar aanleiding van dit project een Engels artikel dat als bijlage III in dit Jaarboek is verschenen.

4.3 Onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement

Het tweede project van de "European Elections Study", waarin het Centrum participeerde, was het onderzoek naar de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement. Voor dit onderzoek trad dr. K. Reif (Mannheim) op als 'director' en prof. dr. I. Lipschits als 'co-director' en als nationaal projectleider voor Nederland. Het onderzoek werd gefinancierd door de Stiftung Volkswagenwerk en de Europese Commissie. Voor Nederland was het project ondergebracht in het onderzoekprogramma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. Het onderzoek werd uitgevoerd door de staf van het Centrum.

Voor dit onderzoek werden in 1979 de meeste werkzaamheden verricht, waarover in het Jaarboek 1979 reeds verslag gedaan is. Aan het eind van 1979 schreef prof. Lipschits met drs. A.P.M. Lucardie een "Campaign Analysis Report", dat als bijlage IV in dit Jaarboek is opgenomen. Soortgelijke rapporten werden ook in andere landen vervaardigd. Te zijner tijd zullen deze rapporten in boekvorm moeten verschijnen. De staf van het Centrum heeft zijn deelname aan het onderzoek echter reeds afgesloten.

4.4 Onderzoek naar de meningsvorming binnen de Partij van de Arbeid

Op verzoek van het Partijbestuur van de PvdA neemt het Centrum deel aan een onderzoek naar de meningsvorming in deze partij. Het gaat hierbij om de meningsvorming die voorafgaat aan de vaststelling van het verkiezingsprogramma voor 1981. In het verleden was dit een weinig gestructureerd proces dat op uiteenlopende tijdstippen in de afdelingen een aanvang nam en ten slotte uitmondde in vaak zeer tijdrovende en verwarde discussies op het partijcongres. In 1979 werd besloten dat dit proces anders zou moeten verlopen. In de eerste plaats stelde het april-congres van de PvdA enkele thema's vast waarop de discussies voor het verkiezingsprogramma toegespitst moesten worden. In de tweede plaats ontwierp het Partijbestuur een procedure voor een meningsvormende ronde die aan de eigenlijk besluitvorming over het verkiezingsprogramma vooraf zou gaan. Aan de hand van vier discussienota's moesten alle afdelingen van de partij in dezelfde periode, tussen november 1979 en februari 1980, aan deze ronde deelnemen. Van de discussies in de afdelingen werden verslagen gemaakt, die zo objectief mogelijk verwerkt en samengevat zouden worden om vervolgens als uitgangspunt te dienen voor de tweede ronde, waarin het verkiezingsprogramma werd vastgesteld.

Voor de objectieve verwerking en samenvatting van de verslagen heeft het Partijbestuur van de PvdA de hulp van het Centrum en het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen ingeroepen. De Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen besloot in augustus 1979 tot deelname aan het onderzoek. In de herfst van 1979 werden de discussienota's geschreven en de vragen voor de discussie in de afdelingen geformuleerd. De formulering van de vragen werd door de medewerkers van de Stichting Vorming PvdA met drs. Oorburg, wetenschappelijk medewerker van het Sociologisch Instituut, en drs. Lucardie besproken.

Van februari tot april 1980 hielden vijf sociologie-studenten zich in het kader van een blokpracticum Methoden en Technieken bezig met een kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyse van de discussieverslagen. Bij de planning van het onderzoek had men een groter aantal studenten verwacht, waardoor nu een deel van de verslagen pas na afloop van het blokpracticum door de studenten en door de heren Oorburg en Lucardie geanalyseerd kon worden. De daarbij ontstane vertraging nam verder toe in de volgende fase van het onderzoek. De verwerking van de resultaten die de heer Post, technisch ambtenaar bij het Sociologisch Instituut, verzorgde, kon ten gevolge van computerstoringen pas in augustus afgesloten worden. De heren Oorburg en Lucardie schreven daarna een voorlopig eindverslag, dat in september het Partijbestuur bereikte.

Inmiddels moest de PvdA echter reeds aan de tweede ronde, de opstelling van

het verkiezingsprogramma, beginnen. Het Partijbestuur kon bij het schrijven van een concept-program nog niet gebruik maken van het eindverslag over de eerste ronde, al werden wel enige voorlopige resultaten telefonisch aan het Partijbestuur doorgegeven. In de herfst van 1980 bogen de afdelingen zich over het concept-program, waarbij zij gebruik konden maken van het eindverslag dat het Partijbestuur aan alle afdelingsbesturen had toegezonden. Het definitieve verkiezingsprogramma zal door het Partijcongres op 26, 27 en 28 februari 1981 vastgesteld worden.

Een verslag van dit derde-geldstroom-onderzoek is als bijlage V in dit Jaarboek te vinden.

4.5 Parlementsenquête 1980

In 1972 is de laatste grote enquête gehouden onder leden van de Staten-Generaal. Mede namens vertegenwoordigers van zeven Universiteiten en Hogescholen is door prof. dr. H. Daudt en dr. M.P.C.M. van Schendelen bij Z.W.O. een subsidie-aanvraag ingediend om in 1980 opnieuw een mondelinge enquête onder de 225 parlementsleden te houden. De subsidie werd toegewezen. Voor Groningen namen prof. dr. I. Lipschits en prof. mr. J.J. Vis zitting in de begeleidingsgroep voor dit omvangrijke onderzoek. In 1979 werd de vragenlijst opgesteld, in 1980 werd de enquête uitgevoerd. De resultaten worden in 1981 in boekvorm gepubliceerd. In dit boek zijn bijdragen opgenomen van de heren Lipschits en Vis.

4.6 Publicaties van huidige en vroegere stafleden van het Centrum

In deze paragraaf worden publicaties vermeld van zowel huidige als vroegere stafleden die in 1980 zijn verschenen, maar ook artikelen die in dit Jaarboek zijn opgenomen.

A.A. Koeneman: Mevrouw Koeneman trad in juni 1980 als documentaliste toe tot de staf van het Centrum. Voor dit Jaarboek schreef zij:

- "Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1980" (bijlage VI).

Prof. dr. I. Lipschits: De heer Lipschits gaf in 1980 leiding aan het Centrum. Hij publiceerde samen met drs. L.P. Middel en drs. W.H. van Schuur:

- "Het middenkader van het CDA. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar

de afgevaardigden op het CDA-congres van 20 januari 1979 te Den Haag" (bijlage II in dit Jaarboek).

Daarnaast publiceerde de heer Lipschits:

- "The Formation of Parties in National Political Systems" in: O Busch (Hg.): Wählerbewegung in der europäischen Geschichte, Ergebnisse einer Konferenz, (Berlijn, 1980), pp. 303-338.

Dr. A.P.M. Lucardie: De heer Lucardie is sinds september 1979 wetenschappelijk ambtenaar met een halve dagtaak bij het Centrum. In 1980 promoveerde hij op het proefschrift:

- "The New Left in The Netherlands (1960-1977), A Critical Study Of New Political Ideas And Groups On The Left In The Netherlands With Comparative References To France And Germany" (Queen's University, Kingston, Canada, 1980).

Daarnaast schreef hij:

- "Meningsvorming binnen de PvdA. Een voorlopig verslag van een inhoudsanalyse van discussieverslagen uit afdelingen van de Partij van de Arbeid" (bijlage V in dit Jaarboek).

Drs. L.P. Middel: De heer Middel was in 1975 wetenschappelijk medewerker bij het Centrum. In samenwerking met de heren Lipschits en Van Schuur schreef hij een artikel over het middenkader van het CDA, dat hierboven reeds werd genoemd. Voorts schreef hij samen met drs. W.H. van Schuur:

- "Dutch Party Delegates: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics of Delegates from CDA, D'66, PvdA and VVD" (bijlage III in dit Jaarboek).

S.G. Steffensen, kand. phil.: De heer Steffensen werkte in 1976 en 1977 op het Centrum aan een onderzoek naar de overgang van de SDAP naar de PvdA; een studiebeurs van het Departement van Onderwijs en Wetenschappen onder de bepalingen van de overeenkomst tussen Denemarken en Nederland inzake uitwisseling van studiebeurzen had hem daartoe in de gelegenheid gesteld. Voor dit Jaarboek schreef hij:

- "Waarom werd de SDAP niet ontbonden?" (bijlage VII).

5. RELATIES MET ORGANISATIES EN INSTELLINGEN

5.1 *Relaties met de Nederlandse politieke partijen*

Voor de werkzaamheden is het Centrum afhankelijk van de medewerking van de politieke partijen. Het is verheugend dat de politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus die medewerking verlenen. In de loop der jaren is met de partijen en hun vertegenwoordigers een goede relatie opgebouwd.

Het Centrum ontvangt regelmatig publicaties van de politieke partijen en hun wetenschappelijke bureaus ten geschenke; een groot aantal partijen heeft het Centrum geplaatst op hun verzendlijst voor periodieke uitgaven. Vrijwel alle politieke partijen verlenen hun medewerking aan de totstandkoming van geluidsopnamen van congressen, partijraden e.d. In bijlage VIII wordt een overzicht gegeven van de in het jaar 1980 ontvangen geschenken van particulieren, politieke partijen en andere instellingen. Alle schenkingen zijn in de bibliotheek van het Centrum opgenomen.

5.2 *Relaties met coördinerende instanties*

Het onderzoek naar de Nederlandse politieke partijen valt binnen de belangstelling van drie coördinerende instanties, te weten de Coördinatiecommissie voor de Bestudering van de Parlementaire Geschiedenis van Nederland, het Verbond van Historische Onderzoekers en de Nederlandse Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek inzake Politiek en Openbaar Bestuur (NESPOB). Elk van deze drie instellingen wordt op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen op en de werkzaamheden van het Centrum. Prof. Lipschits is voorzitter van de Coördinatiecommissie en bestuurslid van de NESPOB.

5.3 *Relaties met het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog*

Binnen het kader van de Katholieke Universiteit Nijmegen functioneert het Centrum voor de Parlementaire Geschiedenis van Nederland van na de Tweede Wereldoorlog, dat onder leiding staat van prof. mr. F.J.F.M. Duynstee. Het studieobject van het Nijmeegse Centrum en dat van het Groninger Centrum liggen dicht bij elkaar. Om doublures te voorkomen houden beide centra elkaar van hun activiteiten op de hoogte.

5.4 Relaties met bibliotheken

Bij zijn werkzaamheden ondervindt het Centrum de volledige medewerking van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (uitlening van leggers van dag- en weekbladen) en van de Universiteitsbibliotheek Groningen. Een bijzondere vorm van samenwerking is ontstaan met de Openbare Bibliotheek in Groningen. In Groningen werd slechts NRC-Handelsblad volledig bewaard en ingebonden. De periodieken, die door de Openbare Bibliotheek en haar filialen in de stad niet worden bewaard, worden aan het Centrum afgestaan. Regelmatig ontvangen we grote hoeveelheden materiaal, dat op het Centrum wordt gesorteerd en op volledigheid wordt gecontroleerd. Op deze wijze hebben we op het Centrum de beschikking gekregen over een reeks dag- en weekbladen. In het verslagjaar is het inbinden van deze periodieken gecontinueerd. Per 1 januari 1981 waren de volgende dag- en weekbladen ingebonden:

Accent	vanaf 1 januari 1976 t/m augustus 1978
Algemeen Dagblad	vanaf 1 augustus 1974 t/m september 1980
Drentse en Asser Courant	vanaf 1 januari 1976 t/m augustus 1980
Elseviers Magazine	vanaf 1 januari 1973 t/m augustus 1980
De Groene Amsterdammer	vanaf 1 januari 1973 t/m juni 1979
Haagse Post	vanaf 1 januari 1973 t/m oktober 1980
Hervormd Nederland	vanaf 1 januari 1977 t/m juni 1980
Leeuwarder Courant	vanaf 1 augustus 1974 t/m juli 1980
Nederlands Dagblad	vanaf 1 juli 1974 t/m augustus 1980
Nieuwe Linie	vanaf 1 januari 1973 t/m juni 1978
Nieuwsblad van het Noorden	vanaf 1 januari 1976 t/m augustus 1980
Parool	vanaf 1 augustus 1974 t/m september 1980
Telegraaf	vanaf 1 augustus 1974 t/m augustus 1980
Trouw	vanaf 1 februari 1974 t/m oktober 1980
De Tijd	vanaf 1 september 1974 t/m april 1980
Volkskrant	vanaf 1 augustus 1974 t/m september 1980
Vrij Nederland	vanaf 1 januari 1973 t/m december 1978
Waarheid	vanaf 1 januari 1974 t/m juni 1980
Winschoter Courant	vanaf 1 december 1975 t/m juli 1980

Het inbinden van deze dag- en weekbladen wordt via de begroting van de Universiteitsbibliotheek gefinancierd door het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen.

B I J L A G E N

BIJLAGE I

Overzicht van de rubrieken in de systematische bibliografie (oude stijl) en uittrekselsysteem met de bijbehorende aantallen kaartjes

De getallen zijn naar boven afgerond op vijftigtallen.

<i>Rubrieken</i>	<i>Systematische bibliografie</i>	<i>Uittrekselsysteem</i>
1. <u>Algemeen, diversen</u>	1500	350
2. <u>Nederlandse politieke partijen</u>		
2.1 algemeen	450	100
2.2 anarchisme/anarchistische organisaties	50	50
2.3 communisme/communistische partijen	100	
2.4 confessionele partijen	100	50
2.5 conservatisme	50	
2.6 fascisme/fascistische partijen	50	
2.7 liberalisme/liberale partijen	100	
2.8 protestants-christelijke partijen	250	50
2.9 socialisme/socialistische partijen	150	50
2.10 alfabetisch op partijen		
Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond	50	
Algemeene Staatspartij	50	
Amsterdamse Aktiepartij	50	

Anti-Misdaad Partij	50	
Anti-Revolutionaire Partij	1300	1050
Bellamy Partij		50
Binding Rechts	50	50
Boerenpartij	100	150
Boeren- en Middenstandspartij		50
Bond van Christen-Socialisten	50	
Bond van Vrije Liberalen	50	
Bruggroep	50	50
Christelijk Democratische Unie	50	50
Christelijk Democratische Volkspartij		50
Christelijk Historische Unie	400	650
Christelijk Nationale Volkspartij		50
Christelijk Sociale Partij	50	50
Christelijke Volkspartij	50	50
Christen-Democratisch Appèl	600	750
Christen-Democratische Partij	50	50
Christen Democratische Unie	50	50
Christen-Radicalen	50	50
Comité van Waakzaamheid	50	50
Communistische Partij van Nederland	1200	650
Consciëntiële Unie		50
Conservatieve Partij	50	
Democraten '66	350	250

Democratisch Actiecentrum	50	50
Democratisch Socialisten '70	100	250
Democratische Middenpartij		50
De Derde Weg	50	50
Economische Bond	50	
Eenheid Door Democratie	50	
Europese Conservatieve Unie		50
Evangelische Progressieve Volkspartij	50	50
Evangelische Solidariteits Partij	50	50
Friese Bond	50	
Friese Nationale Partij	50	50
Friese Volkspartij	50	
Gereformeerd Politiek Verbond	200	350
Grönneger Bond	50	
Groep-Lopez		50
Groep-Voogd		50
Grondpartij	50	
Hervormde (Gereformeerde) Staatspartij	50	50
Humanistisch Socialistische Partij	50	
Internationale Kommunistenbond	50	50
Jong Conservatief Verbond		50
Kabouters/Provo	100	50
Katholieke Nationale Partij	50	100
Katholieke Volkspartij	1550	1450

Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland	50	50
Liberaal Democratische Partij		50
Liberaal Partij		50
Liberaal Partij van Vrije Burgers		50
Liberaal Staatspartij (De Vrijheidsbond)	50	50
Liberaal Unie	50	50
Lijst-Germaux		50
Middenstandspartij		50
Nationaal Democratische Partij		50
Nationaal Europese Sociale Beweging		50
Nationaal Evangelisch Verband	50	
Nationaal Historische Partij	50	
Nationaal Socialistische Beweging	100	50
Nationaal Socialistische Nederlandse Arbeiders Partij		50
Nationaal Verbond		50
Nationale Bond Landbouw en Maatschappij	50	
Nationale Bond van Protestantse Kiezers	50	50
Nationale Christelijke Unie		50
Nationale Groep		50
Nationale Katholieke Partij	50	
Nationale Partij	50	50
Nationale Unie	50	50
Nationale Volkspartij		50
Nederlands Gesprek Centrum	50	50

Nederlandse Bellamy Partij		50
Nederlandse Conservatieve Partij		50
Nederlandse Democratische Partij		50
Nederlandse Middenstandspartij		50
Nederlandse Oppositie Unie		50
Nederlandse Unie	50	50
Nederlandse Volks Beweging	150	150
Nederlandse Volks Unie	90	90
Neutrale Boeren- en Plattelanderspartij	50	
Nieuw Democratische Partij	50	50
Nieuw Rechts	50	50
Noodraad	50	50
Onafhankelijke Boerenpartij		50
Onafhankelijke Nationale Groep		50
Onafhankelijke Socialistische Partij	50	
Oude SDAP	50	50
Pacifistisch Socialistische Partij	250	300
Partij van de Arbeid	2950	1650
Partij van de Daad		50
Partij van Vrije Burgers		50
Partij van de Vrijheid	50	50
Partij voor Landbouw en Middenstand		50
Partij voor Ongehuwden	50	50
Partij voor Overheidspersoneel		50

Partij voor Recht en Vrijheid		50
Partij voor Volksbelang en Volksstemming		50
Partij voor Volkswil en Referendum	50	50
Partij voor Wereldregering		50
Partij zonder Politicus		50
Personalistische Unie		50
Politieke Partij Radikalen	300	300
Positief Christelijke Nationale Unie	50	50
Progressief Rechts	50	50
Protestants Christelijke Volkspartij		50
Protestantsche Unie	50	50
Protestantse Volkspartij	50	
Radicaal Democratische Unie		50
Radicaal Democratische Volkspartij		50
Reformatorisch Politieke Federatie	50	50
Religieus-Socialistisch Verbond	50	
Republikeinse Partij		50
Resoluut	50	50
Revolutionair Communistische Partij	50	50
Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij	50	50
Revolutionair Socialistische Partij	50	
Rooms Katholieke Partij Nederland	50	50
Rooms Katholieke Staatspartij	300	100
Sociaal Democratische Arbeiders Partij	500	100

Sociaal Democratische Bond	150	
Sociaal Democratische Partij	100	
Sociale Bond voor Sportbelangen		50
Socialistiese Partij	50	50
Socialistische Beweging		50
Socialistische Unie	50	50
Socialistische Werkers Partij	50	50
Staatkundig Gereformeerde Partij	100	250
De Unie		50
Verbond tegen Ambtelijke Willekeur	50	50
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	850	1250
Vrije Socialistische Vereeniging	50	
Vrijzinnig Democratische Bond	100	50
Werkgroep "Fusie vooruitstrevende rechtse partijen"		50

3. Relaties tussen partijen

3.1 alfabetisch op partijen

ARP - BP	50	50
ARP - CDU	50	
ARP - CHU	50	50
ARP - CPN	50	50
ARP - CVP		50
ARP - D'66		50
ARP - EPV		50
ARP - ESP		50

ARP - GPV	50	50
ARP - H(G)S	50	
ARP - KVP	50	50
ARP - NVB		50
ARP - PPR	50	50
ARP - PSP	50	
ARP - PvdA	50	50
ARP - Prot. Unie	50	
ARP - RKSP	50	50
ARP - SDAP	50	50
ARP - SGP	50	50
ARP - VDB		50
ARP - VVD	50	50
BP - CPN	50	
CDA - CPN	50	
CDA - EPV		50
CDA - GPV		50
CDA - PPR	50	50
CDA - PvdA	50	50
CDA - RPF		50
CDA - SGP		50
CDA - VVD	50	50
CDU - CHU		50
CDU - SDAP	50	

Christen-Radicalen - D'66	50	
Christen-Radicalen - PSP	50	50
Christen-Radicalen - PvdA		50
CHU - D'66	50	
CHU - GPV		50
CHU - KVP	50	50
CHU - NVB		50
CHU - PvdA	50	50
CHU - Prot. Unie	50	
CHU - SDAP		50
CHU - RKSP	50	
CHU - SGP		50
CHU - VVD	50	50
Confessionele partijen - PvdA		50
CPN - D'66	50	
CPN - KVP	50	50
CPN - NVB	50	50
CPN - PSP	50	50
CPN - PvdA	100	50
CPN - SDAP	50	50
CPN - SU	50	
CPN - VVD		50
D'66 - DS'70	50	50
D'66 - KVP		50

D'66 - PPR		50
D'66 - PSP	50	50
D'66 - PvdA	50	50
D'66 - VVD	50	50
DS'70 - PvdA		50
DS'70 - VVD	50	50
GPV - NEV	50	
GPV - PvdA		50
GPV - PPR		50
GPV - RPF		50
GPV - SGP	50	50
GPV - VVD		50
KNP - KVP	50	50
KVP - PPR		50
KVP - PvdA	150	300
KVP - SGP		50
KVP - VVD	50	50
LSP - VVD		50
Ned. Unie - NSB	50	
Ned. Unie - NVB	50	50
NVB - PvdA	50	
NVB - RKSP		50
NVB - SDAP	50	50
PPR - PSP	50	50

PPR - PvdA	50	50
PPR - VVD	50	
PSP - PvdA	50	50
Prot. Unie - SGP	50	
PvdA - SGP		50
PvdA - PvdV		50
PvdA - VDB		50
PvdA - VVD	50	100
RKSP - SDAP	50	50
RPF - SGP		50
SDAP - VDB		50
3.2 Samenwerking progressieven	200	100
4. <u>Organisatorische structuur algemeen</u>	50	50
5. <u>Theoretische aspecten</u>	150	
6. <u>Kabinetscrises/kabinetsformaties</u>	500	750
7. <u>Kiesstelsel</u>	300	150
8. <u>Verkiezingen</u>	500	400
9. <u>Electorale sociologie</u>	300	200
10. <u>Democratisering</u>	300	50
11. <u>Parlement, regering, ministers en ambtenaren</u>	500	150
12. <u>Dekolonisatie</u>	300	50
13. <u>Werknemers en werkgevers</u>	750	150
14. <u>Denkbeelden tijdens de Tweede Wereldoorlog over partijvorming</u>	350	50

15.	<u>Biografieën</u>	300	50
16.	<u>Buitenlandse politieke partijen</u>	900	
17.	<u>Europese integratie/verkiezingen</u>	250	150
18.	<u>Vrouwenbeweging</u>	350	50
19.	<u>Groningen</u>	50	50
20.	<u>Koninklijk Huis</u>	50	50

BIJLAGE II

I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur

"HET MIDDENKADER VAN HET CDA. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl op 20 januari 1979 te Den Haag"

Voordat er sprake was van rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement, bestond binnen de politieke partijen gewoonlijk slechts bij een kleine groep specialisten belangstelling voor "Europa". Voor zover politieke partijen al actief waren op Europees niveau, werden deze activiteiten ontplooid door het topkader (parlementsleden, partijbestuurders en hun adviseurs). Voor de Europese verkiezingen echter moest, evenals bij de nationale verkiezingen, het electoraat worden gemobiliseerd en voor dit mobiliseren had het topkader het middenkader nodig. Vanaf het moment dat de rechtstreekse verkiezingen voor het Europees Parlement werden aangekondigd was het duidelijk dat het middenkader van de politieke partijen moest worden ingeschakeld. Op deze ontwikkeling heeft een groep Europese onderzoekers willen "inspelen".

Op initiatief van het European Consortium for Political Research is een Europese werkgroep gevormd (European Elections Study), bestaande uit een coördinerende projectleider (K. Reif, Mannheim) en voor elk van de negen lidstaten van de Europese Gemeenschap een nationale projectleider (voor Nederland: I. Lipschits, Groningen). Het onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stiftung Volkswagenwerk, het Europees Parlement en de Europese Commissie.

Een eerste probleem was het operationaliseren van de te onderzoeken groep: het middenkader. Het ging ons om de mensen die optreden als tussenpersoon tussen de "massa" van de partij (partijaanhang, partijleden, plaatselijke afdelingen) en de "top" van de partij (partijbestuur, parlementsleden). Voor dit project worden de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen beschouwd als het middenkader. We zijn ons bewust dat het middenkader ook andere groepen dan die afgevaardigden omvat, maar zeker in de Nederlandse situatie zullen zij hun vertegenwoordigers hebben onder de afgevaardigden naar de nationale partijcongressen.

Besloten werd niet te streven naar het zoeken van één centrale probleemstelling, maar eerst een vragenlijst voor het te onderzoeken middenkader op te stellen die de deelnemende onderzoekers zoveel mogelijk bevredigde, zonder echter die vragenlijst te lang te maken. Toen dit uitgangspunt eenmaal was aanvaard, konden de nationale projectleiders beginnen aan het opstellen van een

vragenlijst. Hierbij kwamen de volgende groepen probleemstellingen naar voren:

1. Wat is de plaats en de positie van het nationale partijcongres binnen de organisatorische structuur van de politieke partij? Hierbij zal onder meer worden nagegaan wat de formele, reële en wenselijk geachte bevoegdheden zijn van het partijcongres.
2. Hoe is de samenstelling van het middenkader? Deze vraag zal in een zo ruim mogelijke zin worden beantwoord: regionale spreiding, persoonlijke kenmerken (leeftijd, geslacht, enz.), sociaal-economische kenmerken (opleiding, beroep, inkomen, godsdienst, enz.), de mate van partij-activiteiten, enz.
3. Hoe functioneert het middenkader als schakel tussen de basis en de top van de partij? In dit verband worden onder meer vragen gesteld naar de relaties van leden van het middenkader met de afdelingen, de partijleiding en de fractie in de Tweede Kamer.
4. Wat zijn de (al dan niet wenselijk geachte) betrekkingen tussen de afzonderlijke nationale partijen en de transnationale partijfederaties? Hierbij zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheid en/of wenselijkheid van het oprichten van Europese politieke partijen.
5. Welke invloed gaat er van het organiseren en het houden van Europese verkiezingen uit op de nationale partijverhoudingen? De verkiezingsstrijd en de verkiezingsuitslag zal ook gehanteerd worden als maatstaf voor de nationale politieke krachtsverhoudingen en kan daardoor invloed uitoefenen op de nationale partijverhoudingen (bijvoorbeeld problemen in regeringscoalities).
6. Welke standpunten worden door het middenkader ingenomen ten aanzien van de Europese integratie? Hierover is een reeks vragen in de vragenlijst opgenomen.

In de organisatie van het onderzoek zijn de nationale projectleiders vrij. Voor Nederland is het project ondergebracht in het programma van de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen. De uitvoering van het onderzoek wordt verricht door: R.A. Koole, I. Lipschits, L.P. Middel, W.H. van Schuur en F.N. Stokman. Deze groep wordt in haar werkzaamheden gesteund door de staf van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. De door de nationale projectleiders vastgestelde vragenlijst is bindend, maar de nationale groepen mogen wel eigen vragen toevoegen. Van deze mogelijkheid hebben wij gebruik gemaakt.

De vragenlijst is in Nederland voorgelegd aan:

- de afgevaardigden op het Raden- en Statencongres van de Partij van de Arbeid (Den Haag, 11 februari 1978)¹⁾
- de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (Utrecht, 10-11 maart 1978)²⁾

- de stemgerechtigde leden op de Algemene Ledenvergadering van de Politieke Partij Democraten '66 (Zwolle, 22 april 1978)³⁾
- de leden van het congres van het Christen Democratisch Appèl (Den Haag, 20 januari 1979).

Aan de besturen van de betrokken partijen is een voorlopig rapport van het onderzoek beloofd. Dit verslag over het congres van het CDA op 20 januari 1979 vormt een onderdeel van het voorlopige rapport zoals dat aan het Dageelijks Bestuur van het CDA is beloofd. Het *voorlopige* karakter ervan wordt bepaald door de volgende factoren:

- het is uitsluitend gebaseerd op de antwoorden op de gesloten vragen;
- er worden geen vergelijkingen gemaakt met de data die zijn verzameld op de congressen van andere partijen.

Toen dit congres werd gehouden, was het CDA nog geen eenheidspartij maar een federatie van ARP, CHU en KVP. De vorming van de eenheidspartij zou plaatsvinden op 11 oktober 1980. Dit onderzochte congres van 20 januari 1979 was het vierde van de in totaal vijf pre-constituerende congressen die aan de vorming van de eenheidspartij voorafgingen. In deze voorbereidende fase was het congres niet het hoogste partij-orgaan; die positie bleef voorbehouden aan de congressen of partijraden van de drie samenstellende delen. Wel vormde in deze periode de Tweede Kamerfractie van het CDA een eenheid, die op basis van het gemeenschappelijk verkiezingsprogramma het beleid bepaalde.

De pre-constituerende congressen van het CDA waren samengesteld uit afgevaardigden van de drie fuserende politieke partijen en afgevaardigden van de rechtstreekse leden van het CDA. Rechtstreekse leden waren zij, die lid waren van het CDA en niet gelijktijdig lid waren van één van de drie fuserende partijen. Behalve deze afgevaardigden waren ook de leden van het Algemeen Bestuur formeel lid van het congres. Het onderzochte congres van 20 januari 1979 was als volgt samengesteld:

	afgevaardigden	Algemeen Bestuur	totaal
ARP	450	10	460
CHU	300	10	310
KVP	450	10	460
CDA	140	6	146
	1340	36	1376

Niet alle afgevaardigden waren op het congres aanwezig (de weersomstandig-

heden waren slecht). Dank zij de medewerking van het Dagelijks Bestuur van het CDA kreeg ieder aanwezige lid van het congres bij het binnenkomen een vragenlijst. In totaal werden 900 vragenlijsten uitgedeeld. Hiervan werden 338 geretourneerd, hetgeen neerkomt op een respons van 38%.

Dit congres vond plaats een jaar na het optreden van het kabinet-Van Agt. In de maanden voorafgaande aan het congres waren binnen het CDA nogal wat problemen ontstaan die hier en daar een negatieve publiciteit tot gevolg hadden:

- het aftreden van Kruisinga als minister van Defensie ten gevolge van het kabinetsbeleid inzake het neutronenwapen;
- publikaties in de pers over fiscale onrechtmatigheden die zouden zijn begaan door leden van het parlement, waaronder CDA'ers;
- het aftreden van Aantjes als fractievoorzitter in de Tweede Kamer naar aanleiding van diens oorlogsverleden.

Ondanks deze negatieve publiciteit trad het congres als een eenheid op. Op de agenda stonden een aantal technische partij-aangelegenheden inzake de voorgenomen fusie en een bespreking van het beleid van de CDA-fractie in de Tweede Kamer, met name de problemen van kernenergie en van abortus. Het congres had een rustig verloop. Minister-president Van Agt en fractieleider Lubbers hielden politieke toespraken.

het congreslid

De helft (50%) van de respondenten is afkomstig uit (kieskringen in) de provincies Utrecht en Noord- of Zuid-Holland. Uit de drie noordelijke provincies komt 10% van de congresleden; uit de twee zuidelijke (Noord-Brabant en Limburg) daarentegen bijna twee keer zoveel (19%). Al met al lijkt er sprake van een 'relatieve randstedelijke overheersing' op het CDA-congres. Ruim een-derde van de respondenten woont in een van de drie grote stedelijke agglomeraties (Amsterdam, Rotterdam of Den Haag). Van alle respondenten werkt of studeert bijna de helft niet in zijn eigen woonplaats. Dit gevoegd bij de constatering dat de helft van de respondenten uit een plaats met een inwonertal tussen 1.000 en 50.000 komt, doet veronderstellen dat het middenkader van het CDA enigszins suburbane kenmerken vertoont.

De leeftijd van de respondenten varieerde tijdens het congres tussen 72 (de oudste) en 18 jaar (de jongste). Meer dan de helft van hen is 30 jaar of ouder, maar de vijftig nog niet gepasseerd. De gemiddelde leeftijd is 44 jaar en van

elke tien leden van het congres is er één die zijn 28e verjaardag nog niet heeft gevierd.

In het vervolg zal bij de variabele leeftijd een vijfdeling worden gehanteerd en wel in de categorieën I (tot en met 30 jaar), II (31 tot en met 40 jaar), III (41 tot en met 50 jaar), IV (51 tot en met 60 jaar) en V (ouder dan 60 jaar).

Wat betreft de verhouding mannen/vrouwen onder de congresleden, kan van een kwantitatieve mannenoverheersing gesproken worden. Op het congres waren zeven keer zoveel mannelijke als vrouwelijke leden aanwezig (zie tabel 1). Leeftijdsspreiding en geslacht geven gezamenlijk het in tabel 1 weergegeven beeld:

tabel 1. Leeftijdsspreiding onder de mannelijke en vrouwelijke CDA-congresleden

leeftijdscategorie	mannen		vrouwen		totaal	
	absoluut %		absoluut %		absoluut %	
I t/m 30 jaar	42	14	7	17	49	15
II 31 t/m 40 jaar	66	22	8	20	74	22
III 41 t/m 50 jaar	89	30	11	27	100	30
IV 51 t/m 60 jaar	78	26	14	34	92	27
V ouder dan 60 jaar	20	7	1	2	21	6
I, II, III, IV en V	295	99 ¹⁾	41	100	336 ²⁾	100

¹⁾ afrondingsverschil

²⁾ twee respondenten gaven geen uitsluitsel over hun geslacht.

Meer dan een-derde deel van het middenkader van het CDA is werkzaam in (semi-) overheidsdienst (inclusief het onderwijs). In tabel 2 wordt de percentuele verdeling gegeven van de congresleden over de sectoren van de economie waarin zij werkzaam zijn.

Bijna alle respondenten beschouwen hun (gezins-)inkomen als groot (32%) of redelijk (63%). Slechts een zevental respondenten rekent zich tot de lagere sociale klasse, terwijl de meesten (65%) zich tot de sociale middenklasse rekenen.

De middenkaderleden van 30 jaar of jonger beschouwen gemiddeld genomen hun inkomen minder vaak als groot dan de overigen. Daarentegen beschouwen de

congresleden tussen de 50 en 60 jaar gemiddeld genomen hun inkomen meer dan de andere leeftijdscategorieën als groot. Het is ook deze categorie die, relatief gezien, haar sociale klasse als hoog bestempelt.

tabel 2. Verdeling van de congresleden over de sectoren van de economie in percentages

werkzaam in:	% congresleden
- primaire en secundaire sectoren	14
- tertiaire sector	18
- vrije beroepen	7
- (semi-)overheid	26
- onderwijsgevend	12
- onderwijsvolgend	5
- andere sectoren ¹⁾	11
- geen antwoord ²⁾	8
	101 ⁺

¹⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die als antwoord 'huisvrouw' vermeld hebben

²⁾ tot deze categorie behoren ook degenen die gepensioneerd of 'anders-actief' zijn.

De gemiddelde leeftijd tot welke men dagonderwijs gevolgd heeft is 21 jaar. Van de respondenten stopte 20% met het volgen van dagonderwijs voor zijn zeventiende verjaardag, terwijl een-derde in zijn 23e jaar nog volledig dagonderwijs volgde of volgt.

Zoals tabel 3 laat zien bezocht (bezoekt) 60% van de congresleden een instelling voor Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) en/of een universiteit of Hogeschool. Uit tabel 3 blijkt ook dat met name de jongere middenkaderleden een hoger gekwalificeerde opleiding genoten (genieten), terwijl verhoudingsgewijs meer mannen dan vrouwen een universiteit bezochten (bezoeken). Daarentegen bezochten (bezoeken) vrouwelijke congresleden relatief gezien meer instellingen voor Hoger Beroeps Onderwijs dan mannelijke congresleden.

Uit tabel 3 blijkt dat het gemiddelde opleidingsniveau van het middenkader van het CDA relatief gezien tamelijk hoog is. Vier-tiende van de congresleden

heeft een academische opleiding gevolgd. Onder deze academici zijn de juristen relatief het sterkst vertegenwoordigd (10%), gevolgd door de economen (9%) en de sociale wetenschappers (7%).

tabel 3. Genoten dagonderwijs, bekeken naar sexe en leeftijd

soort onderwijs (tot en met)	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijdscategorieën				
				I	II	III	IV	V
- lagere (basis-)school/ VGLO/LAVO/LEAO	6	2	5	-	6	1	10	14
- LBO/Huish. school/ MULO/MAVO	15	17	15	6	11	17	21	19
- HAVO/MBO/MMS/HBS/ VHBO/VWO/Gymnasium	18	34	20	12	15	30	14	29
- HBO	19	27	20	14	30	22	14	10
- universiteit/ Hogeschool	42	20	40	67	40	30	40	19
- geen antwoord	1	-	1	-	-	-	1	10
	(+) 101	100	101	99	102	100	100	101

Alle CDA-middenkaderleden zijn godsdienstig. Iets meer dan een-derde deel van hen is Rooms-Katholiek, bijna evenveel zijn Nederlands-Hervormd, terwijl een kwart van de congresleden gereformeerd is.

Onder de vrouwelijke congresleden bevinden zich verhoudingsgewijs meer Nederlands-Hervormden; onder de mannelijke congresleden daarentegen verhoudingsgewijs meer Rooms-Katholieken. Het percentage gereformeerden onder de mannelijke congresleden wijkt nauwelijks af van het percentage gereformeerden onder de vrouwelijke (zie tabel 4).

Uit tabel 4 valt ook af te lezen dat de gereformeerden met name onder de jongere congresleden (tot en met 40 jaar) relatief gezien goed vertegenwoordigd zijn. Voor de Nederlands-Hervormden geldt het tegenovergestelde.

De middenkaderleden zijn over het geheel genomen trouwe kerkbezoekers (zie tabel 5). Meer dan de helft van hen gaat minstens eens per week. De jongste congresleden gaan verhoudingsgewijs ietwat minder vaak dan de overigen, terwijl de vrouwelijke congresleden relatief gezien ook minder vaak naar de kerk gaan dan de mannelijke. Uit tabel 5 valt af te lezen dat de trouwste kerk-gangers onder de gereformeerde congresleden te vinden zijn.

tabel 4. Godsdienst, bekeken naar sexe en leeftijd

godsdienst:	% mannen	% vrouwen	% totaal	% leeftijdscategorie				
				I	II	III	IV	V
- Nederland-Hervormd	35	39	36	27	23	39	42	52
- gereformeerd	24	27	25	33	39	20	14	19
- Rooms-Katholiek	39	29	38	39	35	39	41	24
- andere	2	5	2	2	3	2	1	5
- geen antwoord	-	-	-	-	-	-	-	-
	(+) 100	100	101	101	100	100	99	100

tabel 5. Mate (frequentie) van kerkbezoek, bekeken naar godsdienst

mate van kerkbezoek	godsdienst:				
	% Ned.-Herv.	% geref.	% R.-K.	% andere	% totaal
- nooit	-	1	1	-	1
- verschillende keren per week	8	21	4	14	10
- eens per week	55	58	53	29	54
- een paar keer per maand	19	13	23	43	20
- eens per maand	12	4	8	14	8
- een paar keer per jaar	5	2	9	-	6
- eens per jaar	-	1	-	-	-
- minder dan eens per jaar	-	-	2	-	1
- geen antwoord	1	-	-	-	-
	(+) 100	100	100	100	100

het middenkaderlid als CDA-er

Na de hiervoor vermelde persoonsgegevens van het middenkader van het CDA, volgt nu een overzicht van antwoorden die wij ontvingen op vragen betreffende het eigen functioneren in de partij. Van de congresleden voelt 9% zich verwant met de ARJOS, terwijl 3% lid is. Wat de andere jongerenorganisaties betreft zijn deze percentages respectievelijk: 7 en 8 voor het CDJA, 4 en 2 voor de CHJO en 4 en 4 voor de KVP-jongerengroep.

Van de vrouwelijke congresleden is 59% lid van het CDA-vrouwenberaad, terwijl 7% zich met dit beraad verwant voelt. Bijna een-derde deel van de middenkaderleden is lid van de Bestuurdersvereniging CDA; 10% voelt zich met deze vereniging verwant. De vrouwelijke congresleden zijn relatief gezien goed in deze

laatste organisatie vertegenwoordigd.

De Savornin Lohmanstichting heeft in vergelijking met de A. Kuyperstichting en het Centrum voor Staatskundige Vorming onder de CDA-congresleden absoluut en relatief de meeste leden: 14% van de congresleden voelt zich verwant met deze stichting, terwijl 10% er lid van is. Met de A. Kuyperstichting voelt 18% van de congresleden zich verwant, 8% is hiervan 'lid'; 10% voelt zich verwant met het Centrum voor Staatskundige Vorming en 5% is hiervan 'lid'. In de drie laatstgenoemde (wetenschappelijke) stichtingen zijn mannelijke en vrouwelijke congresleden ongeveer gelijkmatig vertegenwoordigd.

Uit tabel 6 blijkt in hoeverre de binnen het CDA circulerende (partij-) periodieken door het middenkader gelezen worden.

tabel 6. Mate waarin partijorganen (-periodieken) door het middenkader gelezen worden

	altijd/vaak/zelden/nooit/geen antwoord/lezersbereik					
- AR-Staatkunde	15	9	8	18	50	32
- Bestuursforum	30	16	10	12	32	56
- CDActueel	51	18	6	3	23	75
- CH-Tijdschrift	19	5	7	20	49	31
- De Nederlander	28	8	5	20	39	41
- Nederlandse Gedachten	24	8	7	16	44	39
- Politiek Perspectief	18	11	10	19	42	39
- afdelings- en/of gewestperiodieken	26	17	9	10	37	52
- andere, aan de partij verwante, publicaties	19	38	11	3	29	68

Het is opvallend dat AR-Staatkunde en Nederlandse Gedachten met name door de gereformeerde middenkaderleden (veel) gelezen worden, terwijl het CH-Tijdschrift en De Nederlander vooral door de Nederlands-Hervormde middenkaderleden gelezen worden. Politiek Perspectief wordt het meest door de katholieke middenkaderleden gelezen. Wat het leesbereik van de overige periodieken betreft: het is opvallend dat deze onder de gereformeerde congresleden meer en vaker gelezen worden dan onder de anderen.

Van de respondenten is bijna een-derde deel (namens of vanuit het CDA) lid

van een volksvertegenwoordigend lichaam, terwijl 5% zelfs van twee volksvertegenwoordigende lichamen deel uitmaakt.

De combinatie gemeenteraadslid-gewestraadslid komt nogal eens voor, hetgeen in ietwat mindere mate geldt voor de combinatie gemeenteraadslid-Statenslid. Eén respondent is lid van zowel Provinciale Staten als Gewestraad als gemeenteraad. Van de 62 raadsleden zijn 7 wethouder. De spreiding van leeftijd en geslacht onder de volksvertegenwoordigers binnen het CDA wijkt verhoudingsgewijs iets af van die in het totale middenkader. Zo zijn '30-tot-50-jarigen' relatief gezien onder de volksvertegenwoordigers oververtegenwoordigd, terwijl de vrouwen onder de gemeenteraadsliden relatief gezien over-, en onder de Statensleden ondervertegenwoordigd zijn. De spreiding van opleiding en godsdienst onder de volksvertegenwoordigers binnen het CDA wijkt verhoudingsgewijs niet (opleiding) of amper (godsdienst) af van die in het totale middenkader. Wel zijn zij gemiddeld gezien langer partijlid dan de overige respondenten en besteden zij per maand gemiddeld meer tijd aan activiteiten voor (en vanzelfsprekend namens) hun partij dan de andere middenkaderleden.

het middenkader en het CDA

Van de congresleden was 2% al voor 1945 lid van de ARP, de CHU of de RKSP (de voorloper van de KVP). Slechts één procent van de congresleden was tijdens het door ons onderzochte congres nog maar een jaar of korter partijlid. Ruim een-derde van de respondenten is partijlid geworden na 1967, maar 38% van de respondenten heeft op de vraag naar de duur van het lidmaatschap niet geantwoord. Wellicht dat dit hoge percentage met name veroorzaakt is door het feit dat het CDA tijdens het door ons onderzochte congres nog niet formeel de status van een politieke partij had, terwijl men tevens niet wenste te vermelden uit welke 'bloedgroep' men afkomstig was: ARP, CHU, KVP of 'CDA-rechtstreeks'. Van de middenkaderleden antwoordde 61% niet op de vraag of men eerder of daarnaast lid van een andere politieke partij (dan het CDA) was; 11% noemde de ARP, 13% de CHU en 15% de KVP.

Noch dit, noch de godsdienst, noch het 'leesgedrag betreffende partijperiodes', noch een combinatie van deze gegevens kan leiden tot een verantwoorde indicatie over de samenstelling van het CDA-congres vanuit de vier te onderscheiden 'bloedgroepen'.

Van elke 20 congresleden heeft er één verzocht om tijdens het CDA-congres het woord te mogen voeren. De sprekers kwamen voornamelijk uit het zuiden des lands

of de Randstad. Zij blijken bijna allen van het mannelijk geslacht en 'beter' opgeleid te zijn.

Het is de afdelingen of kiesverenigingen waartoe de congresleden behoren, en daarmee ook het (de) CDA (-partijen) als zodanig, de laatste 5 jaar, wat het ledental betreft, redelijk voor de wind gegaan. Volgens (bijna) de helft van de respondenten is het ledental van hun afdelingen of kiesverenigingen de laatste jaren (sterk) toegenomen; 17% van de respondenten geeft daarentegen een daling van het ledental binnen hun afdelingen of kiesverenigingen aan.

Uit de gegevens die de respondenten over de opbouw van het bestand van actieve leden binnen hun afdelingen of kiesverenigingen verstrekten, komt een (veralgemeend) beeld naar voren van afdelingen en kiesverenigingen waarbinnen vooral mannen en vrouwen tussen de 35 en 60 jaar actief zijn, aangevuld met een handvol jongeren en nauwelijks ouderen.

Algemene ledenvergaderingen vinden in vrijwel alle afdelingen of kiesverenigingen plaats, doorgaans in een café-restaurant of kerkgebouw ter plaatse, dan wel bij een der leden thuis of in een buurthuis of ander soort gemeenschapscentrum. Vier van de vijf respondenten zei tot een afdeling of kiesvereniging te behoren, waar tenminste een paar keer per jaar een algemene ledenvergadering belegd wordt. Op deze ledenvergaderingen komen vooral gemeentepolitiek, huishoudelijke en partij-organisatorische zaken en landelijke politiek aan de orde (in deze volgorde). Provinciale politiek, internationale politiek en Europese politiek ondervinden (in deze volgorde) veel minder belangstelling binnen ledenvergaderingen of komen in het geheel niet aan de orde.

In grote lijnen sluit dit aan bij de persoonlijke interesse van het CDA-middenkader. Gemeentepolitiek en vooral landelijke politiek zijn bij hen veruit favoriet. Huishoudelijke en partij-organisatorische zaken weliswaar veel minder, maar veelal moeten deze om reglementaire redenen op de agenda van de ledenvergaderingen geplaatst worden.

De gezamenlijke vergadervoorstellen voor het door ons onderzochte CDA-congres gaven binnen de afdelingen of kiesverenigingen weinig of geen stof tot discussie. De helft van het middenkader was afkomstig uit een afdeling of kiesvereniging waarbinnen in het geheel niet over de vergadervoorstellen is gediscussieerd, terwijl een-derde van de respondenten aangaf dat binnen zijn afdeling of kiesvereniging weinig of geen verschil van mening over de ver-

schillende vergadervoorstellen bestond.

het middenkader en het Congres

Er lijkt sprake te zijn van een lichte doorstroming in het vergaderbestand van de achtereenvolgende congressen van het CDA.

Voor 19% van de respondenten was het door ons onderzochte congres hun eerste. Daarentegen was 70% van de congresleden ook als lid aanwezig op het CDA-congres in december 1977 te Amsterdam; 65% was present op het daaraan voorafgaande congres, dat in december 1976 in Den Haag plaatsvond. Meer dan de helft van de respondenten (55%) was aanwezig op het eerste CDA-congres in augustus 1975 te Den Haag.

De voorbereiding op het congres werd op velerlei wijze (soms elkaar aanvullend) door de congresleden verricht: bijna een-derde deel woonde een voorbereidende vergadering bij; 39% las de belangrijkste voorstellen van te voren en 29% las alle vergadervoorstellen van te voren.

In het algemeen kan gesteld worden dat het CDA-middenkader goed geïnformeerd is over zaken die het CDA betreffen. De informatie hieromtrent komt vanuit de massamedia, partijperiodieken en voor ongeveer een-derde deel van de respondenten ook uit partijorganen van andere politieke partijen.

Er zijn geen duidelijke scheidslijnen aan te geven waarlangs de functies van een congres anders zouden worden beoordeeld. Er bestaat geen verband tussen de leeftijd van de respondenten en het belang dat zij aan bepaalde functies toekennen. Ook zijn Nederlands-Hervormde, gereformeerde en Rooms-Katholieke congresleden min of meer eenstemmig in hun oordeel over de te onderscheiden functies van het (CDA-)congres.

Het middenkader van het CDA noemt als drie belangrijkste functies:

- (a) de presentatie van de partij naar buiten;
- (b) het doorgeven naar de partijtop van hetgeen aan de basis leeft;
- (c) het vaststellen van politieke, organisatorische en strategische richtlijnen.

De drie minst belangrijke functies (van de door ons voorgelegde 11 alternatieven) zijn volgens de congresleden:

- (a) het bijleggen van een partijconflict;
- (b) het zorgvuldig bespreken van de afzonderlijke voorstellen;
- (c) het voorbereiden van manifesten voor algemene verkiezingen.

Een permanent actuele zaak in de partijpolitiek is de positie van de afgevaardigde tegenover zijn achterban: de afdeling of kiesvereniging. Formeel is er geen sprake van 'last en ruggespraak', maar ook niet helemaal van een vrij mandaat voor de afgevaardigden naar het congres. De afgevaardigden zelf zijn van mening dat - bij conflicterende opvattingen ten tijde van de vergadering - de eigen verantwoordelijkheid van de afgevaardigden zwaarder weegt dan de (eventuele) uitspraak van de ledenvergaderingen binnen hun afdelingen en zonder meer zwaarder dan het standpunt van de partijleiding.

Met betrekking tot de relatie Tweede Kamerfractie-Partijcongres is het CDA-middenkader van mening dat het individuele fractielid zich, in geval van een essentieel verschil van mening tussen het Congres en de fractie, zeker wel mag conformeren aan het standpunt van de fractie. Deze 'eigen verantwoordelijkheid' van de fractie wordt door 74% van de respondenten onderschreven, terwijl 43% van de congresleden van mening is dat toch wel eerst binnen de fractie door het fractielid getracht moet worden om de uitspraak van het Congres te verdedigen en (binnen de fractie) dienovereenkomstig te stemmen. Slechts 12% van de respondenten meent dat het individuele fractielid deze lijn door moet trekken tot en met het moment van besluitvorming in de Tweede Kamer.

De respondenten vinden het in het algemeen legitiem dat een individueel congreslid met specialistische kennis beslissingen van het congres over deze speciale zaken beïnvloedt, mits deze beïnvloeding met name in een voorbereidende fase (dus voorafgaand aan het congres) plaatsvindt.

het middenkader en de anderen

Hoe het CDA-middenkader denkt - van uiterst sympathiek tot en met uiterst antipathiek - over 'anderen', in dit geval politieke partijen en pressiegroepen, is gemeten met behulp van een '11-puntsschaal' (0 = zeer sterke antipathie; 10 = zeer sterke sympathie).

Wat betreft andere politieke partijen hebben de congresleden zich niet al te uitbundig betoond. In het negatieve, vooral ten aanzien van de Boerenpartij en de CPN, is men wel extreem in de beoordeling, maar in het positieve zeker niet. Sterker nog: geen van de andere politieke partijen krijgt van het CDA-middenkader een voldoende 'rapportcijfer', alhoewel D'66 er met een

6- heel dicht bij komt.

Tabel 7 laat zien dat binnen het middenkader de VVD meer sympathie geniet dan de PvdA. Opvallend is verder de tamelijk 'milde' beoordeling voor de 'christelijke splinters', SGP en GPV.

tabel 7. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het CDA-middenkader (gemiddelden) aan andere - in het parlement vertegenwoordigde - partijen

rangorde/partij	cijfer	% non-response
1 D'66	5,9	2
2 VVD	5,4	2
3 PvdA	4,7	2
4 GPV	4,6	2
5 SGP	4,3	3
6 DS'70	3,9	2
7 PPR	3,2	2
8 PSP	2,1	2
9 CPN	1,3	2
10 Boerenpartij	1,2	2

Uit nieuwsgierigheid zijn wij nagegaan in hoeverre het oordeel over de andere partijen verband zou kunnen houden met de leeftijd, opleiding, inkomen, (subjectieve) sociale klasse, religie en duur van het lidmaatschap van het CDA (de CDA-partijen). Het enige mogelijke verband dat wij bespeurden toont dat de gereformeerde CDA-middenkaderleden, verhoudingsgewijs en gemiddeld genomen, ietwat sympathieker tegenover D'66 en de PvdA staan dan de overige middenkaderleden en ietwat minder sympathiek tegenover de VVD.

In zijn oordeel over pressiegroepen is het CDA-middenkader milder dan in dat over de politieke partijen. In het algemeen komen hier de confessionele organisaties er heel wat beter af dan de niet-confessionele.

Tabel 8 laat zien dat - bij een betrekkelijk hoog percentage non-response - het CNV de meest favoriete pressiegroep van het CDA-middenkader is.

principeel of pragmatisch

"Het CDA moet altijd voor zijn doeleinden en principes blijven staan, ook als dit tot stemmenverlies zou leiden."

Deze stelling is door geen der respondenten in sterke mate bestreden. Integendeel, 44% van de middenkaderleden van het CDA onderschrijft deze opvatting zelfs in zeer sterke mate.

tabel 8. 'Rapportcijfers', uitgedeeld door het CDA-middenkader (gemiddelden) aan een aantal grote Nederlandse pressiegroepen

rangorde/pressiegroep	cijfer	% non-response
1 CNV(Christ. Nat. Vakv.)	7,6	4
2 CBTB(Christ. Boeren- en Tuindersbond)	6,9	12
3 NCW(Ned. Chr. Werkg.)	6,7	7
4 KNBTB(Kath. Ned. B.- en T. Bond)	6,6	14
5 NCOV(Nat. Chr. Ondern. Verb.)	6,4	17
6 (Unie) BHLF(B.v.Hoger en Leidinggevend Pers.)	5,9	14
7 ANTB(Alg. Ned. B.- en T.bond)	5,7	20
8 KNOV(Kon. Ned. Ondern. Verb.)	5,7	16
9 VNO(Verb. v. Ned. Ond.)	5,7	9
10 NKV(Ned. Kathl. Vakv.)	4,7	7
11 FNV(Fed. Ned. Vakbew.)	4,2	5
12 NVV(Ned. Verb. v. Vakver.)	3,8	8

Ondanks het aanhangen van dit standpunt meent 60% van de respondenten (waarvan een-derde deel in zeer sterke mate) dat het CDA moet proberen "(...) zoveel mogelijk groepen van kiezers te winnen en de belangen van deze groepen naar buiten toe vertegenwoordigen". Dit laatste wordt door slechts 8% van de respondenten in zeer sterke mate afgewezen.

Dat "(...) politiek meer een kwestie is van het haalbare dan van het blijven vasthouden aan uitgangspunten", wordt door twee-derde deel van de respondenten onderschreven (18% doet dit zelfs in zeer sterke mate). Dat de congresleden van het CDA hun partij als een beginselpartij beschouwen, blijkt uit het feit dat slechts 7% van hen het niet nodig acht dat het CDA "(...) een ideologische grondslag nodig heeft voor zijn doeleinden en beleid".

Deze opvattingen over de positie van het CDA in het politieke leven van het CDA blijken nauwelijks verband te houden met de leeftijd van de respondenten.

De godsdienst die de respondenten aanhangen lijkt daarentegen wel verband te

houden met hun opvattingen over de positie van hun partij in het politieke leven. Gereformeerde middenkaderleden zijn gemiddeld gezien ietwat beginselvaster en stellen zich wat principiëler op dan de Rooms-Katholieke middenkaderleden. De Nederlands-Hervormde middenkaderleden nemen tussen de meer pragmatische Rooms-Katholieken en de meer principiële gereformeerden een tussenpositie in.

het middenkader en belangrijke politieke onderwerpen

Wij hebben nagegaan of er verschillen onder de afgevaardigden aan te wijzen zijn wat betreft hun opvattingen over bepaalde politieke problemen. Daarbij gaat het ons met name om het volgende:

- a. bestaat er onder de congresleden verschil van mening over maatregelen ter oplossing van problemen en over het bestuurlijk niveau waarop deze maatregelen genomen moeten worden?
- b. bestaat er onder de afgevaardigden verschil van mening over de aard en de belangrijkheid van de problemen zelf?

Aan de respondenten werden vijftien maatregelen voor bepaalde problemen voorgelegd. Over dertien van deze maatregelen bleek onder de congresleden (een tamelijk grote of ruime mate van) eenstemmigheid te bestaan.

Het gaat hierbij om de volgende maatregelen: (tussen haakjes staat telkens het percentage respondenten dat het betreffende probleem tot de drie belangrijkste rekende)

- de werkloosheid moet worden bestreden (69);
- de inflatie moet worden bestreden (54);
- het milieu moet worden beschermd (32);
- inkomensverschillen moeten kleiner worden (17);
- bij hulp aan de Derde Wereld moet niet 'meer rekening' gehouden worden met onze eigen belangen (17);
- kernenergie moet worden ontwikkeld teneinde tegemoet te komen aan onze toekomstige energiebehoefte (16);
- het proces van Europese integratie moet versneld worden (15);
- het effectueren van het beginsel van gelijke mogelijkheden voor mannen en vrouwen (11);
- tegen de maatregel dat vrouwen zelf over zaken betreffende abortus kunnen beslissen (11);
- het invoeren van de zwaarste straffen tegen terreurdaden (10);
- het zich verdedigen tegen de supermachten (9);

- het ontwikkelen van een beleid om regionale economische verschillen te verkleinen (8);
- het verbeteren van de controle op de activiteiten van multinationale ondernemingen (6).

Over een tweetal maatregelen bestond geen duidelijke overeenstemming:

- militaire uitgaven moeten stijgen (34% voor, 39% tegen, 24% had geen mening,
- verminderen van overheidstoezicht op het particuliere bedrijfsleven (46% voor, 36% tegen en 14% geen mening).

Deze twee maatregelen werden overigens het minst vaak tot de drie belangrijkste problemen gerekend (respectievelijk door 6% en 5% van de congresleden).

Met betrekking tot het bestuurlijke niveau (provinciaal, nationaal of Europees) waarop deze maatregelen moeten worden uitgevoerd, bestaat over tien van de vijftien een redelijke overeenstemming.

De volgende zes maatregelen dienen volgens de CDA-middenkaderleden allereerst op Europees niveau te worden uitgevoerd: de verdediging tegen de supermachten, de versnelling van het proces van Europese integratie, de controle op multinationale ondernemingen, de ontwikkeling van kernenergie, de inflatiebestrijding en de milieubescherming.

Vooraf op nationaal niveau moeten worden aangepakt: de behandeling van de abortusproblematiek, overheidstoezicht op het particuliere bedrijfsleven, het verkleinen van inkomensverschillen en het regionaal-economisch beleid.

Voor de overige vijf maatregelen is zowel een grote minderheid te vinden voor het Europees niveau als voor het nationaal niveau: de werkloosheidsbestrijding, bestrijding van terrorisme, gelijke kansen voor man en vrouw, militaire uitgaven en de ontwikkelingshulp aan de Derde Wereld.

Aparte aandacht kregen de vier zogenaamde 'hervormingsvoorstellen van het kabinet-Den Uyl'. Van de congresleden is 77% (sterk) voorstander van het democratiseren van het bedrijfsleven, terwijl 75% (sterk) voorstander is van het ontwikkelen van een selectief investeringsbeleid. Met betrekking tot de beide andere hervormingsvoorstellen liggen de meningen verdeeld(-er): voorstander van het stichten van een collectief fonds uit de opbrengsten van de vermogensaanwasdeling is 45% van de respondenten; tegenstander is 32%. Voorstander van het onder gemeenschapscontrole brengen van grond is 38%; tegenstander hiervan is 46%. Het is overigens opmerkelijk dat de gereformeerde

congresleden gemiddeld gezien ietwat sterker voorstander zijn van dit kwartet hervormingsvoorstellen dan de andere congresleden.

Naast vragen over vijftien maatregelen en vier hervormingsvoorstellen, zijn er nog vijftien (deels andere) politieke problemen in trefwoorden aan de congresleden voorgelegd. Van deze vijftien problemen werd gevraagd de beoordeling van de huidige situatie (verbeterd, gelijk gebleven of verslechterd), de verwachting voor de toekomst (wel of geen duidelijke vooruitgang), een gedeeltelijke rangordening naar belangrijkheid en een beoordeling van de onderlinge gelijkenis tussen de problemen.

Volgens een meerderheid van de CDA-congresleden is de feitelijke situatie rond de bedrijfsdemocratisering, de inflatie en de eigen welvaart de laatste jaren verbeterd. De situatie rond de vrijheid van meningsuiting, vermogensaanwasdeling en grondspeculatie is gelijk gebleven, terwijl de situatie voor wat betreft de werkloosheid, het terrorisme en de energiebehoefte is verslechterd. Verschil van mening bestaat er over de situatiebeoordeling rond de welvaart in de Derde Wereld, de milieuvervuiling, mensenrechten, politieke apathie, abortus en woningnood.

Duidelijke vooruitgang in de toekomst wordt overigens alleen verwacht rond de bedrijfsdemocratisering en de milieuvervuiling en wellicht rond de inflatie en de abortus. Maar wat de overige problemen betreft wordt door een meerderheid van de congresleden toch geen duidelijke vooruitgang verwacht.

Er blijkt een duidelijke rangordening - van meer naar minder belangrijk - in de voorgelegde politieke problemen te kunnen worden onderscheiden. Het belangrijkste probleem van deze vijftien is de werkloosheid. Daarna volgen welvaart in de Derde Wereld-mensenrechten-inflatie-energiebehoefte-milieu-vervuiling-vrijheid van meningsuiting-abortus-woningnood-terrorisme-politieke apathie-grondspeculatie-bedrijfsdemocratisering-eigen welvaart en ten slotte de vermogensaanwasdeling.

De vele problemen die in de politiek aan de orde komen zijn vaak niet los van elkaar te zien. Problemen kunnen op basis van verschillende aspecten met elkaar worden vergeleken. Hoeveel aspecten, alsmede welke dit zijn, moet op basis van empirisch onderzoek worden vastgesteld. Hiertoe hebben wij gegevens nodig over de mate waarin elk paar problemen op elkaar lijkt. In ons onderzoek naar de middenkaderleden van het CDA hebben wij de mate van gelijkenis afgeleid uit een vraag om de vijftien problemen in groepjes te verdelen en wel zodanig dat de problemen binnen elk gevormd groepje zoveel mogelijk op elkaar lijken en

de groepjes onderling zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Als maat van gelijkenis tussen de problemen hebben wij gekozen voor het percentage afgevaardigden dat één paar problemen in hetzelfde groepje plaatst.

Het resultaat is af te lezen in tabel 9.

tabel 9. Percentage congresleden dat twee problemen in hetzelfde groepje, van problemen die op elkaar lijken, plaatst

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	- milieuvervuiling														
2	88	- energiebehoefte													
3	15	23	- welvaart Derde Wereld												
4	19	27	49	- eigen welvaart											
5	20	29	34	51	- inflatie										
6	17	27	32	51	72	- werkloosheid									
7	10	13	34	28	46	41	- vermogensaanwasdeling								
8	9	8	13	16	20	25	60	- bedrijfsdemocratisering							
9	17	15	13	25	31	39	21	13	- woningnood						
10	16	15	11	15	28	16	36	19	58	- grondspeculatie					
11	7	5	14	23	5	5	6	19	6	5	- politieke apathie				
12	7	3	13	6	4	10	4	9	8	3	46	- terrorisme			
13	7	3	18	5	3	3	7	28	4	2	39	35	- vrijheid van meningsuiting		
14	8	3	24	4	4	5	4	19	5	3	26	37	70	- mensenrechten	
15	7	3	11	4	2	5	4	12	8	5	18	28	42	62	- abortus

Wanneer de problemen zich zo laten ordenen dat de gelijkenis tussen de problemen afneemt naarmate de problemen verder van elkaar in dat rijtje staan, kan dat geïnterpreteerd worden als een ordening van die problemen volgens één aspect. Uit tabel 9 blijkt dat de problemen zodanig geordend kunnen worden dat er drie groepen van problemen ontstaan, die elk volgens één criterium te interpreteren zijn.

Deze groepen zijn:

1. milieuvervuiling, energiebehoefte, welvaart Derde Wereld, eigen welvaart, inflatie, werkloosheid, vermogensaanwasdeling en bedrijfsdemocratisering;
2. grondspeculatie en woningnood;
3. politieke apathie, terrorisme, vrijheid van meningsuiting, mensenrechten en abortus.

De eerste groep problemen is te interpreteren als een groep sociaal-economische problemen en de derde groep als een groep humanitaire problemen.

Over de volgorde van de problemen uit de eerste groep valt op te merken dat deze verschuift van globaal en algemeen naar nationaal en specifiek (van milieu-vervuiling naar bedrijfsdemocratisering). Een dergelijke verschuiving valt ook in de derde groep problemen waar te nemen (van politieke apathie naar abortus).

het middenkader en Europa

Over de Europese eenwording lopen de denkbeelden van de verschillende middenkaderleden nogal uiteen. Bijna een-derde deel van de congresleden vindt samenwerking en geformaliseerd overleg tussen de verschillende regeringen voldoende, terwijl 53% van hen één (eventueel federale) Westeuropese staat als de meest ideale vorm van Europese samenwerking verkiest. Slechts 1% van de congresleden verwierpt elke vorm van Europese samenwerking, maar 13% onderschrijft als uiterste vorm een confederatie.

Meer dan twee-derde van de congresleden is (tamelijk) bereid persoonlijke (financiële) offers te brengen om de eenwording van Europa te realiseren. Bijna een-derde deel (30%) van de middenkaderleden beschouwt directe verkiezingen voor het Europese parlement als niet zo belangrijk; 5% is overigens van mening dat deze verkiezingen niet plaats moeten (moesten) vinden.

Drie-kwart van de respondenten is voorstander van een directe verkiezing van de voorzitter van de Europese Commissie, maar een kleiner deel (namelijk ruim de helft) is van mening dat dit een zaak van enig gewicht is. Voor wat betreft de huidige Europese Gemeenschap is 61% van de middenkaderleden van mening dat deze zich onafhankelijker moet opstellen tegenover zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie; 34% wenst juist in de toekomst meer coördinatie met de Verenigde Staten en 1% meer coördinatie met de Sovjet-Unie.

Twee-derde van de congresleden heeft geen bezwaar tegen uitbreiding van de Europese Gemeenschap met andere landen. De kennis over Europa lijkt overigens niet gering: slechts een klein deel van de congresleden, die de betreffende vraag beantwoordden, noemt verkeerde landen bij de opsomming van de (toen nog) negen lidstaten. Daar staat tegenover dat lidstaten wel eens vergeten worden (zoals nogal eens met Ierland en Denemarken gebeurt), als de congresleden hun rangorde van machtige en minder machtige lidstaten aangeven. Uit deze (gemiddelde) rangordening blijkt dat de Bondsrepubliek zonder enige twijfel als het

machtigste land binnen de Gemeenschap beschouwd wordt. Nederland neemt volgens het middenkader van het CDA een tussenpositie in: machtiger dan België, Denemarken, Ierland en Luxemburg (in deze volgorde), maar minder machtig dan Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Italië (in deze volgorde).

De overgrote meerderheid van de congresleden (81%) is (was) voorstander van een gemeenschappelijk program van alle christen-democratische partijen in de lidstaten van de Gemeenschap voor de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europese parlement in 1979. Bijna de helft (48%) van de congresleden is (was) overigens van mening dat deze partijen gezamenlijk wel één fractie in het Europese parlement moeten vormen, maar dat dit de uiterste vorm van samenwerking is. Ruim een-derde wil (-de) dat deze christen-democratische partijen zich daarbuiten op Europees niveau ook federaal organiseren, terwijl 8% het liefst zo snel mogelijk wil dat de christen-democratische partijen uit de verschillende lidstaten tot één Europese partij fuseren. Bijna de helft van de congresleden meent (meende) dat landelijke partijbureaus de verkiezingscampagne voor de Europese verkiezingen moeten voeren, terwijl ruim een-derde vindt dat de kandidaten dit beter zelf kunnen doen.

Wat betreft de partijfracties in het Europese parlement zoals deze optraden vòór de verkiezingen van 1979, gaat (ging) de sterkste voorkeur van het CDA-middenkader - begrijpelijkerwijs - uit naar de Europese Christen-Democraten (inmiddels omgedoopt tot Europese Volkspartij). Volgens de methode van de tabellen 7 en 8 scoort deze (partij-)fractie een gemiddelde van 8,1. Rapportcijfers voor de andere Europese fracties zijn: 5,7 voor de Europese Liberalen en Democraten; 5,1 voor de Unie van Socialistische Partijen; 4,5 voor de Europese Democraten; 4,0 voor de Conservatieven en 1,7 voor de (Euro-)communisten.

Van de congresleden is (was) 94% potentieel geen kandidaat voor het Europese parlement en is (was) 74% ook niet van plan dit in de toekomst te worden. Het aantal respondenten dat het in de toekomst eventueel als kandidaat wil(-de) proberen was op het moment van onderzoek vier-en-een-half keer zo groot als het aantal respondenten dat (in eerste aanleg) reeds kandidaat was. Wat dat betreft hoeft het CDA zich dus geen zorgen te maken.

noten

1. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P.
Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de Partij van de Arbeid"
in Socialisme en Democratie, 1979, no. 2 (februari), blz. 51-67. Dit
verslag is, in iets uitgebreidere vorm, opgenomen in het Jaarboek 1978
van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen,
1979), blz. 93-123.
2. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P.
Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de VVD" in het Jaarboek
1979 van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen,
1980), blz. 58-80.
3. Zie voor een voorlopig verslag van dat onderzoek I. Lipschits, L.P.
Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van D'66" in het Jaarboek 1979
van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen,
1980), blz. 81-102.

BIJLAGE III

DUTCH PARTY DELEGATES: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics, of Delegates from CDA, D'66, PvdA and VVD
by Bert P. Middel and Wijbrandt H. van Schuur

Introduction

In 1977 an international project was started to compare characteristics of party delegates of the major political parties of the countries within the European Community under chairmanship of dr. Karlheinz Reif. The Dutch part of this project was carried out by a working group, directed by Professor Isaac Lipschits, which further consisted of Professor Frans N. Stokman, Mr. Ruud Koole and the present authors.

As this project was part of a series of projects to evaluate the first direct elections for the European Parliament, a number of questions regarding the European Community and the first direct elections for the European Parliament were asked.

The people approached with a questionnaire were those members of the major Dutch political parties who were present at their annual party congress and who were allowed to vote there.

The congresses were held on 11 February 1978 by the PvdA (Dutch Labour Party), 10 and 11 March 1978 by the VVD (Dutch right wing Liberal Party), on 22 April 1978 by D'66 (Dutch left wing liberal party) and on 20 January 1979 by the CDA (federation of ARP and CHU, two Dutch Protestant parties, and one Roman Catholic party, the KVP).

Response rates for the different parties were:

PvdA: 61%, N = 367

VVD : 61%, N = 167

D'66: 51%, N = 366

CDA : 32%, N = 338

This paper consists of the following parts:

First, a description is given of the four parties analysed, followed by a

description of the role of the congresses of these parties and some background characteristics of the delegates present at these congresses.

Second, attitudes of these delegates about the European Community and the first direct elections of the European Parliament are analyzed.

Third, these 'European' attitudes are compared with attitudes and activities at the national level.

The parties investigated

The Dutch political culture, described in Lijpharts 'The politics of accommodation', is considered a 'three-streams land', in which D'66 claims to be a fourth 'stream'. In the multi-party system of the Netherlands the three major 'streams', known as democratic socialist (PvdA), christian democratic (CDA) and liberal (VVD), succeeded in getting together 83,7% of all the votes in the most recent elections for parliament (12,5% of the potential voters did not use their right to vote) - see also Table 1. D'66, the fourth largest party, got about 5% of the votes.

Table 1. Number of seats in the Second Chamber (House of Commons) for PvdA, CDA (-parties together), VVD and D'66, held since 1967.
The total number of seats is 150.

<u>party</u>	<u>year of general election, number of seats</u>			
	<u>1967</u>	<u>1971</u>	<u>1972</u>	<u>1977</u>
PvdA	37	39	43	53
CDA-parties	69	58	48	49
VVD	17	16	22	28
D'66	7	11	6	8
others	20	26	31	12

As Table 2 shows, D'66 has fewer members than PvdA, CDA and VVD, whereas the degree of organization of D'66 (percentage of D'66 voters who are also a member of this party) is smaller than in PvdA, CDA and VVD.

After the last general elections for the Second Chamber in 1977, a center-right government was formed (the Van Agt Cabinet), based on the very small majority support of CDA and VVD (77 of the 150 seats in the Second Chamber). This was the end of a center-left government, formed by the PvdA, the major

part of the CDA, the PPR and D'66. The coalition partners in the present cabinet are trying to increase their very small base of support in parliament by gaining the support of D'66. On the other hand, the democratic socialist opposition is anticipating a new coalition between PvdA and D'66. All this becomes the more interesting, as opinion polls recently show a doubling in the voter support for D'66.

Table 2. Number of members and degree of organization in PvdA, CDA, VVD and D'66.

party	number of members	degree of organization	number of voters per member
PvdA	121,000	4,3	23
CDA	166,500	6,2	16
VVD	101,000	6,8	15
D'66	12,000	2,7	37

Congresses

The PvdA congress consists of delegates chosen by their own party districts (the lower level). Every delegate represents a certain number of votes, dependent on the number of members in his district. The greater districts have more votes and delegates than the smaller districts. The VVD has the same system, but in this party the congress votes are transferable. This means that one delegate can use the votes of a number of delegates (representatives) who are not present at the congress-meeting. D'66 has a different system, namely the system of "one man, one vote". In this system every member of D'66 is allowed to visit the congress (as in the case of the other two parties), but is also allowed to vote about all proposals. The CDA congress, investigated by us, was the fourth of five 'preconstitutive' congresses, which eventually, on 11 October 1980, led to the formation of the political party CDA.

Participants of these five congresses were not delegates from their local CDA branches. The CDA was not (yet) more than an institutionalized form of cooperation of three independent christian-democratic parties that did not exist in all local branches. Local, regional and provincial units of each of the three parties delegated each a number of congress members. The congress was complemented by some 'direct members of CDA': people who were not a

member of ARP, CHU or KVP.

The competence of the congress is not the same for all four parties. Whereas PvdA, D'66 and VVD have a competence:

- to discuss the policy of the National Executive Committee;
- to elect a part of the National Executive Committee;
- to formulate programs for elections or Basic programs;
- to discuss and to renew party by-laws;

only the congress of the PvdA has the competence to lay down political guide-lines. In the VVD and D'66 this competence is primarily delegated to the "Partijraad" and "Adviesraad".

The competence of the CDA congress was restricted to taking global decisions about the merger of the three parties. The actual decisions about this were taken by the three separate parties. In addition, the CDA congress had the competence to give their global opinion about the policies of the CDA.

Who are the delegates?

In comparison with the Dutch voters (and even with the party members), the total group of delegates has some common characteristics. For example, on average, the delegates are relative highly educated, they mostly regard their family income as "high" or "reasonable" and their subjective social class is more often "high" or "medium".

There is an over-representation within the delegate group (compared to the Dutch population) from the suburban areas of the country, especially from the agglomerations Amsterdam, Rotterdam and The Hague.

Among the delegates there are significant differences in age, the branch of economy they are employed in, the religious faith they adhere to and the number of years they have been an active member of their party.

There is also - of course - a difference between the types of delegates (PvdA, D'66, CDA and VVD) in their attitude about the position of their party in the Dutch political life, their opinions about other political parties (and each other) and the way in which they regard their views as more or less "Left" of "Right".

In the first place follows some information about backgrounds of the party delegates.

SOME BACKGROUNDS

Age

The average age of PvdA- and D'66 delegates is the same: 37 years. The average age of CDA and VVD delegates is higher, namely 44 years. The dispersion in delegate ages is also the same in PvdA and D'66: 50% of these delegates (range 25% - 75%) is between 30 and 46 years old (in comparison: CDA: 36-53 and VVD: 37-54). The youngest 10% of the delegates is younger than 24 (D'66), 26 (PvdA), 28 (CDA) and 29 (VVD).

Sex

The ratio of male party delegates to female party delegates is about the same in de PvdA and the VVD (4:1), whereas comparatively more women were present at the D'66 party conference (ratio male:female = 3:1). At the CDA congress fewer women were present (male:female = 7:1).

Occupation

Table 3 shows the branches of economy the delegates are employed in. Note that among the delegates of PvdA, D'66 and CDA there are a lot who earn their living in public services, including education. VVD-delegates are more often employed in commerce and transport.

Table 3. Branches of economy the party delegates are employed in (percentages of the delegates).

<u>Branch of economy</u>	<u>Party</u>			
	<u>PvdA</u>	<u>D'66</u>	<u>CDA</u>	<u>VVD</u>
agriculture, fishery, mining, producing industry	14	11	14	18
commerce, transport, commercial services	13	18	19	24
professions	3	11	7	7
public services	27	22	26	19
giving education	17	9	12	7
following education	4	12	5	5
other branches	9	8	11	5
no answer (e.g. housewives)	<u>13</u>	<u>9</u>	<u>7</u>	<u>15</u>
	100%	100%	101%	100%

Income

The delegates of all parties consider their monthly family income "high" or "reasonable", although more VVD-delegates consider their income "reasonable" (instead of "high").

The figures are:

	<u>"high"</u>	<u>"reasonable"</u>	
PvdA	36%	59%	of all the delegates
D'66	31%	56%	" " " "
CDA	32%	63%	" " " "
VVD	20%	73%	" " " "

We did not ask the respondents to give their exact family income (in guilders).

Social class

Table 4 gives a subjective assessment of social class.

Table 4. Subjective social class of party delegates. % of delegates who consider themselves a member of a certain class.

<u>social class</u>	<u>Party</u>			
	<u>PvdA</u>	<u>D'66</u>	<u>CDA</u>	<u>VVD</u>
upper	18	35	29	27
middle	69	59	66	70
lower	10	1	2	1
no answer	3	5	3	3

The percentage of PvdA delegates who consider themselves a member of the lower class is higher than for the other parties, whereas the percentage of D'66 who consider themselves a member of the upper class is larger than for the other parties.

Education

The average level of education of the delegates is higher than the average in the Dutch population. But between the various parties and even within the parties there are a lot of differences. First, the average age delegates left full time education institutes is for the PvdA delegates 19 year, for the CDA delegates 21 year, for the VVD delegates 23 year and the D'66 delegates 24 year. As Table 5 shows half of all the D'66 delegates studied at a university,

whereas 32% of the PvdA delegates, 40% of the CDA delegates and 42% of the VVD delegates went to University.

Table 5. Types of schools (education institutes) delegates last attended (in percentages of delegates).

<u>Types of school</u>	<u>% delegates of:</u>			
	<u>PvdA</u>	<u>D'66</u>	<u>CDA</u>	<u>VVD</u>
Elementary school/VGLO/LAVO/ LEAO/etc.	8	1	5	-
Lower specialized and general education LBO/Huishoudschool/MULO/MAVO	19	9	15	3
Secondary school: HAVO/MMS/HBS/VWO/VHBO/ Gymnasium	13	21	19	29
Higher specialized education: HBO	26	19	20	25
University/Hogeschool	32	50	40	42
No answer	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>
	101	101	100	100

The level of education is highest for D'66, followed by VVD, CDA and PvdA. Without exaggeration one can state that the delegates as a group form a highly educated, intellectual part of the Dutch population.

Religion

Although three analysed parties are non-confessional (PvdA, D'66 and VVD) there are many party delegates within these parties who do adhere to some type of religious faith. Especially within the VVD many delegates consider themselves religious and also many VVD delegates attend a church at least once a month (21%). For delegates of the other parties these (attendance) percentages are 7 (PvdA) and 16 (D'66). Of the PvdA delegates 80% do not consider themselves religious, which holds for 58% of the VVD delegates. Those who consider themselves religious belong mainly to Protestant churches, especially to the Dutch Reformed Church (PvdA: 10%, D'66: 13% and VVD: 29%). All CDA delegates consider themselves religious; 92% attend church at least once a month; 38% of the delegates are Roman Catholic, 36% are Dutch Reformed and 25% are Calvinist (Gereformeerd).

Delegates and Europe

We will describe the attitude of Dutch party delegates towards the European Community and the first direct elections for the European Parliament in the following aspects:

In the first place, how powerful do the delegates perceive the different countries that constitute the European Community? Should the EC be expanded, and if so, with which countries? How should the relation be between the EC and the super-powers U.S.A. and U.S.S.R.? How trustworthy are people from different countries in general?

In the second place, should the process of European integration be accelerated and, if so, in what direction? To what extent are delegates prepared to decide upon policies at a European level rather than at a national level?

In the third place, how do delegates feel about the first direct elections for the European Parliament? How do they feel about different European party groups? Are they prepared to cooperate with other parties, and if so, with which parties and to what extent?

In the fourth place, what are the most important issues that face the European Parliament? What is the opinion of delegates about a number of proposed political measures?

The European Community and its countries

In one of the questions we asked our respondents to rank the countries within the European Community in order of power. Ten lines were reserved in the questionnaire for a response to this question, to see

- a) whether all EC-countries were mentioned
- b) whether any non-EC countries were mentioned.

The dominant rank order of powerfulness was the same for all parties:

- Germany
- France
- Great Britain
- Italy
- The Netherlands
- Belgium
- Denmark
- Ireland
- Luxemburg

The three most powerful countries were mentioned by more than 80% of all delegates. Denmark was mentioned by less than 70% and Ireland by less than 60% of all delegates.

Norway (5%), Sweden, Spain and Greece (2%) were the countries most often incorrectly mentioned.

Expansion of the European Community

Little difference of opinion exists among delegates of the parties about the expansion of the EC. Slightly more D'66 and CDA delegates are in favor of expansion (66%) than delegates from the other parties (58%). But a minority of about 35% of the delegates prefers no expansion of the EC. The CDA minority in this respect was smallest: 26%.

Delegates in favor of expansion mention the following countries (more than one answer possible). Portugal and Spain (35%), Greece (25%), Norway (15%) and Sweden and Switzerland (10%). Other countries mentioned by a few delegates were Austria, Finland, Israel, Turkey and Yugoslavia. Some delegates wish to expand the EC with "all European countries" or with "all democratic countries" (5%).

Attitude towards U.S.A. and U.S.S.R.

The European Community should become more independent from both super-powers than hitherto according to a large majority of PvdA and D'66 delegates (80%). VVD delegates hold a widely different view: whereas only 35% of the VVD delegates are in favor of more independence, 60% of them wish more coordination with the U.S.A. This last view is shared by only 4% of PvdA delegates and 12% of D'66 delegates. CDA delegates hold a middle position: 61% is in favor of more independence, and 34% want more coordination with the U.S.A.

More coordination with the U.S.S.R. is favored by only a small minority in each party (about 5%).

Trustworthiness

An indication of the attitude of Dutch party delegates towards people from different countries is found in a question about the trustworthiness of people from different countries. People from thirteen different countries

were mentioned, and for each of those the delegate was asked to indicate whether he or she regarded them in general as very trustworthy, fairly trustworthy, not particularly trustworthy, or not trustworthy at all. Apart from peoples from the EC countries, Americans, Chinese, Russians and Swiss were also mentioned in this question. We found that trustworthiness of all peoples mentioned could be explained by one strong stochastic cumulative scale (a "Mokken scale") with "very trustworthy" and "fairly trustworthy" as positive or scale alternative. The results of this scale analysis can be found in Table 6. Trustworthiness apparently tells us as much about the delegate's attitude towards other people in general, as it tells us about the peoples trusted. For instance: delegates who trust many other peoples systematically give a higher sympathy score for European party groups than delegates who trust only a small number of other peoples.

About the order in which people from different countries are regarded as trustworthy, the following remarks can be made.

Although Russians were trusted least, and Danes and Dutch were trusted most, the order in which the other countries were mentioned differed somewhat for the four parties. Americans are trusted by many VVD delegates (86%) but they are trusted by fewer PvdA delegates (47%).

About the same difference holds between VVD delegates and D'66 delegates for Germans: VVD 85% and D'66 51%.

Even though Russians, Chinese and Italians were trusted least by delegates from each party, there is a remarkable difference between the four parties in the percentage of delegates who did trust people from these three countries. For Russians, for example, the percentage of delegates who perceive them as very or fairly trustworthy differs from 9% (VVD) to 32% (D'66) and 45% (PvdA).

Note that the Swiss are trusted by more delegates than the people from the EC countries Italy and France.

A number of delegates refused to respond to this question or gave an undifferentiated response for all peoples mentioned, and made remarks about the alleged unethicalness of the question.

The "all peoples trusted" or "no peoples trusted" response was given by 41% of PvdA delegates, 37% of D'66 delegates, 21% of the CDA delegates and 11% of the VVD delegates.

Table 6. Stochastic cumulative scale of trustworthiness of people from different countries (positive alternative: very or fairly trustworthy).

Q. We would like to ask about how much you would trust people from different countries. For each country please indicate whether, in your opinion, they are in general very trustworthy, fairly trustworthy, not particularly trustworthy or not trustworthy at all.

	PvdA		D'66		CDA		VVD	
	H = .73		H = .74		H = .73		H = .60	
	p_i	H_i	p_i	H_i	p_i	H_i	p_i	H_i
Russians	.45	.71	.32	.72	.22	.74	.09	.59
Chinese	.49	.63	.38	.69	.31	.70	.16	.48
Italians	.52	.63	.36	.69	.46	.65	.21	.48
Frenchmen	.57	.63	.49	.68	.54	.69	.54	.54
Germans	.55	.60	.51	.64	.79	.70	.85	.66
Americans	.47	.67	.60	.70	.78	.72	.86	.64
Irish	.71	.78	.64	.74	.71	.70	.65	.54
Swiss	.64	.64	.66	.74	.79	.73	.82	.55
British	.75	.78	.73	.80	.67	.66	.73	.55
Belgians	.78	.84	.67	.76	.81	.77	.80	.62
Luxembourgeois	.77	.81	.73	.83	.82	.80	.84	.66
Danish	.80	.89	.76	.90	.83	.81	.88	.68
Dutch	.81	.94	.76	.90	.85	.91	.88	.75

H : coefficient of scalability for scale

H_i : item coefficient of scalability for item i

p_i : proportion of subjects with scale response
(very or fairly trustworthy)

For a description of Mokken scale analysis we refer to: Frans Stokman and Wijbrandt van Schuur, "Basic Scaling", *Quality and Quantity*, 14 (1980), pp. 5-30.

European integration

The majority of party delegates is in favor of acceleration of the process of European integration. Within the PvdA this majority is smallest (60%), followed by D'66 (80%), CDA (83%) and VVD (87%). A majority of delegates in all parties is at least fairly willing to make some personal sacrifice - for example, pay a little more taxes - to help bring about the unification of Europe. Approximately 10% are very willing, 50% are fairly willing, 30% are not very willing, and about 10% are not willing at all to make some personal sacrifice.

Opinion about the most preferred form of European unification is widely varied, however, with about the same splits in each party. At least 35% of delegates in all parties prefer a federal West European State; 30% prefer cooperation and formal consultation between national governments; 15% prefer a confederation with veto right, and 10% prefer a single West European State, organized in regions drawn up irrespective of the present national frontiers.

Delegates from the four parties differed considerably in their opinion about the proposal of having the Dutch flag flown under a European flag: 47% of VVD delegates are strongly in favor of such a proposal, 37% of CDA delegates, but only 11% of D'66 delegates, and 8% of PvdA delegates. Somewhat in favor of this proposal are 36% of VVD, 43% of CDA, 49% of D'66 and 32% of PvdA delegates.

Decision making at the European level

A more structured way to measure whether delegates are prepared to decide about political measures at a European level was found in the following way.

Fifteen proposed measures related to political issues were offered and for each measure the question was asked at what level this measure should be decided upon. A "Mokken scale" analysis was performed on the responses to this question, with "European level" as positive or scale alternative. The results of this scale analysis can be found in Table 7. Nine of fifteen measures formed a cumulative scale for delegates from all parties. The only item not scalable for all parties was "accelerate the process of European integration". As a first tentative explanation for this one might think that this issue triggers an "and...and" response, rather than an "either European or national" response. This may hold true for other measures as well, but perhaps to a

Table 7. Stochastic cumulative scale of willingness to decide upon political measures at European political level (positive alternative: European).

	PvdA		D'66		CDA		VVD	
	H = .45		H = .35		H = .36		H = .40	
	p_i	H_i	p_i	H_i	p_i	H_i	p_i	H_i
abortion	.15	.47	.13	n.s.	.08	.54	.09	.43
private enterprise	.23	.38	.14	.27	.15	.38	.11	.37
income difference	.22	.54	.24	.37	.21	.46	.13	.45
regional difference	.16	.39	.24	.28	.23	n.s.	.14	.34
equality men-women	.26	.53	.36	.37	.36	.34	.33	.43
third world	.34	.46	.37	.32	.34	.38	.36	.35
mil. expenditure	.32	.44	.40	.32	.42	.35	.45	n.s.
terrorism	.44	.38	.51	.31	.49	.31	.63	.39
unemployment	.45	.44	.60	.31	.54	.37	.44	.41
environment	.54	.47	.67	.44	.58	.37	.56	.44
nuclear energy	.57	.46	.59	.41	.63	.38	.72	.45
inflation	.59	.40	.72	.31	.64	.34	.56	n.s.
multinationals	.78	.63	.75	.40	.65	.32	.47	.34
super-powers	.53	n.s.	.65	n.s.	.73	.36	.76	.48
no scale item:								
European integration	.69	n.s.	.69	n.s.	.69	n.s.	.69	n.s.

n.s. = no scale

For exact wording of keywords: see Appendix I

H : coefficient of scalability for scale

H_i : item coefficient of scalability for item i

p_i : proportion of subjects with scale response (European)

lesser extent.

The following remarks can be made about these results:

- Although a majority of all delegates is willing to decide about the defence against super-powers on a European level, military expenditure should be decided upon at a national level. A majority is also more willing to decide about foreign aid at a national level, rather than a European level.
- Active control over activities of multinational corporations should be decided upon at a European level, but public control over private enterprise should be decided upon at a national rather than a European level.
- Moreover, other economic issues, like the reduction of income differences, the reduction of regional economic differences, and (for PvdA and VVD delegates) unemployment, do not get a majority response for decision making at a European level.

Election of the President of the European Commission

The only question about internal political affairs within the European Community concerned the election of the President of the European Commission by the European Parliament. The majority of delegates from all parties was in favor of such an election (PvdA: 84%; D'66: 87%; CDA: 77%; VVD: 79%).

A smaller majority within each party considered such an election as very important (PvdA: 53%; D'66: 60%; CDA: 54%; VVD: 58%).

Direct elections for the European Parliament

Although a majority of delegates from all parties is in favor of direct elections for the European Parliament (PvdA: 84%; D'66: 90%; CDA: 93%; VVD: 97%), they differ in their evaluation of the importance of this election (very important for 43% of PvdA delegates; D'66: 65%, CDA: 69%; and VVD: 84%).

This difference is also reflected in the percentage of delegates who would like to be a candidate for the European Parliament in the future (PvdA: 9%; D'66: 19%; CDA: 18% and VVD: 21%).

Party organization at European level

VVD delegates are more prepared than delegates from other parties to think

of party organization at a European level:

- 10% of VVD delegates think that parties which are closely related to one another should amalgamate as soon as possible to form European parties. For the other parties these percentages are smaller (PvdA: 4%; D'66: 7%; CDA: 4%);
- 42% of VVD delegates think that parties which are closely related to one another should form a common parliamentary group and also organize federally at the European level outside the European Parliament; for PvdA and D'66 these percentages are again smaller (PvdA: 32%; D'66: 29%; but CDA 48%);
- 42% of VVD delegates think that parties which are closely related to one another should form a common parliamentary group within the European Parliament; for PvdA and D'66 these percentages are larger (PvdA: 48%; D'66: 46%), but for CDA it is smaller: 36%;
- 5% of VVD delegates think that the various parties of the member countries of the Community should individually form parliamentary parties within the European Parliament; for PvdA, D'66 and CDA these percentages are again larger (8%).

Sympathy scores of delegates for European party groups are given in Table 8. It will come to no surprise that PvdA delegates give their highest sympathy to the Union of Socialist Parties, that VVD delegates give their highest sympathy to the European Liberals and Democrats, and that CDA delegates favor the European Christian Democrats. But VVD sympathy for the Liberals is about a full point higher than PvdA sympathy for the Socialists.

Table 8. Mean sympathy for different European party groups and percentage no answer.

	<u>PvdA</u>			<u>D'66</u>			<u>CDA</u>			<u>VVD</u>		
	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.
European Liberals and Democrats	4.2	28		6.0	24		5.7	20		8.5	19	
Union of Socialist Parties	7.6	27		5.4	24		5.1	20		3.9	21	
European Democrats for Progress	4.8	38		5.7	35		4.5	29		4.8	29	
European Christian Democrats	3.2	30		3.0	24		8.1	16		4.8	19	
European Conservatives	2.4	30		2.3	26		4.0	23		4.9	21	
Communists and Affiliates	4.6	29		2.1	26		1.7	21		.9	20	

(Note: The delegates could score between 0 (= strongly dislike) and 10 (= strongly like).

For D'66 delegates their mean sympathy for the European Liberals and Democrats is higher than for the Union of Socialist Parties.

Note further, that the question about sympathy for European Democrats for Progress has about 10% fewer responses than have responses to sympathy questions for the other parties. Perhaps this party group is less well known among delegates of Dutch political parties.

The responses to the open ended question regarding parties with which delegates wish to cooperate follow the same expected pattern. PvdA delegates mention Labour Party (29%), SPD (22%), PSF (19%), BSP (13%), Danish Socialists (9%) and PSI (6%). Cooperation with all socialistic, or all social-democratic parties is mentioned by 24% of PvdA delegates.

CDA delegates mention CVP (29%), CDU (23%), DC (16%), CSU (8%) and CDS (4%). Cooperation with all Christian-Democratic parties is mentioned by 38%. Cooperation with all liberal and democratic parties (4%) and all socialistic parties (3%), is also mentioned occasionally.

VVD delegates mention FDP (30%), British Liberal Party (24%), and PVV (6%). Cooperation with all liberal parties is mentioned by 22% of VVD delegates.

D'66 delegates also mention Liberal Party GB (37%) and FDP (28%). But they also mention the French "Radicaux de Gauche" (28%). D'66 delegates do not mention social-democratic parties to a large extent (over 5%).

European elections and European issues

The delegates of the Dutch political parties investigated are in majority in favor of a common program for all like-minded parties in the member countries of the Community for the first direct elections to the European Parliament (percentage of delegates against such a common program: PvdA: 24%, D'66: 22%, CDA: 16%, VVD: 13%).

D'66 delegates were asked, in addition, with which parties they would like to make a common program; 26% of D'66 delegates wished to make such a program with the liberal and democratic parties, 9% with social-democratic parties, and 27% with other parties.

Two issue questions were asked in this respect:

- a. about the crucial points that a common program with other parties in the member countries of the Community for the first direct election to the European Parliament should contain;
- b. about the most important issues of the electoral campaign.

The responses to these questions are given in Table 9. Responses to both

Table 9. Issues mentioned in open questions about

- a. the crucial points that a common program with other parties in the member countries of the Community for the first direct elections to the European Parliament should contain;
- b. the most important issues of the electoral campaign (percentages)

	common program				electoral campaign			
	p	d	c	v	p	d	c	v
employment policy	23	15	28	19	17	13	14	17
environment	18	23	15	8	13	21	8	5
prices, wages, inflation	14	8	19	16	5	5	7	13
Common Market	7	12	17	16	23	35	46	38
liberal, freedom	0	9	6	26	0	0	3	9
defense, security	6	4	9	13	4	4	4	8
social and economic equality	16	7	4	0	7	3	1	0
aid to the third world	10	8	16	0	5	5	8	0
general economic and social policy	9	8	12	0	5	8	7	4
energy policy	6	7	6	0	7	7	2	0
democratization	0	8	2	4	4	10	1	0
new left concepts	6	4	1	0	6	0	1	0
civil rights	6	4	2	0	3	0	1	0
information, public relations	0	0	0	0	4	9	4	4
religious concepts	0	0	19	0	0	0	8	0

p: PvdA

d: D'66

c: CDA

v: VVD

questions are highly related. The following remarks can be made, however:

- the three issues most often mentioned were unemployment, environment and inflation;
- under the catchword "Common Market" all responses were coded with an unspecified reference to EC, Europe or the first direct elections.

The fifteen proposed political measures, that we discussed above in terms of decision making at the European level, were also offered in a question to rank the three most important issues, irrespective of the specific measures to be taken. The same three issues, unemployment, environment and inflation were most often mentioned.

Delegates from the parties analyzed did differ in their opinion about the proposed measures, as can be seen from Table 10. Exact wording of the proposed measures is given in Appendix I.

The following remarks can be made about the "opinion" results:

- The acceleration of European integration is the 4th most important issue for VVD delegates, the 6th most often mentioned issue for D'66 delegates, the 7th issue for CDA delegates, and the 13th issue mentioned by PvdA delegates.

- For 7 of the 15 measures, the majority of delegates from the four parties agree in their opinion about the measures proposed.

With regard to the other 8 measures, the difference in opinion is in seven cases between PvdA and D'66 delegates on one hand and VVD delegates on the other.

- CDA delegates disagree in majority with the other three parties with respect to abortion. For the other 7 issues about which disagreement exists, in 3 cases CDA delegates agree with the colleagues from PvdA and D'66 (nuclear energy, multinationals and Aid Third World). For 3 other issues they agree with their VVD colleagues (income difference, terrorism and private enterprise). On the issue of military expenditure CDA delegates are highly divided among themselves.
- Although delegates were expected to give the three most important issues irrespective of the measures proposed, it seems that this was too difficult a task. For all parties, the first three issues mentioned as most important were indicated by measures that the delegates could favor.
- For 6 of the 7 measures where there was a difference of opinion between VVD delegates and PvdA and D'66 delegates, the delegates in favor of the proposed measure mention the issue more often. The exceptions are the issues

Table 10. Opinion on fifteen proposed political measures in percentages (for exact wording of keywords: see appendix)

	PvdA						D'66						CDA						VVD					
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
unemployment	64	32	1	0	0	56	59	32	2	3	0	55	76	23	1	-	-	69	81	19	0	0	0	74
environment	63	34	1	0	0	39	72	23	1	1	1	64	41	54	3	1	-	32	30	61	5	5	0	30
inflation	29	63	4	1	0	23	45	48	4	1	0	37	64	33	1	1	-	54	76	23	0	1	0	70
equality man-woman	65	31	1	0	0	23	69	26	1	1	0	27	35	54	6	3	1	11	44	51	3	2	0	10
income difference	67	30	0	0	1	39	20	59	9	8	1	15	13	58	9	17	1	17	1	22	15	51	10	2
nuclear energy	1	16	7	48	26	14	4	32	14	31	15	19	13	52	15	13	4	16	24	61	12	2	0	16
multinationals	77	20	1	0	0	35	33	48	13	4	0	13	16	54	15	12	2	6	5	29	16	45	3	1
European integration	11	49	18	15	4	4	26	54	10	6	1	17	26	57	9	6	1	15	28	59	9	3	0	20
third world	4	4	3	41	45	16	2	11	8	47	29	13	6	17	8	49	18	17	13	38	10	29	9	6
abortion	77	17	1	1	1	11	65	27	2	3	1	10	4	20	6	41	26	11	43	35	8	12	2	9
defence super powers	24	36	19	12	4	3	19	45	18	10	2	4	28	54	7	5	1	8	45	45	5	3	0	20
military expenditure	0	1	5	40	51	10	0	7	18	47	22	5	4	30	24	35	4	6	15	53	20	11	1	11
terrorism	8	15	8	42	23	3	6	22	15	39	14	4	25	38	9	22	4	10	39	40	6	12	2	13
regional difference	34	57	4	2	0	8	27	48	15	6	1	5	23	62	11	3	-	8	18	50	19	13	0	6
private enterprise	3	5	1	40	48	4	3	23	15	47	9	3	9	37	14	32	4	5	36	50	7	5	1	11

MEANING OF CODES: 1 = very much in favor

2 = in favor

3 = no opinion/don't know

4 = against

5 = very much against

6 = percentage of respondents in parties who mention this issue

about the third world, and about abortion (for CDA). The only two measures that VVD delegates do not favor come last and second last for them.

Conclusions

A majority of delegates is in favor of a federal West European State and in favor of party cooperation within the European Parliament. This does not mean, however, that most issues should be decided upon at the European level. For environmental policies and inflation policy a majority of the delegates is in favor of decision making at the European level, but this is not true for PvdA and VVD delegates regarding the issue they mention as most important: unemployment. A number of other economic, foreign policy and cultural issues should also be decided upon at the national, rather than the European level.

Differences in opinion between the four Dutch political parties indicate that, whereas D'66 delegates agree more often with PvdA delegates about issue matters, they agree more often with VVD and CDA delegates in matters concerning European integration and European party cooperation.

Different levels of government

Thus far we have given the attitudes of delegates towards the European Community and towards the first direct elections of the European Parliament. But how important is "Europe", compared with other levels of government?

If we compare European affairs with local, regional, national, international and inner-party affairs, for all parties, the percentage of delegates in each party who are definitely most interested in European affairs is smallest (D'66: 6%, CDA: 4%, VVD: 3% and PvdA: 1%). The main interest concerns national politics within D'66 (48%), VVD (46%) and CDA (43%). Within the PvdA 32% of the delegates are most interested in national politics. In this party, most interest exists for local politics (45%). Comparable figures for D'66 are 28%, VVD 33% and CDA 27%. Europe is not only relatively less important than the national or local level of government, but also absolutely. The percentage of delegates from all parties who are very interested in European matters is smaller than the percentage of delegates who are very interested in any other level of government. The only exception is D'66, where 21% of the delegates are very interested in European matters and 19% are very interested in regional matters. Only 19% of CDA,

18% of VVD, and 7% of PvdA delegates are very interested in European affairs. An explanation for this may be that European matters are rarely discussed in most sections, and never in at least one third of all sections. The difference between interest in European matters and interest in international matters is small. However, slightly more delegates are very interested in international politics (some 25% in each party), and international politics is discussed in the local sections slightly more often. But European (and international) matters are relatively unimportant compared to national and local matters.

We will therefore now give some information about activities and opinions of delegates about these national and local matters.

Party activities

Among all delegates there are a lot of debutants in these party conferences (38% in the PvdA, 29% in D'66 and 31% in the VVD). For CDA this percentage was 81. It should be remembered, however, that this was the fourth CDA party conference (since 1975), and that the constituting parties of the CDA (KVP, ARP and CHU) continued to hold their own party conferences. 45% of the D'66 congress members joined their party less than one year before this congress, whereas for PvdA, VVD and CDA delegates these percentages are respectively 4, 3 and 2. The major proportion of the delegates in all three parties did not ask permission to speak at their party's congress; the percentages of those who did are: PvdA: 13%, D'66: 12%, VVD: 14% and CDA: 5%.

The delegates of the PvdA are the most active in party life: 62% of the PvdA delegates say that they devote more than 20 hours - on average - a month to their party activities. The delegates of the CDA seem to be - overall - the least active: 41% of them say that they devote more than 20 hours in an average month to their party activities. The VVD delegates are similar to the D'66 congress members: 50% of VVD and 47% of D'66 delegates say that they devote more than 20 hours a month to their party activities. Among the VVD delegates 17% hold at least one public office, whereas among D'66 congress participants only 11% do so. Here again, PvdA delegates are most active in the sense that 40% of them hold one or two elective public offices, but CDA comes next with 32%.

Another question is how often the local party organization of the delegate's parties holds general meetings (for all local party members). Also in this case the PvdA seems to be the most active, followed by D'66. The figures are 62%

of the PvdA delegates state that in their local party organization - which they represent - at least one general meeting a month is organized. For D'66 this percentage is 52. Only 24% of the VVD delegates say that their section meets at least once a month, which for CDA reaches a low 9%. In the case of CDA this may be due to the still existing local organization of the constituting parties (KVP, ARP and CHU) however.

The position of the parties in Dutch political life

The questionnaire also contains some questions about the opinions and views of the delegates about the position of their parties in political life. The respondents were asked to give a reaction to each of the following four statements:

1. My party should always stand fast by its goals and principles, even if this should lead to a loss of votes;
2. My party should attempt to win the votes of as many voter groups as possible and to represent their interests in the state;
3. Politics is more a matter of getting the best possible out of a given situation than of strictly sticking to principles;
4. My party needs an ideological basis for its goals and policies.

On each statement there are four alternatives for the respondents to choose from: "strongly agree", "agree", "disagree" and "strongly disagree". In Table 11 the results for the delegates of each party are given.

Table 11. Reactions to four statements about parties' place in political life.
Percentage of delegates.

	strongly agree				agree				disagree				strongly disagree			
	P	D	C	V	P	D	C	V	P	D	C	V	P	D	C	V
statement 1	30	32	44	33	63	61	52	61	7	5	3	4	-	1	-	1
2	16	10	20	34	45	29	40	47	33	48	30	16	4	12	8	3
3	7	19	16	28	43	52	48	57	43	25	26	19	5	2	7	1
4	55	11	57	45	43	44	32	42	2	35	5	9	-	8	2	2

P = PvdA; D = D'66; C = CDA; V = VVD

There is no wide gap between the opinions of the various categories of delegates on the first three statements. VVD delegates seem more in favor of vote maximization (statement 2) than delegates from the other parties, however. Though D'66 is a pragmatically oriented party without an "official" ideological basis, 55% of the congress members (strongly or moderately) agree with the statement that D'66 needs an ideological basis.

Attitudes and opinions about other political parties and some important Dutch pressure groups

In political matters people talk of the "left" and the "right". On a 10-point scale (1 = extreme left and 10 = extreme right) respondents were asked to score themselves.

The average for the PvdA delegates is 2.7, whereas the average score for the VVD is 6.4. The average D'66 score is 4.0. This question was not asked to CDA delegates. In Table 12 the results are given of the average score that congress participants of PvdA, D'66, CDA and VVD give to each other. One could score between 0 (= strongly dislike) and 10 (= strongly like). Note that in the opinion of the respective delegates D'66 is situated between the PvdA and the VVD, but appears more similar to PvdA than to VVD. VVD delegates are more sympathetic to CDA than to D'66. CDA delegates do not reciprocate this feeling, however. Still CDA sympathy for VVD (their present coalition partner) is higher than for PvdA.

In this table also the attitudes of the respective delegates towards some other Dutch political parties are given and their opinions (attitudes) regarding some Dutch pressure groups.

Table 12 shows that the delegates of D'66 are in their sympathy and antipathy towards other parties and pressure groups more similar to PvdA delegates than to VVD delegates. CDA delegates are in their sympathy towards other parties more similar to their colleagues from VVD than those from PvdA and D'66. On average the pressure groups are more popular among the party delegates than the political parties, whereas the non-response percentage in the category political parties is smaller than in the category pressure groups. The pressure groups with a high percentage of non-response are probably not well known among the delegates.

Table 12. Mean sympathy scores for different Dutch political parties and pressure groups and percentage no answer.

<u>Party</u>	PvdA			D'66			CDA			VVD		
	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.	mean	%	n.a.
D'66	6.8	1	-	-	-	-	5.9	2	-	5.1	-	-
PvdA	-	-	-	6.3	2	-	4.7	2	-	3.3	1	-
VVD	2.9	3	-	4.2	2	-	5.3	2	-	-	-	-
ARP (party in CDA)	5.6	4	-	5.7	4	-	-	-	-	4.1	3	-
CDA	3.1	2	-	3.4	2	-	-	-	-	5.7	1	-
CHU (party in CDA)	2.3	2	-	2.9	4	-	-	-	-	5.4	1	-
KVP (party in CDA)	2.5	3	-	2.8	2	-	-	-	-	4.9	1	-
PPR (Left wing radicals)	6.8	4	-	5.8	2	-	3.2	2	-	1.7	4	-
PSP (Pacifist Socialists)	6.9	2	-	5.3	2	-	2.1	2	-	1.4	1	-
CPN (Dutch Communists)	4.3	1	-	2.2	2	-	1.3	2	-	0.9	-	-
Boerenpartij (extreme right wing)	0.5	3	-	0.9	3	-	1.1	2	-	2.4	1	-
DS'70 (PvdA splinter)	2.4	3	-	2.7	2	-	3.9	3	-	5.1	1	-
GPV (calvinist)	1.9	3	-	2.3	2	-	4.6	2	-	4.6	1	-
SGP (calvinist)	1.7	3	-	2.1	2	-	4.3	3	-	4.1	1	-

Pressure groups

FNV (trade union feder.)	8.2	4	-	5.8	13	-	4.1	5	-	3.8	3	-
NVV (trade union, FNV, non-confessional)	8.4	3	-	5.6	14	-	3.8	8	-	3.5	4	-
NKV (trade union, FNV, roman catholic)	7.1	4	-	5.3	15	-	4.7	7	-	4.0	5	-
CNV (trade un. protst.)	4.9	5	-	5.4	14	-	7.5	4	-	5.8	3	-
VNO (employers)	3.1	8	-	4.6	16	-	5.7	9	-	7.5	3	-
ANBT (farmers)	4.1	13	-	4.7	29	-	5.7	20	-	6.2	23	-
BHLP (trad.un.employees)	3.0	7	-	5.1	18	-	5.8	14	-	6.9	6	-
KNOV (entrepreneurs)	2.9	11	-	4.4	29	-	5.7	16	-	6.5	18	-
CBTB (prot. farmers)	3.3	12	-	4.3	27	-	6.9	12	-	5.9	18	-
NCW (christ.employers)	2.6	9	-	4.3	17	-	6.7	7	-	6.6	5	-
NCOV (christ.enterpr.)	2.6	13	-	3.8	31	-	6.4	17	-	5.9	20	-

NOTES:

1. This article is a revised and extended version of a paper by the present authors "Dutch Party Delegates: Background Characteristics, Attitudes towards the European Community and towards Dutch Politics", presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops for the Planning Session "Direct Elections for the European Parliament", 17-20 April 1979 in Brussels. In this paper, only PvdA, D'66 and VVD were compared.
2. The European Election Study (EES) is a European Project Team. EES is financed through a coordination committee (consisting of Rudolf Wildenmann, Mannheim; Paolo Farneti, Turin; Dusan Sidjanski, Geneva and Henry Valen, Oslo), from means supplied by the Volkswagen Foundation, the European Committee and the European Parliament. The project team unites three European research projects: The European Parties Middle Level Elite Project (direction: Karlheinz Reif, Mannheim and Roland Cayrol, Paris), an election study and interviews with candidates for the European Parliament.

Appendix I

Exact wording of questions about fifteen proposed political measures.

Q. 37 : Here we present you a list of important political issues. Would you please indicate your opinion on each issue: are you in favor of the proposed measures? At what level of government should each be decided upon?

Q. 37.1: Irrespective of the specific measures to be taken: Which of the above issues do you consider most important, second most important, third most important?

a. abortion	- women should be allowed to decide matters concerning abortion
b. environment	- greater effort should be made to protect the environment
c. equality men-women	- implement the principle of equal opportunity for men and women
d. European integration	- accelerate the process of European integration
e. income difference	- reduce income differences
f. inflation	- fight against inflation
g. military expenditure	- military expenditure should be increased
h. multinationals	- there should be far more active control over activities of multinational corporations
i. nuclear energy	- nuclear energy should be developed in order to meet our future energy needs
j. private enterprise	- reduce the capacity of public control over private enterprise
k. regional difference	- develop policies to reduce regional economic differences
l. super powers	- defence against the super powers
m. terrorism	- the most severe penalties should be introduced for acts of terrorism
n. third world	- in giving aid to third world countries more consideration should be given to our own needs
o. unemployment	- fight against unemployment

Order of presentation of measures in questionnaire:

f - d - j - a - o - l - m - i - h - b - k - c - g - e - n

BIJLAGE IV

CAMPAIGN ANALYSIS REPORT: THE NETHERLANDS; the first direct elections to the European Parliament

by I. Lipschits and A.P.M. Lucardie

1. Electoral system: European and national

Elections in the Netherlands take place on the basis of Proportional Representation. For elections to the Second Chamber¹⁾ the country is divided into 18 electoral districts. Political parties can submit a list of candidates in one or more of the 18 districts. Usually the parties participate in the elections in all 18 districts.

The act concerning the elections to the European Parliament passed the Second Chamber on 5th October 1978 and the First Chamber on 12th December 1978. In the Second Chamber the seven smallest parliamentary groups, who together have 12 of the 150 seats, voted against the bill. The four largest parliamentary groups (138 seats) voted in favour of it.

The most important differences in the electoral law for, on the one hand, the elections to the European Parliament and, on the other hand, the elections to the Second Chamber, are the following:

a. For the elections to the European Parliament the country was not divided into 18 electoral districts. This meant that the political parties could submit only one list of candidates. A list of candidates was not allowed to comprise more than 40 names.

b. Dutch citizens living in one of the member-states of the European Community were allowed to participate in the elections to the European Parliament.

c. Dutch citizens in the public service living outside the boundaries of the European Community (for instance, diplomats and their families) were allowed to participate in the elections to the European Parliament.

d. Nationals of other member-states of the European Community who were living in the Netherlands were allowed to participate in the Netherlands in the elections to the European Parliament if the state, of which they were nationals, did not give the vote to citizens living outside the national borders.

e. The election results were to remain secret as long as voting had not closed in all member-states of the European Community.

On 29th May 1978 the government introduced a bill to the Second Chamber concerning the elections to the European Parliament. The discussion in Parliament was not particularly heated. Only the small political parties, who on the basis of this bill stood no chance of winning a seat in the European Parliament, tried to bring about fundamental changes in the government proposals.

The most important objection on the part of the small parliamentary groups concerned the electoral quota. The quota is the number of validly cast votes divided by the number of seats. Seeing the number of seats in the Second Chamber is 150, the quota for the elections to the Second Chamber is 0.67% of the number of validly cast votes. The quota is at the same time the electoral threshold. A political party which does not get 0.67% of the valid votes does not participate in the distribution of the remaining seats and consequently cannot get a seat in the Second Chamber.

The Netherlands has 25 seats in the European Parliament and consequently the quota for the European elections was 4%, that is to say, 6 times as high as for the elections to the Second Chamber. With a quota of 4%, the seven small parties, which in the elections to the Second Chamber in 1977 won one or more seats, stood no chance of winning a seat in the European Parliament. The largest of these seven parties received only 2.1% of the valid votes in the 1977 elections.

In the parliamentary debate on the bill, the small parliamentary groups submitted a motion that the political parties which did not attain the quota in the elections would still be allowed to participate in the allocation of the remaining seats. The acceptance of this proposal would have given some of the small political parties a chance of winning a seat in the European Parliament. However, the large parliamentary groups voted against this proposal.

Other attempts on the part of the small parliamentary groups to increase their electoral chances (such as the proposal that 2 or more political parties could combine their lists of candidates for electoral ends but with the complete retention of their political identity) were also stopped by the large parliamentary groups.

These conflicts about the bill concerning the elections to the European

Parliament took place between the small parliamentary groups on the one side and the large groups on the other. There was more general opposition to the government proposals in the Second Chamber in connection with one other important point. This opposition concerned the proposal that the election results would not be allowed to be made public until the voting in all member-states of the European Community had closed.

In the Netherlands, elections normally take place on a Wednesday (schools are used for polling-booths and all schools have a half-holiday on Wednesday). On a European level, however, it was stipulated that the elections to the European Parliament would have to take place on one of the days from 7th up to and including 10th June 1979, that is to say, on a Thursday, Friday, Saturday or Sunday. Considering the religious composition of the population, it was out of the question to have the elections take place on a Sunday. With an eye to a good turn-out of voters, Saturday (the weekend) and Friday (leading up to the weekend) were not considered very suitable. The government therefore proposed to have the voting on Thursday 7th June.

According to the electoral law, counting the votes in the Netherlands is public. Because the results of the voting had to remain secret till Sunday evening 10th June, when the elections would be completed throughout the whole of the European Community, the government proposed that the ballot-boxes in the Netherlands should be sealed on Thursday evening 7th June and that the votes should be counted on Monday morning 11th June. There was a great deal of opposition to this proposal in Parliament. It would mean that within the European Community voting would take place in the Netherlands first and that the Netherlands would be the last to supply the election results (in other member-states the votes were to be counted on Sunday evening). The government stood firm: on a European level it was feared that an earlier revelation of the election results in the Netherlands would influence the elections in other member-states. Concerning this part of its proposal the government received the support of only a small majority (only the two governing parties, who have 77 of the 150 seats in the Second Chamber).

2. European elections and national elections

2.1 Participating political parties

In 1977 no less than 24 political parties took part in the elections to the

Second Chamber. Of these 24 parties, eleven won one or more seats. Nine of these eleven parties took part in the elections to the European Parliament. In addition, a new political group, the Leschot List, tried to win a seat in the European Parliament. Table I comprises a list of the names of the political parties, arranged alphabetically according to the abbreviations of the Dutch names.

The three largest political parties are:

- the Dutch Labour Party (PvdA), which is a member of the Confederation of Socialist Parties of the European Community;
- the Christian Democratic Appeal (CDA), which is a federation of the three large religious parties: Anti-Revolutionary Party (ARP), Christian Historical Party (CHU) and Catholic People's Party (KVP). Each of these three parties is a member of the European People's Party;
- the Dutch Liberal Party (VVD), which is a member of the Federation of European Liberals and Democrats.

The fourth largest party is Democrats '66 (D'66), which calls itself a progressive liberal party. The Pacifist Socialist Party (PSP) and the Political Party of Radicals (PPR) are progressive and radical parties. The Communist Party of the Netherlands (CPN) belongs to the smaller political parties. The National Reformed Political Association (GPV) and the Political Calvinist Party (SGP) are two small religious (Protestant) parties. The Democratic Socialists '70 (DS'70) - a right-wing democratic-socialist party - and the Free Tradespeople (BP) - a small party of small tradesmen and farmers - decided not to participate in the elections to the European Parliament. The Leschot List (LL) is the personal list of Mr. Winand Leschot, a person completely unknown in Dutch politics, who had a go at the European elections on the basis of a vague "green" platform.

The results of the elections to the European Parliament (1979), to the Provincial States (1978) and to the Second Chamber (1977) are set out in

- table II in numbers of votes cast;
- table III in percentages of votes cast;
- table IV in seats.

2.2 Turn-out and partisan distribution of votes and seats

The elections to the European Parliament took place in the Netherlands on

Thursday 7th June 1979. Not until the morning of Monday 10th June did the counting of votes begin. And yet on the evening of 7th June the election results were already known with a fair degree of accuracy in the Netherlands - and hence in the other countries of the European Community as well. This was due to an extensive election inquiry that Intomart (Hilversum) had carried out on the day of the elections on behalf of the press association ANP. In 40 polling-booths, 19091 voters filled in, in addition to their ballot-papers, an Intomart questionnaire, in which they were asked, among other things, their sex, age, the party they voted for in the European elections and the party voted for in 1977 in the elections to the Second Chamber.²⁾

The predictions based on this inquiry, which differed only very slightly from the official election results, were announced in a special television programme on the evening of the election day itself.

A number of striking points in the election results are:

- The turn-out for the Netherlands is very small.
- Two political parties gained most in these elections: CDA and D'66.
- The PvdA suffered a heavy defeat, while the VVD also sustained losses.
- Despite the fact that the small political parties stood no chance of winning a seat in the European Parliament because of the high quota, they did succeed in maintaining or even strengthening their electoral position.

The low turn-out for the elections to the European Parliament has attracted a lot of attention in the Netherlands. Until 1970 the law prescribed that those entitled to vote had to report to the polling-booths on the day of the elections. Until that time there was always a turn-out of more than 90%. Since 1970, the turn-out has been lower, as appears from the following table:

1970 Provincial States	68.1%
1970 City-councils	61.2%
1971 Second Chamber	78.5%
1972 Second Chamber	82.9%
1974 Provincial States	74.5%
1974 City-councils	65.4%
1977 Second Chamber	87.5%
1978 Provincial States	79.1%

1978 City-councils 73.3%

1979 European Parliament 57.8%

The turn-out in 1979 was by Dutch standards an all-time low. There were more than 2.5 million fewer votes cast than were cast in 1977 for the elections to the Second Chamber. In 1979 more than 4 million citizens did not exercise their right to vote. In the newspapers, articles appeared with headlines such as "Great Fiasco", "Euro-hangover" and "Unsuccessful Stunt". Only in a few newspapers was the view put forward that, given the circumstances in which these first European elections were held, the turn-out was reasonable: in any case, the majority of voters had gone to the polls. Vredeling, a member of the European Commission, said in a radio-broadcast about the turn-out: "It's a bit better than I'd feared, but much less than I'd hoped."

Many causes for the low turn-out were given in the press. These can be classified as follows:

- a. The work of the European politicians is unknown to the voters. The voters do not see themselves as European citizens. They are less involved in the European elections than in national elections and therefore the turn-out was lower. They do not feel responsible for European policy. They are not in touch with the activities of the European Parliament and it was the first time that direct elections to the European Parliament were held.
- b. There is criticism of European policy. European policy is formed in an atmosphere of specialization from which the citizens are excluded. Waste of time and money and very high tax-free salaries are often spoken about contemptuously.
- c. The idea of a united Europe has not caught on with the citizens. For many voters, Europe is only a collection of national states contrasting greatly among themselves. The differences are too big and nationalism too strong. The European house is no more than a stage-set.
- d. During the election campaign much critical attention was paid to the limited power of the European Parliament. As long as the European Parliament has limited authority it is not credible to the citizens and no mass turn-out for the European elections can be expected.

- e. The European propagandists and people giving information on the European Parliament tried in advertisements and on T.V. to sell it like a new washing-powder. This worked the wrong way. The idea of a united Europe disappeared under an avalanche of information.
- f. In the mass-media, much attention was paid to the activities of convinced opponents of the European elections. Although they were small in number, some of their actions attracted attention because of their specific character (such as the breaking of windows and the public burning of election call-up cards). In this respect it is also important that opponents of the European elections were active in a number of political parties (PvdA, PSP, PPR, SGP).
- g. The political parties failed in the election campaign. They did not succeed in making the differences among the parties clear to the voters. The election programmes were vague. The candidates for the European Parliament were often figures unknown on a national level.

The above are the most important of the causes given in the press for the low turn-out for the European elections.

An important result obtained in the Intomart inquiry is that especially the younger voters did not turn up for the European elections. For the European elections in 1979, 2.5 million fewer voters took part than for the elections to the Second Chamber in 1977; almost 1.5 million of these were younger than 35. In 1977, 42% of the voters was younger than 35 and in 1979 this was only 36%. This was especially to the disadvantage of the Dutch Labour Party (PvdA), which has a strong electoral following among the young voters.

The leaders of the Dutch Labour Party (PvdA) were disappointed with the election outcome. Compared with the 1977 elections, the PvdA suffered a loss of 3.4%, which by Dutch standards is considerable. Moreover, in 1979 the PvdA was no longer the largest party (see Table III). Den Uyl, the leader of the parliamentary group in the Second Chamber, regretted "that an important part of the PvdA following stayed home." For Vondeling, who headed the PvdA list, the election outcome for his party was very disappointing. He too blames the low turn-out for the bad results for the PvdA. In addition, an internal division within the Dutch Labour Party (PvdA) certainly played a role too in the matter

of the European elections. The Young Socialists, organized within the PvdA, opposed participation in the European elections; during the election campaign they agitated vigorously both inside and outside their own party.

The leaders of the Christian Democratic Appeal (CDA) were pleased with the election outcome. Compared with the results of 1977, the CDA scored a very large gain (3.7%) in 1979 and that made it the largest party. Beumer, who headed the CDA list, declared himself "exceptionally satisfied". Beumer had conducted an active European campaign with a consistent European approach. Het saw the favourable election outcome as the reward for this campaign.

The leaders of the Dutch Liberal Party (VVD) were also satisfied with the election results. Compared with the 1977 elections, the VVD had, it is true, suffered a loss of 1.5%, but a heavier loss had been expected. In the regularly held opinion polls, the electoral following of the VVD had sunk to 14 to 15% and the VVD leaders publicly declared themselves satisfied with the 16.4% of the votes cast which they obtained in 1979.

The Democrats '66 (D'66) were generally considered to be the great winners of the European elections. The electoral following of D'66 rose from 5.4% in 1977 to 9.0% in 1979. D'66 had never before attained such a high percentage. De Goede, who headed the D'66 list, conducted a very active and strongly European-orientated election campaign.

The smaller political parties, none of which won a seat in the European Parliament, succeeded in maintaining their electoral positions in comparison with 1977 (see Table III). The Pacifist Socialist Party (PSP) even scored a gain which for that party was not inconsiderable. Haks, who headed the list of the Communist Party of the Netherlands (CPN), declared that the election outcome demonstrated that more than 42% of those entitled to vote (that is to say, the non-voters) had showed their condemnation of European politics as they now exist. Kalma, who headed the Pacifist Socialist Party (PSP) list, declared himself pleased at the low turn-out. According to him, this meant that a large part of the Dutch electorate could not feel happy with the European Community. Jansen, who headed the list of the Political Party of Radicals (PPR), was disappointed not to have won a seat in the European Parliament. Nevertheless, he felt that his activities in the election campaign had been important, because he had been able to draw attention to certain

points, in particular the protection of the environment. Blokland, who headed the National Reformed Political Association (GPV) list, was pleased that, through his propaganda against the formation of a European federation, he had scored a slight electoral gain for his party. Mr. Ieschot, to conclude, said that he had not so much participated in the elections to win a seat in the European Parliament as to make a contribution to the furtherance of the quality of life and the protection of nature.

2.3 European elections as national test-elections?

In the Second Chamber elections in 1977, the Dutch Labour Party (PvdA) had a very large electoral victory. Compared with the elections to the Second Chamber in 1972, the PvdA scored a gain of 6.5% in the percentage of votes cast (from 27.3% to 33.8%). The PvdA got 10 more seats in the Second Chamber (a rise from 43 to 53 seats). After these election results, it was generally expected that a government would again be formed with Den Uyl, the political leader of the Dutch Labour Party, as prime minister.³⁾ After no less than 170 days of negotiations between the Dutch Labour Party (PvdA), the Christian Democratic Appeal (CDA) and the Democrats '66 (D'66), this attempt to form a government failed. The Christian Democratic Appeal (CDA) then began talks with the Dutch Liberal Party (VVD) with a view to forming a government. Within several weeks a government was formed with representatives of only these two parties: the Van Agt cabinet.⁴⁾

Under the leadership of the former prime minister, Den Uyl, the parliamentary group of the Dutch Labour Party (PvdA) violently opposed the policy of the Van Agt cabinet. During the general parliamentary debates in the Second Chamber in October 1978, Den Uyl stated:

"What we deal with here in the Chamber at the present time (...) is directly concerned with these European elections. The government cannot pursue a different policy in Brussels than what they put before us here. This indissoluble link between internal policy and European policy has as a consequence that next year we shall be opposing the governing parties on the policy that they are now pursuing here."

By "next year" Den Uyl was alluding to the elections to the European Parliament. With this statement he fixed the framework of the European election campaign for his party: it would be dominated by political considerations of a national

nature. This was one of the reasons why the five small political parties, who were as good as certain that they would not win a seat in the European Parliament, nevertheless took part in the European elections. After Den Uyl's statement it was likely that the European election campaign would at the same time become a struggle over national policies and under these circumstances the small political parties also felt obliged to enter the fray.

During the election campaign the Dutch Labour Party (PvdA) did indeed stress national controversial issues, particularly the replacement of the Van Agt cabinet by a new Den Uyl cabinet as the PvdA wished. On 6th June 1979, one day before the elections to the European Parliament, the PvdA placed a large advertisement in the daily papers. This advertisement included the following:

"Dutch problems can be solved best if there is a new government with the Dutch Labour Party. You cannot elect that new government. But your vote does lend force to the desire for it. That will not be misunderstood. That is why you really should go and vote. Vote for the PvdA. A vote for Vondeling (who heads the PvdA list) is also a vote of confidence for Den Uyl. For later."

The other political parties reacted with reserve to this attempt on the part of the Dutch Labour Party to put so much stress on the national political aspect. Especially the Christian Democratic Appeal (CDA) and the Democrats '66 (D'66) - and to a lesser degree the Dutch Liberal Party (VVD) - emphasized the European aspect of the elections as much as possible.

When the election outcome showed that the PvdA, compared with the 1977 and 1978 elections (see Table III), had suffered a loss, leaders of the Dutch Labour Party called for the greatest possible caution in translating the results of the European elections to the national political situation. It was especially Rietkerk, the leader of the parliamentary group of the Dutch Liberal Party (VVD) in the Second Chamber, who repeatedly stressed that the poor results for the Dutch Labour Party demonstrated that opposition to the Van Agt cabinet among the voters was not running high.

3. Resources and mobilisation of party organisation

The expenditure for the election campaign differed from party to party. In

discussions with party leaders and campaign leaders the following amounts were quoted:

a. Christian Democratic Appeal (CDA): Almost 1,000,000 Dutch guilders was spent on the European Parliament election campaign. About 1,500,000 Dutch guilders was spent on the 1977 Second Chamber election campaign. The expenditure for the European elections was two-thirds of that for national elections. The amount for the European election campaign was raised by the three political parties which form the federation of the Christian Democratic Appeal. The amount of 1,000,000 Dutch guilders includes a subsidy from the European Parliament. That subsidy was to be used exclusively for purely informative material.

b. Dutch Labour Party (PvdA): Apart from what was spent by regional branches, this party spent about 850,000 Dutch guilders on the European election campaign, including a subsidy from the European Parliament. The amount was collected among party members on a voluntary basis. The amount of 850,000 Dutch guilders spent on the European election campaign is about half what is spent on campaigns for the elections to the Second Chamber. Actually, it is even less than half, because the branches spent less on the European elections than is customary for national elections.

c. Dutch Liberal Party (VVD): Apart from what was spent by branches, this party spent 600,000 Dutch guilders from its own funds on the campaign for the elections to the European Parliament. In addition, there were also two subsidies: one from the European Parliament and one from the European Liberals and Democrats (ELD). The latter subsidy amounted to 75,000 Dutch guilders. In total, about as much was spent on the European elections as on national elections: in 1977, 750,000 Dutch guilders was spent on the Second Chamber election campaign, apart from what was spent by the branches. In addition to this sum, the party branches spent 100,000 Dutch guilders on election material.

d. Democrats '66 (D'66): In total, D'66 spent the sum of 170,000 Dutch guilders on the European Parliament election campaign. That is about equal to the sum that was spent in 1977 on the campaign for the national elections. Of the total amount, 50,000 Dutch guilders was derived from subscriptions and 120,000 Dutch guilders from voluntary contributions.

e. Political Calvinist Party (SGP): There are no details known about the amount spent on the election campaign by this party.

f. Communist Party of the Netherlands (CPN): The Communist Party spent in total about 150,000 Dutch guilders on the European Parliament election campaign. This does not differ much from the amount spent on national elections. The sum of 150,000 Dutch guilders came from a special fund which had been collected on a voluntary basis among party members.

g. Pacifist Socialist Party (PSP): It is not known what amount was spent by this party on the European election campaign. The only information given was that the money was obtained via an appeal to party members for voluntary contributions and that the members gave well.

h. Political Party of Radicals (PPR): The European election campaign was financed by this party with a sum of about 200,000 Dutch guilders, without the branches. According to the information given, this amount was definitely insufficient: it was half what is spent on national elections.

i. National Reformed Political Association (GPV): This political party has the rule that party members are required to give an obligatory contribution to the financing of election campaigns. Because there was disagreement within this party as to the desirability of taking part in the elections to the European Parliament, it was decided that for the European elections the branches would contribute, on a voluntary basis, 10 Dutch guilders per party member to the election campaign. This party spent about 85,000 Dutch guilders on the European election campaign, which was considerably less than for national elections.

j. Leschot List (LL): No details are known for this personal list of Mr. Leschot, concerning the expenditure for the European election campaign.

From the above information it is apparent that the three large political parties (Christian Democratic Appeal, Dutch Labour Party and Dutch Liberal Party) received money from the European Parliament for the conducting of the election campaign. Spokesmen from the smaller political parties expressed their condemnation of this in very forceful terms. They were of the opinion that in doing this the European Parliament made an unfair and reprehensible distinction between large and smaller political parties.

All participating political parties tried to mobilize the party-machinery at all existing levels for the election campaign. One exception in this respect was the Leschot List (LL) which did not have a national organization. Much use was made of advertisements in daily and weekly papers. Certainly at the beginning of the election campaign, advertisements were aimed at making the candidates heading the lists nationally well-known. During the campaign, many election meetings were organized, often in the form of a debate between two or more opponents. Those meetings were poorly to very poorly attended. There are cases known in which no-one at all turned up, apart from the speakers and the organizers. An election panel set up on a grand scale in Amsterdam on 26th May 1979 with candidates for the European Parliament and leaders of the parliamentary groups in the Second Chamber of the three largest political parties (Lubbers for the Christian Democratic Appeal, Den Uyl for the Dutch Labour Party and Rietkerk for the Dutch Liberal Party) was a failure. At the beginning of the day there was an audience of 18 and the maximum reached later was 500. This sort of rally for national elections draws thousands of people.

By law, political parties cannot buy time on radio and television. However, it is laid down by law that broadcasting time on radio and TV be regularly allotted free of charge to political parties who have seats in the Second Chamber. It is also prescribed by law that for elections to the Second Chamber all political parties taking part are allotted extra broadcasting time on radio and TV. This rule also applied to the elections to the European Parliament: in the 6 weeks preceding the European elections, all participating parties received free of charge two periods of 10 minutes each on the radio and two periods of 10 minutes each on TV.

For the European Parliament election campaign, the government did not give any direct financial aid to the political parties. The activities of the National Committee for the Direct Elections to the European Parliament are not dealt with here.

As for the exchange of top-level leaders for campaign rallies, Dutch leaders went abroad and foreign leaders came to the Netherlands, although on a modest scale in both cases. On 7th April 1979 Nord, the candidate for the European Parliament for the Dutch Liberal Party (VVD) spoke at the international election congress of the ELD in Luxemburg. Berkhouwer, the candidate heading

the Dutch Liberal Party (VVD) list for the European elections, led together with representatives of the German FDP, an election rally day on 21st May near the Dutch-German border. Den Uyl, the political leader of the Dutch Labour Party (PvdA), spoke at the socialist rally in Paris. Albeda, one of the leaders of the Christian Democratic Appeal (CDA) and a minister in the Van Agt cabinet, represented his party on 26th May at the European Christian Democrats' festival in Ostende (Belgium). On the other hand, Tindemans (Belgium) addressed a rally of the Christian Democratic Appeal (CDA) on 15th May, and Thorn (Luxemburg), Bangemann (Germany) and De Clercq (Belgium) were present at the Liberal Euro-congress in Maastricht (18th - 19th May).

Table I. List of political parties

<u>abbreviation</u> (in alphabetical order)	<u>name in Dutch</u>	<u>name in English</u> ¹⁾
BP	Boeren-Partij	Free Tradespeople
CDA	Christen Democratisch Appèl	Christian Democratic Appeal
CPN	Communistische Partij van Nederland	Communist Party of the Netherlands
D'66	Democraten '66	Democrats '66
DS'70	Democratisch Socialisten '70	Democratic Socialists '70
GPV	Gereformeerd Politiek Verbond	National Reformed Political Association
LL	Lijst Leschot	Leschot List
PSP	Pacifistisch Socialistische Partij	Pacifist Socialist Party
PvdA	Partij van de Arbeid	Dutch Labour Party
PPR	Politieke Partij Radikalen	Political Party of Radicals
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij	Political Calvinist Party
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	Dutch Liberal Party

¹⁾ the name as provided by the political party in question

Table II. Results in numbers of votes cast in the election to:

- a) the European Parliament (1979)
- b) the Provincial States (1978)
- c) the Second Chamber (1977)

	European Parliament	Provincial States	Second Chamber
	1979	1978	1977
CDA	2017692	2658001	2652278
PvdA	1721949	2562654	2813793
VVD	914661	1284287	1492689
D'66	511590	394105	452423
SGP	126397	169703	177010
CPN	97196	118082	143481
PSP	97137	100479	77972
PPR	92005	118601	140910
GPV	62639	72108	79421
LL	24956		
BP		34426	69914
DS'70		5974 ^{a)}	59487
others		60218	158234
total	5666222	7578638	8317612

a) DS'70 took part in the elections in only two provinces

Table III. Results in percentages of votes cast in the election to:

- a) the European Parliament
- b) the Provincial States
- c) the Second Chamber

	European Parliament 1979	Provincial States 1978	Second Chamber 1977
CDA	35.6	35.1	31.9
PvdA	30.4	33.8	33.8
VVD	16.4	16.9	17.9
D'66	9.0	5.2	5.4
SGP	2.2	2.2	2.1
CPN	1.7	1.6	1.7
PSP	1.7	1.3	0.9
PPR	1.6	1.6	1.7
GPV	1.1	1.0	1.0
LL	0.4		
BP		0.5	0.8
DS'70		0.1 ^{a)}	0.7
others		0.8	1.9
total	100.1	100.1	99.8

a) DS'70 took part in the elections in only two provinces

Table IV. Results in numbers of seats for the election to:

- a) the European Parliament (1979)
- b) the Provincial States (1978)
- c) the Second Chamber (1977)

	European Parliament 1979	Provincial States 1978	Second Chamber 1977
CDA	10	268	49
PvdA	9	254	53
VVD	4	118	28
D'66	2	31	8
SGP	-	13	3
CPN	-	5	2
PSP	-	4	1
PPR	-	6	3
GPV	-	4	1
LL	-		
BP		-	1
DS'70		-a)	1
others		2	
total	25	705	150

a) DS'70 took part in the elections in only two provinces

Footnotes

1. The Second Chamber is the part of the Dutch parliament which is elected directly. The First Chamber is elected indirectly by the members of the 11 Provincial States.
2. Intomart took a representative sample of 40 polling-booths. It covered 40241 people entitled to vote, of whom 23317 cast their vote. Of these voters, 19091 (81.1%) assisted in the inquiry.
3. The parties participating in the Den Uyl cabinet formed in 1973 were the Dutch Labour Party (PvdA), the Democrats '66 (D'66), the Political Party of Radicals (PPR) and two of the three parties which now form the Christian Democratic Appeal (CDA), namely the Anti-Revolutionary Party (ARP) and the Catholic People's Party (KVP).
4. Prime Minister Van Agt is the political leader of the Christian Democratic Appeal (CDA). In the Second Chamber, the Christian Democratic Appeal (CDA) and the Dutch Liberal Party (VVD) together have only 77 of the 150 seats; see Table IV.

BIJLAGE V

"MENINGSVORMING BINNEN DE PVDA. Een voorlopig verslag van een inhoudsanalyse van discussieverslagen uit afdelingen van de Partij van de Arbeid"
door A.P.M. Lucardie

Een van de belangrijkste functies van een politieke partij is het opstellen van een programma, dat aan het beleid van partij-leden in regering en parlement richting geeft. De meeste partijen in Nederland beschikken over twee soorten programma's, een beginselprogram met onbeperkte geldigheidsduur - al zal dit in de praktijk misschien elke tien of twintig jaar herzien worden - en een verkiezingsprogram, dat geldt voor de periode tussen twee verkiezingen; of liever: een aantal verkiezingsprogramma's, afhankelijk van het aantal verkiezingen voor Tweede Kamer, Provinciale Staten en gemeenteraden, waar de betrokken partij aan deelneemt.

Partijprogramma's worden meestal vastgesteld door het Congres of de Algemene (Leden)Vergadering van een partij. Aan deze vaststelling gaat echter vaak een langdurig en ingewikkeld proces van meningsvorming vooraf. In dit artikel wordt dit proces van meningsvorming bij één partij, de PvdA, nader geanalyseerd. Men zou hier van een (ongecontroleerd) politicologisch experiment kunnen spreken, aangezien het bestuur van de Partij van de Arbeid al aan het begin van het proces de medewerking van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) inriep. Het DNPP kreeg daardoor de kans het zelden onderzochte proces van meningsvorming in een van de grootste politieke partijen in ons land van dichtbij gade te slaan.

Het experiment

De PvdA had op haar congres van april 1979 besloten het verkiezingsprogram 1981-1985 op een andere, meer doelmatige en meer democratische wijze te formuleren dan met vorige programma's was geschied. Daarvoor stelde het Partijbestuur op eigen gelegenheid een ontwerp-program op (of liet het door een commissie opstellen), dat vervolgens door de afdelingen besproken en op het congres geamendeerd werd. Nu werd besloten aan deze "besluitvormende ronde" een "meningsvormende ronde" vooraf te laten gaan. In deze meningsvormende ronde zouden afdelingen aan de hand van discussie-nota's over een aantal kern-thema's van gedachten wisselen. Vervolgens zouden de verslagen van deze gedachtenwisselingen als grondslag dienen voor het ontwerp-verkiezingsprogram,

dat dan in de besluitvormende ronde weer besproken en geamendeerd zou kunnen worden.

De medewerking van het DNPP werd gevraagd om de verwerking van de verslagen uit de afdelingen zo objectief mogelijk te laten verlopen. In overleg met de Werkgroep Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen werd besloten dat het DNPP dit onderzoek zou ondersteunen, terwijl de verwerking zelf op het Sociologisch Instituut zou plaatsvinden. In het kader van een blokpracticum Methoden en Technieken zouden sociologie-studenten kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyses toepassen op de verslagen van de afdelingsdiscussies.

In de praktijk verliep de meningsvormende ronde iets minder vlot dan voorzien en ondervond vooral de verwerking veel vertraging. Zodoende kwam het resultaat van de inhoudsanalyse te laat bij het Partijbestuur om nog als grondslag te dienen voor het ontwerp-verkiezingsprogramma.

Het congres van 26, 27 en 28 februari 1981 dat de definitieve tekst van het verkiezingsprogramma vaststelde verliep volgens vele aanwezigen wel soepeler dan anders. De discussie werd geconcentreerd op een aantal hoofdpunten die vaak al in de meningsvormende ronde in de afdelingen besproken waren.¹

Mening en invloed

Een interessante vraag is in hoeverre de discussies in de afdelingen het verkiezingsprogramma hebben beïnvloed. Deze vraag is zowel theoretisch als praktisch van belang. Sinds Michels zijn "IJzeren Wet" over de oligarchievorming in (sociaal-democratische) massapartijen formuleerde, hebben theoretici en politici zich afgevraagd hoe de participatie van de "gewone leden" of de "basis" in de besluitvorming binnen een massapartij vergroot zou kunnen worden. Eén van de overwogen oplossingen is het betrekken van de plaatselijke afdelingen in de voorbereiding van besluiten, zoals dat nu in de PvdA plaats moest vinden.² Dit artikel kan op de vraag naar de invloed van de afdelingen op het verkiezingsprogramma slechts een voorlopig en onvolledig antwoord geven, gezien de methodologische beperkingen van het experiment.

Om slechts enkele beperkingen te noemen:

- het experiment verliep ongecontroleerd, d.w.z. er was geen vergelijkbare controle-groep te vinden die een vergelijkbaar verkiezingsprogramma vaststelde zonder de meningsvormende ronde;
- het meten van invloed is buitengewoon moeilijk, zelfs onder ideale, controleerbare omstandigheden; in vele gevallen vindt beïnvloeding op onwaarneem-

bare wijze plaats, bijvoorbeeld wanneer een bestuurslid anticipeert op te verwachten weerstanden van leden aan de basis en daarom zijn eigen mening niet uitspreekt, of omgekeerd;

- niet alle 765 afdelingen van de PvdA namen deel aan de meningsvormende ronde; 383 (50%) praatten mee over tenminste één thema, slechts 78 (10%) behandelden de drie thema's: Vrede en Veiligheid, Economie en Emancipatie; grotere afdelingen waren eerder geneigd mee te doen dan kleinere;
- meningen waren vaak moeilijk te kwantificeren, zodat uitspraken als "46% van de afdelingen ondersteunt de eis tot handhaving van de koopkracht tot modaal" onverantwoordelijk zijn; niet alleen omdat doorgaans slechts 12-19% van de afdelingsleden deelnam aan de discussie, maar vooral ook omdat de meningen vaak verdeeld bleken en de voorzitter van de afdelingsvergadering dan moest schatten welke mening de meerderheid van de aanwezigen aanhing.

Eensgezindheid in de PvdA

De PvdA-leden die aan de discussies deelnamen waren het over een aantal belangrijke punten eens. Aangezien ook het Partijbestuur deze meningen deelde, zijn deze punten voor de beantwoording van de vraag naar de invloed van de leden niet erg bruikbaar. Hieronder worden ze dan ook slechts aangestipt.

Vrijwel iedere afdelingsvergadering aanvaardde het principe van overheidsbemoeienis met het economisch gebeuren, zowel in de productiesfeer als in de consumptiesfeer; slechts 1 à 2% van de afdelingen wees dit principe af. Een even geringe minderheid weigerde koopkracht in te leveren ten behoeve van een Nieuwe Internationale Economische Orde, die de Derde Wereld meer mogelijkheden zou bieden zich te ontwikkelen. Nog geringer is het aantal afdelingsvergaderingen dat een Europese kernmacht bepleitte, namelijk: nul. Tenslotte bleek er in de discussies over emancipatie vrijwel volledige overeenstemming te bestaan over het principe van individualisering (het op de individuele persoon richten van inkomen, belasting, sociale zekerheid en pensioen), over gelijke rechten en plichten voor mannen en vrouwen en over evenredige verdeling van de verantwoordelijkheid voor het huishoudelijk werk.

Deze principes werden door de PvdA-leden vaak op zeer uiteenlopende wijze beargumenteerd, maar dat is minder relevant voor de centrale vraag van dit artikel. Van meer belang lijken me de onderwerpen waarover binnen de partij de meningen verdeeld bleken te zijn.

Meningsverschillen over economie

De discussienota Economie bevatte vier controversiële onderwerpen: handhaving van de koopkracht tot modaal, wettelijke loonmaatregelen, het wettelijk voorschrijven van arbeidstijdverkorting en bezuinigingen in de collectieve sector.

Een relatieve meerderheid van de vergaderingen ondersteunde de vakbondseis tot handhaving van de koopkracht tot modaal (46%); wilde arbeidstijdverkorting wettelijk voorschrijven (38%); achtte een loonmaatregel onder bepaalde omstandigheden geoorloofd (43%) en bleek eventueel wel bereid op uitgaven van de ministeries te bezuinigen (33%) doch was *niet* bereid de sociale uitkeringen los te koppelen van het minimumloon (37%). Bij deze cijfers dient men echter enkele vraagtekens te plaatsen; niet alleen vanwege de reeds genoemde methodologische problemen, maar ook vanwege het vaak grote aantal afdelingen dat wel aan de discussie deelnam maar deze vragen niet of niet duidelijk beantwoordde. In sommige gevallen leek "geen antwoord" echter wel een duidelijk standpunt in te houden en verwierp men de vraagstelling als "oneerlijk" of "manipulerend".

Deze kritiek trof met name de vraag, of men bij een voortgaande economische crisis zou kiezen voor vermindering van uitgaven van de ministeries of voor loskoppeling van de sociale uitkeringen aan het minimum-loon of voor de min-lijn ook voor loontrekkers onder modaal. In dit geval bleek het verschil tussen meerderheid en minderheid zo klein dat de uitkomst onduidelijk bleef: 15% van de afdelingen verkoos loonsverlagingen ook voor lagere inkomensstrekkers boven bezuinigingen in de collectieve sector (ministeries of sociale uitkeringen), 24% wees dit af; 54% echter gaf geen (duidelijk) antwoord en in 7% van de afdelingen leek er geen duidelijke meerderheid of minderheid te zijn.

Juist deze kwestie van loonsverlagingen leidde op het partijcongres tot een confrontatie tussen het Partijbestuur en de meerderheid van de afgevaardigden. Het Partijbestuur sprak zich er voor uit dat "de minima zoveel mogelijk worden ontzien". Het Congres schrapte deze zinsnede en stemde vóór de uitspraak: "verlaging van de koopkracht van alle Nederlandse inkomens (met een hoger offer naarmate het inkomen hoger is) wordt ten gunste van bovengenoemde prioriteiten aanvaard, met uitzondering van het minimumloon en de minimum sociale uitkeringen waarvan de koopkracht in stand zal worden gehouden"³.

Ook bij de tweede kwestie, de arbeidstijdverkorting, werd het Partijbestuursstandpunt verworpen; de meerderheid van het Congres wenste deze wettelijk voor te schrijven.

Over de derde economische kwestie, het loonbeleid, waren het Partijbestuur en de relatieve meerderheid van de meningsvormende afdelingsvergaderingen het wel eens. Het Congres aanvaardde "vaststelling van de loonontwikkeling door de overheid" onder bepaalde voorwaarden: beperking van andere inkomens, een meer gelijke verdeling en investeringsplanning. De kwestie van de bezuinigingen in de collectieve sector kwam niet als zodanig aan de orde op het partijcongres van 26, 27 en 28 februari 1981.

Het Congres aanvaardde echter wel de prioriteitenlijst die het Partijbestuur had opgesteld:

- (1) herstel van werkgelegenheid,
- (2) op peil houden van de hulp aan de Derde Wereld,
- (3) bescherming van collectieve voorzieningen en sociale zekerheid.

Meningsverschillen over vrede en veiligheid

In de discussies over Vrede en Veiligheid botsten de meningen van de PvdA-leden op verschillende punten. De meerderheid van de afdelingsvergaderingen bleek bereid:

- een ontwikkelingsland te steunen dat een socialistische politiek voert en daarbij soms de mensenrechten schendt (47%)⁴;
- bij een conflict tussen een ontwikkelingsland en de V.S. de kant van het ontwikkelingsland te kiezen ten koste van de stabiliteit in de Oost-West verhouding (56%);
- met eenzijdige ontwapening door te gaan ook zonder reactie van het Oost-blok (60%);
- Europa te "neutraliseren" door afspraken te maken met de Sovjet-Unie (65%) en de Amerikaanse atoomparaplu af te wijzen (56%);
- de mensenrechten in Oost-Europa te benadrukken desnoods ten koste van de ontspanning (49%).

Drie van deze kwesties kwamen op het partijcongres ter sprake, de overige punten waren wellicht te abstract of te hypothetisch om in een verkiezingsprogramma opgenomen te worden. Het dilemma mensenrechten versus ontspanning werd door Partijbestuur en Congres omzeild door te verklaren: "voortzetting van de ontspanningspolitiek in de Oost-West-betrekkingen is mede in het belang van de mensenrechten."⁵

Bij de kwesties van de NAVO en de ontwapening waren confrontaties echter niet te vermijden. Het Partijbestuur prees een "kritisch lidmaatschap" van de NAVO aan, verbonden met een beperkt aantal eenzijdige stappen tot ontwapening

en in het bijzonder het afstoten van vier à vijf van de zes kerntaken die bij de verdediging van Nederland een rol spelen. De politieke leider van de PvdA, Joop den Uyl, had vóór het Congres het handhaven van één à twee kerntaken als voorwaarde genoemd voor zijn (hernieuwd) lijsttrekkerschap. Een aantal afgevaardigden op het Congres ervoer dit voorbehoud als een ongeoorloofde poging tot manipulatie, maar een duidelijke meerderheid steunde tenslotte het voorstel van het Partijbestuur (en de lijsttrekker). Wel deed het Congres de principe-uitspraak "te komen tot de de-nuclearisering van het grondgebied en de strijdkrachten van Nederland". Het Partijbestuur stemde in meerderheid tegen dit sub-amendement, maar Den Uyl's lijsttrekkerschap werd hierdoor niet verhinderd. Amendementen die opriepen tot een voorwaardelijk lidmaatschap of tot het verlaten van de NAVO haalden geen meerderheid.

Meningsverschillen over emancipatie

Emancipatie leek aanvankelijk een weinig controversieel thema. Weliswaar dachten de deelnemende afdelingen enigszins verschillend over de volgende punten:

- het optreden van de Rooie Vrouwen (55% van de afdelingen achtte hun kritische houding binnen de partij "begrijpelijk", 6% vond die "overdreven");
- het invoeren van een verplicht examenvak "huishoudelijke arbeid, kinderverzorging en eenvoudige technische vaardigheid" op scholen (29% voor, 37% tegen);
- ontwikkelingshulp die de positie van vrouwen in ontwikkelingslanden verslechtert (54% wilde die hulp "ter discussie stellen", 8% niet).

Deze verschillen leidden echter niet tot onenigheid op het partijcongres. Het Congres verschilde echter wel van mening over een heel ander punt, de individualisering van inkomens, uitkeringen en belastingen, waarvoor zich 73% van de deelnemende afdelingen in de meningsvormende ronde had uitgesproken. Het Partijbestuur kwam in zekere zin tegemoet aan de 14 afdelingen (8%) die grotere inkomensongelijkheden vreesden als gevolg van individualisering, door voor te stellen het "draagkrachtbeginsel per leefeenheid" te koppelen aan het streven naar individualisering.⁶ Hoewel vele Rooie Vrouwen en verschillende andere afgevaardigden bezwaren uitten tegen de toevoeging "per leefeenheid", steunde de meerderheid van het Congres het voorstel van het Partijbestuur.

Partijbestuur: Basis = 3:2?

Beziet men de uitkomsten van de zes confrontaties tussen Partijbestuur en afgevaardigden op het Congres die enigszins aansloten op de meningsvormende ronde, dan zou men kunnen concluderen dat de "basis" slechts in twee en het Partijbestuur in drie van de zes gevallen haar of zijn zin kreeg, terwijl één confrontatie eindigde in een compromis. Deze conclusie gaat voorbij aan het feit dat "de basis" niet op het Congres kon komen en ook de meningsvormende afdelingsvergaderingen maar matig bezocht - ruim 8000 van de $\pm$ 100.000 partijleden namen aan de discussies deel. Aanvaarden we niettemin deze conclusie - met enig voorbehoud - dan volgt daaruit echter nog geen éénduidig antwoord op de hamvraag van dit artikel: hoeveel invloed hebben de meningsvormende discussies in de afdelingen op het verkiezingsprogramma uitgeoefend? De uitkomsten van de confrontaties op het Congres leveren hoogstens een aanwijzing - geen bewijs - dat de mening van de meerderheid van de afdelingen soms meer en soms minder gewicht in de schaal legde dan die van het Partijbestuur. Dit mag dan geen opzienbarende conclusie lijken, het is niettemin in tegenspraak met twee extreme beweringen die soms over de PvdA en andere partijen opgeld doen, namelijk dat het Partijbestuur alles regelt en de leden naar zijn hand zet; of dat juist de "basis" de absolute macht bezit en het Partijbestuur slechts een willoos werktuig is van de leden.

Nawoord

Het tegenover elkaar stellen van "basis" en Partijbestuur en het gebruik van de termen "meerderheid" en "minderheid" wekken wellicht de indruk dat de Partij van de Arbeid in twee kampen of vleugels verdeeld was (of: is). Uit de kwalitatieve inhoudsanalyse van de discussieverslagen uit de afdelingen blijkt echter dat deze indruk onjuist is. De meerderheid achter nagenoeg elk standpunt lijkt tamelijk heterogeen, wanneer men de argumenten en kwalificaties leest waarmee het standpunt werd verdedigd. Om slechts enkele voorbeelden te noemen: de meerderheid die een loonmaatregel onder bepaalde omstandigheden geoorloofd vond, bleek te bestaan uit "optimisten", die dachten aan een politiek van structurele hervormingen, democratisering van bedrijven en nivellering van inkomens, en uit "pessimisten" die een ernstige economische crisis, grote werkloosheid en bedreiging van collectieve voorzieningen verwachtten. De meerderheid tegen de Amerikaanse atoombomplu verenigde principiële pacifisten en

atoompacifisten, neutralisten en radicale socialisten ("de atoomparaplu maakt ons afhankelijk van een kapitalistisch land", "militair-industrieel kompleks" e.d.) met soms nogal cynische en gematigde realisten ("volgens Kissinger stelt die atoomparaplu toch niets meer voor"). Ook de meerderheid vóór individualisering van inkomens, belastingen en pensioenen viel onder te verdelen in een (grote) groep die zelfstandigheid en zelfbeschikking van vrouwen (en mannen) vooropstelde, en groepen die zo de ongelijkheid tussen gehuwden en ongehuwden, werkenden en werklozen, mannen en vrouwen hoopten te verminderen. Deze meningsverschillen zijn niet eenvoudig te reduceren tot ideologische tegenstellingen, al spelen die ongetwijfeld een rol. Zo zou men in de economie-discussie soms een tegenstelling kunnen waarnemen tussen enerzijds "syndicalisten" die de macht van de vakbeweging en de arbeiders in bedrijven willen versterken en anderzijds "etatisten" die de invloed van de overheid willen vergroten ten behoeve van het algemeen belang, het milieu, vrouwenemancipatie enzovoort. In de discussies over Vrede en Veiligheid stonden vaak "gidsland-pacifisten" (Nederland stelle een voorbeeld voor Europa /de wereld door kernwapens af te stoten en/of uit de NAVO te treden) tegenover "kleine-stapjes" en "onderling-overleg-realist" (invloed uitoefenen in overleg met bondgenoten). Bij de meeste meningsverschillen bleven de ideologische achtergronden echter onduidelijk. Het was natuurlijk ook niet de bedoeling van het Partijbestuur dat dit project de ideologische verschillen binnen de PvdA zou blootleggen. Het was veeleer de bedoeling om ondanks alle bestaande verschillen op efficiënte wijze een verkiezingsprogramma samen te stellen dat gedragen zou worden door de partij als geheel.

Noten

1. Voor een iets uitvoeriger verslag van het hele project zie: Middel, B.: "Weg met de stropdassenstrategie. Partijdemocratie moeilijk en moeizaam", *Voorwaarts*, 1 (1980), nr. 4 (nov.), blz. 35-37. De opmerkingen over het congres van 26-28 februari berusten op gesprekken met aanwezigen en op persoonlijke waarneming.
Bij het schrijven van dit artikel heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de analyses en ideeën van drs. J. Oorburg en de heren R. Arends en A. van Bochove.
2. Zie over deze problematiek o.a. Naschold, F.: *Organisation und Demokratie*,

Stuttgart, 1969.

3. "Beschrijvingsbrief Buitengewoon Kongres 26, 27 en 28 februari 1981", in: *Voorwaarts*, 1 (1980), nr. 5a (dec.), blz. 5; de prioriteiten die hier bedoeld worden betreffen de werkgelegenheid, hulp aan de Derde Wereld en de collectieve voorzieningen.
4. Deze voorkeur werd overigens vaak gekwalificeerd door beperkende voorwaarden te stellen "alleen hulp bij incidentele/tijdelijke/selectieve schendingen" en door de hoop uit te spreken dat juist het bieden van steun zou bijdragen tot eerbiediging van de mensenrechten in het betrokken ontwikkelingsland; een kleinere groep merkte ietwat cynisch op dat alle ontwikkelingslanden en zelfs ontwikkelde landen de mensenrechten wel eens schenden.
5. op. cit. blz. 47; deze redenering kwam 38x voor in de verslagen van de afdelingsvergaderingen en in het ontwerp-verkiezingsprogram (*PK ledenblad van de PvdA*, 11 (1980), nr. 11 (juni), blz. 41).
6. Beschrijvingsbrief, *Voorwaarts*, 1 (1980), nr. 5a (dec.), blz. 17; het Partijbestuurslid Van der Doef had kort voor het Congres dit probleem aangesneden en daarbij de woede van vele feministen opgewekt (*NRC-Handelsblad* 17 februari 1981, *Volkskrant* 26 februari 1981, *NRC-Handelsblad* 7 maart 1981).

BIJLAGE VI

*Greep uit de politieke gebeurtenissen in Nederland gedurende het jaar 1980
door Lidie Koeneman*

Ministerscrisis; veranderingen binnen de ministerraad

In februari kreeg het kabinet-Van Agt te maken met een ministerscrisis. Op 20 februari hebben minister Andriessen van Financiën en zijn staatssecretaris Nootboom ontslag gevraagd. Aanleiding was het conflict tussen minister Andriessen en de minister van Sociale Zaken, Albeda, over de hoogte van de bezuinigingen. Minister Andriessen vond de omvang van de bezuinigingen op de collectieve uitgaven te gering. Aanvankelijk stond het voortbestaan van het kabinet-Van Agt op het spel, toen bleek dat de VVD-ministers Andriessen steunden. Uiteindelijk echter besloten de vijftien resterende ministers van CDA en VVD aan te blijven. Minister Andriessen werd opgevolgd door mr. Van der Stee, die tot die tijd minister van Landbouw en Visserij was geweest. Drs. H.J.J. van Amelsvoort volgde mr. A. Nootboom op. Van der Stee's opvolger op Landbouw werd ir. G.J.M. Braks.

In juni werd Defensie-minister Scholten benoemd tot vice-president van de Raad van State, per 1 oktober 1980. Opvolger van minister Scholten werd drs. P.B.R. de Geus.

Verkiezingen Eerste Kamer

Begin juli werden verkiezingen gehouden voor de helft van de Eerste Kamer. CDA, PvdA en D'66 boekten winst. VVD, PPR, CPN en BP leden verlies en de overige partijen bleven gelijk.

ARP

Uit een enquête van bureau-Legendijk, gehouden in de week van 11 tot 19 januari, bleek dat slechts 38 procent van de ARP-aanhangers voor een definitieve fusie was van KVP, ARP en CHU op 11 oktober. De meeste voorstanders van een fusie zaten in de KVP-hoek (76%) en de CHU-hoek (58%). Naar aanleiding van deze uitslag heeft ARP-voorzitter H. de Boer zijn partij opgeroepen zich helemaal achter de CDA-fusie te stellen.

In mei heeft prof. Goudzwaard zich teruggetrokken uit de CDA-programmacommissie.

Ook wenste hij niet meer geplaatst te worden op de CDA-kandidatenlijst voor de verkiezingen in mei 1981. Hij gaf te kennen geen lid te zullen worden van het CDA, wanneer de fusie op 11 oktober een feit zou zijn. Goudzwaard gaf als reden van deze besluiten dat hij verwachtte dat het Program van Uitgangspunten en het Program van Actie van het CDA met name inzake de kernwapenproblematiek voor hem niet aanvaardbaar zouden zijn. Bovendien vond Goudzwaard een brede coalitie met de PvdA na de verkiezingen noodzakelijk om de zware financieel-economische problemen te kunnen aanpakken. De kans op een dergelijke coalitie achtte hij gering wanneer premier Van Agt lijsttrekker zou worden van het CDA.

In mei heeft het partijbestuur van de ARP de kandidatenlijst opgesteld voor de verkiezingen in '81. De hierop hooggeplaatste kandidaten, zoals partijvoorzitter Hans de Boer, kamerlid Jan van Houwelingen en kamerlid Jan Nico Scholten werden later door de kiesverenigingen lager geplaatst. Naar aanleiding hiervan gaf Hans de Boer op de ARP-partijraad op 7 juni te kennen, zich voor geen enkele bestuursfunctie in het CDA beschikbaar te zullen stellen. Op deze partijraad besloot een meerderheid ruimte te laten voor de mogelijkheid dat Nederland desnoods buiten de NAVO initiatieven zou gaan nemen om de bewapeningswedloop terug te dringen. Dit als amendement op het ontwerp-beginselprogramma van het CDA.

Ook in juni werd een manifest uitgebracht, afkomstig van het comité Anti-Revolutionaire Christen-Democraten '80. Dit manifest keerde zich tegen de zogenaamde dissidenten in de Tweede-Kamerfractie. Het partijbestuur werd verweten geheel de kant van de dissidenten te kiezen. Het manifest was ondertekend door 35 ARP-leden, waaronder Maarten Schakel, vice-voorzitter van de Tweede Kamer. In september heeft het bestuur van de ARP besloten haar voormalige fractieleider, mr. W. Aantjes en het voormalig fractielid, mevrouw H. van Leeuwen, te plaatsen op twee van de zes regionale lijsten voor de verkiezingen. Via voorkeurstemmen kunnen ze een plaats in de Tweede Kamer verwerven.

Op 27 september hield de Anti-Revolutionaire Partij in Amsterdam haar laatste vergadering. De kiesverenigingen en de partijraad besloten met overgrote meerderheid voor opheffing van eigen partij en samengaan met KVP en CHU. Voor fusie was 94,92% en tegen 5,08%.

De Arjos-ledenraad ging op 25 oktober niet akkoord met het voorstel om de Arjos op te heffen en te fuseren met KVP- en CHU jongeren tot CDJA. De benodigde driekwart meerderheid voor dit voorstel werd op vier stemmen na niet

gehaald. (De opheffing kwam wel tot stand op 17 januari 1981).

CDA

Naar aanleiding van de gang van zaken rond de modernisering van de NAVO-kernwapens verscheen op 15 januari 1980 een gezamenlijke verklaring van CDA-voorzitter Steenkamp en de voorzitters van KVP, ARP en CHU. In deze verklaring stelden zij het Kabinet verantwoordelijk voor de onheldere afloop van het kernwapendebat. De voorzitters maakten het Kabinet het volgende verwijt: "Teleurstelling is er over het feit dat het Kabinet het eigen voortbestaan inzet van het debat maakte op een moment dat de zaak zelve nog onhelder was. Hierdoor is de indruk ontstaan dat de eigen positie belangrijker was dan het verschaffen van duidelijkheid over een zaak waarover het parlement te beslissen had." In een reactie stelde premier Van Agt dat de verklaring wat te pittig gesteld was. Hij wees op de medeverantwoordelijkheid van de Tweede Kamer-fractie van het CDA voor de Nederlandse opstelling in de kwestie van de nieuwe kernwapens.

Tijdens de reis van premier Van Agt naar Indonesië, verklaarde hij in een interview zich bij de Kamerverkiezingen van '81 beschikbaar te zullen stellen als lijsttrekker van het CDA. Het premierschap wilde hij zo mogelijk voortzetten. Binnen het CDA stuitten deze uitspraken op kritiek, aangezien men daar vond dat het lijsttrekkerschap van het CDA open moest blijven tot na de fusie van KVP, ARP en CHU in oktober 1980.

In juni droeg het presidium van het CDA drs. P. Bukman unaniem voor als nieuwe voorzitter van het CDA, en opvolger van prof. Steenkamp. Bukman was lid van het partijbestuur van de ARP.

Op 13 augustus is het ontwerpverkiezingsprogram van het CDA gepubliceerd, met als titel: "Om een zinvol bestaan". Op 28 juni zijn delegaties uit KVP, ARP en CHU het eens geworden over het CDA-beginsel-programma. Ook werd men het eens over de statuten van het CDA.

Op 11 oktober is de fusie tot stand gekomen tussen ARP, CHU en KVP. Hiermee is het CDA qua ledental de grootste partij in Nederland geworden. CDA-voorzitter Steenkamp werd opgevolgd door de heer P. Bukman.

Werkgroep "Niet bij brood alleen"

De werkgroep "Niet bij brood alleen" kwam in het najaar 1979 voor het eerst in de publiciteit. Ze hield zich toen vooral bezig met de grondslag van het CDA en toetste het beleid van partij en fractie aan het gelijknamige CDA-verkiezingsprogramma. De werkgroep telde zo'n 350 leden, voornamelijk uit de kring van de ARP.

In januari kritiseerde de werkgroep in een brief aan het partijbestuur de gang van zaken rond het kernwapendebat.

Op 15 maart vond in Dronten het eerste congres plaats van de werkgroep NBBA. Tijdens dit congres uitte CDA-voorzitter Steenkamp harde kritiek op het optreden van de werkgroep. Eén van de belangrijkste wensen van de werkgroep op dit congres was een voorkeursuitspraak van het CDA voor de PvdA tijdens de komende verkiezingscampagne.

Op 28 maart vond er een gesprek plaats tussen CDA-bestuur en leden van de werkgroep. Hier verzette het CDA-bestuur zich tegen het bestaan van de werkgroep en tegen het aantrekken van niet CDA-leden.

In juni schreef het bestuur van de werkgroep in een brief aan de leden, dat het nog te vroeg was om te beslissen over het oprichten van een nieuwe partij. Het bestuur vond het verstandiger om eerst de nodige pogingen te ondernemen het CDA in een meer radicaal-evangelische richting te sturen. In juli bleek uit een peiling onder de (inmiddels) ongeveer 1000 leden dat een meerderheid van de leden van de werkgroep NBBA voorlopig binnen het CDA wilde blijven opereren. Ongeveer 35% was van mening dat er een nieuwe partij opgericht zou moeten worden. Men wilde zich binnen het CDA nog kritischer opstellen dan voorheen. In november hield het bestuur van NBBA een enquête onder de leden met de vraag of men binnen het CDA wilde blijven of een nieuwe partij wenste op te richten. Opnieuw bleek een meerderheid lid te willen blijven van het CDA. Een minderheid ging met EPV, de groep-80 en CDU verder om de tafel zitten om een nieuwe partij te vormen. Hiermee was het einde van NBBA een feit.

CHU

Op 15 maart vond er een Unieraad plaats van de CHU in Utrecht. Hier werd de advieslijst van de CHU voor de CDA-kandidatenlijst bij de Kamerverkiezingen vastgesteld. Drs. G. van Leijenhorst, vice-voorzitter van de CDA-fractie in de Tweede Kamer, werd op de eerste plaats gezet; jhr. drs. P.A.C. Beelaerts van Blokland kwam op de tweede plaats en drs. Eversdijk op de derde plaats.

Hiermee volgde de Unieraad het advies van het dagelijks bestuur op.

Op 10 mei werd in Rotterdam de algemene jaarvergadering van de CHU gehouden. Hier zei Leijenhorst dat de CHU vast moest houden aan de aftrekbaarheid van hypotheekrente voor het overgrote deel van het eigen woningbezit. De grens van 4 à 5 ton is volgens Leijenhorst een ijzeren linie.

Op de jaarvergadering bleek ook, dat de CHU een duidelijke voorkeur had voor premier Van Agt als lijsttrekker voor de Kamerverkiezingen. De vergadering besloot unaniem om met een CDA-lijst de komende verkiezingen in te gaan.

Op 11 juni werd de kandidatenlijst definitief vastgesteld. Hierbij waren enkele wijzigingen aangebracht. Minister Beelaerts van Blokland werd op een lagere plaats gezet, nl. op nr. 5. Eversdijk kwam op de tweede plaats en Leijenhorst bleef op de eerste plaats staan. Volgens de voordeelsleutel heeft de CHU negen verkiesbare plaatsen.

Op 14 juni heeft de Unieraad zich unaniem uitgesproken tegen ontwapenings-overleg buiten de NAVO om. Verder sprak de Unieraad o.a. uit dat het voorzitterschap van het CDA onverenigbaar is met het lidmaatschap van de Tweede Kamer.

Op 13 september hield de CHU in Ede haar laatste algemene vergadering. Hiermee werd de partij (als eerste van CHU, KVP en ARP) opgeheven om met ingang van 11 oktober met KVP en ARP te fuseren tot het CDA.

CPN

Op 4 april verklaarde het partijbestuur van de CPN te willen streven naar een vaste vorm van samenwerking met PSP en PPR. CPN-voorzitter H. Hoekstra pleitte er binnen zijn partij voor om te onderzoeken of de drie partijen op een aantal hoofdpunten tot overeenstemming konden komen. Volgens Hoekstra zou een progressieve meerderheid in Nederland nodig zijn. Hij achtte dit mogelijk met PvdA, PSP, PPR, D'66 en CDA-dissidenten. Hoekstra verklaarde dit in een toelichting bij een ontwerp-resolutie over progressieve samenwerking voor het juni-congres van de CPN.

De CPN heeft niet deelgenomen aan een bijeenkomst van Europese communistische partijen, die eind april in Parijs werd gehouden. Volgens voorzitter Henk Hoekstra was over deze bijeenkomst geen vooroverleg geweest, waardoor verwarring over het doel was ontstaan. De bijeenkomst had eerst door alle communistische partijen op nationaal niveau moeten worden voorbereid.

Op 6 juni vond het 27ste partijcongres van de CPN plaats. Over de kwestie-Afghanistan merkte Hoekstra op dat er een politieke oplossing gevonden moest worden en dat de Sovjet-troepen zo snel mogelijk moesten worden teruggetrokken. Verder herhaalde Hoekstra zijn pleidooi voor een progressieve meerderheid in de Tweede Kamer, welke een reëel alternatief zou dienen te vormen voor het beleid van het kabinet-Van Agt. Inzet van de progressieve regeringspolitiek moest volgens Hoekstra zijn: verdediging van het levenspeil, verdediging van de democratie en vermindering van de bewapening.

In een aantal resoluties heeft het congres een grotere plaats ingeruimd voor de vrouwenstrijd. Over een gedoogrol van de CPN bij een progressief kabinet was verschil van mening. Hoekstra achtte deze rol minder acceptabel dan CPN-kamerlid Marcus Bakker, die gedogen onder bepaalde omstandigheden niet uitsloot.

Op 20 september vond het Waarheidsfestival plaats in Amsterdam, georganiseerd door het communistische dagblad De Waarheid. Dit festival trok 25.000 bezoekers. Marcus Bakker hield een redevoering, waarin hij de arbeiders opriep zich te verdedigen en door te blijven vechten voor hun koopkracht.

In november werd vastgesteld dat bij de Kamer-verkiezingen in '81 Marcus Bakker in alle kieskringen lijsttrekker zou worden.

D'66

Op 26 april congresseerde D'66 in Nijmegen. Partijvoorzitter H. Zeevalking wees hier samenwerking met de VVD goeddeels af. Samenwerking met de VVD zou volgens Zeevalking moeilijk gaan, zolang deze partij de opvatting van D'66 dat vrijheid samen moet gaan met gelijkheid niet deelt. Zeevalking pleitte voor een progressief beleid, zonder hierbij voorkeur voor bepaalde partijen uit te spreken. In het nieuwe beleidsprogramma wees D'66 toepassing van kernenergie "vooralsnog" af. Moties en amendementen die toepassing van kernenergie voor de toekomst openhielden werden met grote meerderheid afgestemd. Het congres was voorstander van sluiting van de kerncentrales Borssele en Dodewaard binnen een termijn van 5 jaar.

Oud-voorzitter mr. J.F. Glastra van Loon werd op het congres gekozen tot lijsttrekker voor de Eerste Kamerverkiezingen in juli.

Op 31 oktober en 1 november vond de algemene ledenvergadering plaats in Utrecht. Aan de orde kwam onder meer: beleidsprogramma sociaal-economisch beleid en

beleidsprogramma vrede en veiligheid. Binnen de partij bestond verschil van mening over de modernisering van kernwapens in NAVO-verband. Een grote groep leden, waaronder een minderheid van het partijbestuur en het Statenlid Tommel, wilde niet dat besloten zou worden tot het moderniseren van de kernwapens, ook al zou dit een mogelijke bewapenings-achterstand ten opzichte van het Warschau Pakt tot gevolg hebben. De meerderheid van het partijbestuur en de Kamerfractie vond dit voorstel veel te ver gaan. Beide groepen kwamen tot een compromis in een motie van Kamerlid mevrouw Bischoff, waarin D'66 zich uitsprak tegen plaatsing van middellange-afstandsraketten op Nederlandse bodem "onder de huidige omstandigheden".

Op 4 december werd het concept-verkiezingsprogramma van D'66 openbaar gemaakt. Op de algemene ledenvergadering van de partij in februari 1981 zou het definitieve programma vastgesteld worden.

DS'70

Op 2 februari hield DS'70 een Congres in Arnhem. Hier pleitte Kamerlid R. Nijhof voor een versnelde versterking van het Westeuropese nucleaire defensie-apparaat onder leiding van Frankrijk. "Alleen een Europese kernmacht, die bereid is werkelijk te reageren op de groeiende Russische dreiging biedt een afdoende beveiliging", aldus Nijhof.

Op een partijraad op 29 maart in Zwolle heeft Nijhof aangedrongen op invoering van een algehele immigratiestop. Ook meende hij, dat remigratie moest worden gestimuleerd.

Op 19 april vierde DS'70 haar tiende verjaardag in Eindhoven. Partijvoorzitter Z. Hartog zei zeer optimistisch te zijn over de toekomst. Hij zag in het huidige politieke klimaat nog ruimte voor herstel van een kleine partij als DS'70. Hij signaleerde een afnemend vertrouwen in de grote partijen en verwachtte een sterke terugval van D'66.

EPV

In mei kondigde de oprichter van de EPV, ds. Klaas van der Sluijs, in een open brief zijn afscheid aan. De EPV was volgens hem mislukt en niet levensvatbaar gebleken. Hij schreef lid te zullen worden van de PvdA. Tijdens het op 26 april gehouden congres was het al min of meer tot een breuk gekomen

tussen hem en het bestuur. Reactie van vice-voorzitter Tas: "We gaan gewoon door." Dit betekende dat de EPV, strevend naar een progressieve meerderheid in Nederland, zich allereerst ging opmaken voor de komende verkiezingsstrijd.

Op 30 augustus werd het 2^e congres van de EPV gehouden in Amsterdam. Hier besaadden de leden zich over het partijprogramma. De EPV streefde naar een bundeling van allen, die op evangelische grondslag een progressief beleid willen voeren.

Op 3 en 4 oktober congresseerde de EPV in Zwolle. Hier werd een resolutie aangenomen, waarin de werkgroep NBBA, de Tachtigers, de Arjos en andere groeperingen die een progressieve evangelische politiek voorstaan, werden opgeroepen samen met de EPV een krachtige politieke partij te vormen voor de eerstvolgende Kamerverkiezingen.

GPV

In november heeft de Verbondsraad van het GPV de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen in 1981 vastgesteld. Als lijsttrekker werd aangewezen G.J. Schutte uit Zeist, lid van de Provinciale Staten van Utrecht voor het GPV van 1974 tot 1978. Sinds 1973 is hij algemeen secretaris van de Centrale Verbondsraad van het GPV. De Verbondsraad wilde wel een lijstverbinding met de SGP, maar niet met de RPF. De SGP wilde echter alleen een lijstverbinding met het GPV wanneer de RPF ook mee zou doen. Dit betekent dus, dat het GPV alleen de verkiezingen in zal gaan.

Op 9 december verscheen het ontwerp-verkiezingsprogramma, getiteld "Opdat het U welga". In dit program kwam het GPV met een nationaal herstel- en ontwikkelingsplan om de economische neergang in de komende kabinetsperiode (1981-1985) te bestrijden. Het plan richtte zich op structureel herstel van de werkgelegenheid door meer ruimte te geven aan het bedrijfsleven, op beperking van het financieringstekort van de overheid tot 4 procent en op voorkoming van verdere groei van belastingen en sociale premies.

KVP

In juni hebben de ledenvergaderingen van de KVP de kandidaten van de KVP voor de CDA-lijst bij de Kamerverkiezingen vastgesteld. Hierbij werd premier Van Agt op de eerste plaats gezet, CDA-fractie leider Lubbers op de tweede

plaats en minister Braks van Landbouw op de derde plaats.

Op 7 juni werd in Helmond de KVP-partijraad gehouden. KVP-voorzitter Piet van Zeil deed in een toespraak dringend beroep op de loyalisten "om het maximaal mogelijke te doen", zodat het Kabinet de rit kan uitzitten. Naast de loyalisten, die hij niet bij naam noemde, meende hij dat ook de bewindslieden en de leden van beide Kamerfracties zich hiervoor moesten inzetten. Verder merkte hij o.a. op dat er na de verkiezingen in mei '81 weer een open situatie ontstond voor het CDA, dat dan zou beslissen met wie het zou samenwerken.

Op 25 augustus vond er een open gesprek plaats tussen het KVP-bestuur en Kamerlid Dijkman over diens afwijkende stemgedrag bij het Kamerdebat over een olieboycot tegen Zuid-Afrika. Dijkman had vóór een motie van wantrouwen gestemd tijdens het debat. Het gesprek leidde niet tot conclusies. Het bestuur wenste een tweede gesprek, maar Dijkman was van mening dat hij zijn positie voldoende had toegelicht. In september besloot het KVP-bestuur uiteindelijk om de onafhankelijke positie van Dijkman te respecteren. Hij werd niet geroyeerd, noch lager op de kandidatenlijst geplaatst.

Op 16 oktober overleed oud KVP-leider mr. C.P.M. Romme op 83-jarige leeftijd. Hij was van 1946 tot 1960 leider van de KVP-fractie in de Tweede Kamer. In 1962 trad hij toe tot de Raad van State. In 1972 werd hij benoemd tot Minister van Staat.

Op 3 en 4 oktober was de laatste vergadering van de KVP-partijraad. Vrijdagavond besloot de partij met algemene stemmen zichzelf op te heffen en over te stappen naar het CDA.

"De KVP is dood, leve het CDA", zo karakteriseerde de voorzitter van de KVP, Piet van Zeil, het genomen besluit. Hij deed een dringend beroep op het CDA om het verschijnsel van het loyalisme in de toekomst te voorkomen. De laatste partijraad werd een feestelijke bijeenkomst.

PPR

Op 17 mei vond het voorjaarscongres van de PPR plaats in Amersfoort. Fractieleidster Ria Beckers toonde zich in haar toespraak somber over veel zaken in Nederland en de wereld, ook wat betreft het vertrouwen in de parlementaire democratie, dat volgens haar afneemt. Ze zei verder samen met PvdA en D'66 te blijven streven naar een progressieve meerderheid. De PPR zal de kiezers gaan uitleggen in de verkiezingscampagne waarom alleen een progressief kabinet enig perspectief kan bieden.

Op 6 juni vond in Enschede een bijeenkomst plaats onder het motto: "Milieu-

verontreiniging kent geen grenzen". Aan deze bijeenkomst namen de PPR en de Grünen, (milieupartij in West-Duitsland) deel. Beide partijen wensten gezamenlijk actie te voeren tegen grensoverschrijdende milieuproblemen. Ook spraken beide partijen zich uit voor een gezamenlijke lijst van PPR en de Grünen in de Duits-Nederlandse grensgebieden bij de volgende verkiezingen voor het Europees Parlement.

Op 21 augustus werd het ontwerp-verkiezingsprogramma gepresenteerd. In augustus kwam ook in het nieuws dat Kamerlid Leo Jansen zich niet opnieuw beschikbaar stelde voor de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer-verkiezingen. Hij meende dat het een goede zaak is, wanneer er een zekere doorstroming plaats vindt binnen een zo kleine fractie.

Op 30 september verklaarde Ria Beckers voor de AVRO-radio weliswaar voorstander te zijn van een progressieve samenwerking, maar bezwaar te hebben tegen het voorstel van het CPN-bestuur om te komen tot een lijstverbinding tussen PPR, PSP en CPN bij de verkiezingen in '81. Ze gaf in eerste instantie de voorkeur aan een lijstverbinding met de PvdA.

Op een landelijke kerngroepvergadering van de PPR op 11 oktober werd aan het partijbestuur alle vrijheid gegeven om gesprekken te voeren met de groep-Goudzwaard (NBBA, EPV e.d.) over een mogelijke samenwerking. Het partijbestuur kreeg de opdracht een oriënterend gesprek aan te gaan en daarover verslag uit te brengen op het PPR-congres in november. Verder werd gesteld dat er geen sprake was van opheffing van de PPR, hetgeen misschien gesuggereerd zou zijn door Eerste Kamerlid Bas de Gaay Fortman voor VARA's "In de Rooie Haan". Op 14 en 15 november werd het najaarscongres gehouden in Amsterdam. Hier werd het verkiezingsprogramma vastgesteld alsmede de lijst van kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen. Ria Beckers werd unaniem gekozen als lijsttrekker, op de tweede plaats kwam het Kamerlid Henk Waltmans, op de derde plaats Peter Lankhorst en op de vierde plaats Jaap Röell. Het partijbestuur had Waltmans op een vierde plaats gezet en Jaap Röell op nummer twee. Het congres streefde naar een lijstverbinding met in de eerste plaats de PvdA en daarnaast met PSP, CPN en D'66 in een zo groot mogelijke combinatie van deze partijen. Aan het eind van het congres kwam het nog tot een verhitte discussie over een mandaat aan het partijbestuur voor verdere gesprekken met de groep-Goudzwaard. Uiteindelijk steunde het congres in meerderheid het voorstel van het partijbestuur om opnieuw met de gesprekspartners (Goudzwaard, Arjos, de Tachtigers, NBBA en EPV) om de tafel te gaan zitten. Belangrijkste

drijfveer zou zijn: het streven naar een progressieve meerderheid bij de Kamerverkiezingen in '81.

Dit derde gesprek vond plaats op 27 november. Het is stukgelopen op de beginselen en grondslagendiscussie.

PSP

Op 19 april werd door de PSP een symposium georganiseerd in Amsterdam over de republiek. Er werd een motie aangenomen dat de monarchie een "achterlijke en ondemocratische Staatsvorm is, die onmiddellijk moet worden afgeschaft". In augustus werd door het partijbestuur de Henk Lankhorst Stichting opgericht, die zich bezig zou gaan houden met de ontwikkelingsproblematiek.

Op 22 en 23 november vond in Leeuwarden het PSP-congres plaats voor het vaststellen van het verkiezingsprogramma. Het congres besloot dat de PSP een regering van PvdA, D'66 en PPR zou steunen op onderdelen van het beleid welke in linkse richting gaan. Aan rechtse pogingen de regering ten val te brengen zou de PSP in elk geval weerstand bieden, om CDA en VVD uit de regering te houden. Steun aan zo'n regering zou echter nooit onvoorwaardelijk kunnen zijn. Oppositie is geboden indien ook een progressieve regering de huidige bewapeningspolitiek, de aantasting van sociale en kollektieve voorzieningen, loonin-grepen en verdere uitvoering van het kernenergieprogramma zou voortzetten. Kamerlid Van der Spek vreesde dat de bereidheid van zijn partij een links kabinet te gedogen meer mogelijke PSP-stemmers zou afschrikken dan aantrekken. Het Congres besloot verder dat Nederland binnen vier jaar uit de EEG en het IMF moet stappen, dit tegen het advies van het partijbestuur in.

PvdA

Op 20 maart kwam de PvdA met een alternatief beleidsplan voor het sociaal-economische beleid van het kabinet-Van Agt. De PvdA ging hierbij uit van een half procent economische groei in 1980 (kabinet: nulgroei) en streefde naar handhaving van de koopkracht tot modaal. De PvdA verzette zich niet tegen kortingen op lonen, maar deze kortingen moesten vooral ten laste gelegd worden van de top-salarissen.

Half mei verklaarde Den Uyl dat hij zichzelf niet met Van Agt in één kabinet zag zitten. Den Uyl constateerde een verrechtsing van het CDA. Volgens hem

koerst het CDA regelrecht aan op een tweede kabinet-Van Agt/Wiegel. Ook partijvoorzitter Max van den Berg verklaarde in het VARA-programma "In de Rooie Haan" dat hij een kabinet van PvdA en CDA "steeds meer een theoretische vraag" vond worden.

In mei stelde het partijbestuur voor dat in het verkiezingsprogramma zou komen te staan dat Nederland kritisch, maar onvoorwaardelijk lid van de NAVO moest blijven. De leuze van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) "Help de kernwapens de wereld uit, te beginnen met Nederland" mocht niet in het programma worden opgenomen. Dit voorstel betekende een overwinning voor fractieleider Den Uyl op de meer radicale leden in het partijbestuur. Den Uyl gaf te kennen zich niet meer beschikbaar te willen stellen voor het lijsttrekkerschap voor de komende verkiezingen, indien de PvdA in haar verkiezingsprogramma het IKV-standpunt - alle kernwapens uit Nederland - zou overnemen. Ten aanzien van de kernenergie week het partijbestuur echter af van de lijn-Den Uyl. Hier werd een voorkeur uitgesproken voor sluiting van de centrales in Borssele en Dodewaard.

Op 9 juni heeft het partijbestuur het ontwerp-verkiezingsprogramma "Weerwerk" gepubliceerd.

Op 10 juli werd in Utrecht een nieuw orgaan binnen de PvdA opgericht, het "Trefpunt van Socialisme en Levensovertuiging". Via dit trefpunt kunnen ideeën, plannen en activiteiten van levensbeschouwelijke organisaties, worden ingebracht in de PvdA en omgekeerd.

Op 9 september kwamen partijvoorzitter Max van den Berg en fractieleider Den Uyl met een voorstel voor de verkiezingsstrategie. Na de verkiezingen wilde de PvdA bij voorkeur regeren met D'66 en de kleine linkse partijen, uitgezonderd de CPN. Indien een progressieve meerderheid niet haalbaar mocht zijn, zou in "open overleg" gekeken worden naar een mogelijke combinatie van PvdA, D'66 en CDA. Bij dit laatste zette de PvdA wel vraagtekens, gezien de steeds conservatievere opstelling van het CDA. Maar Den Uyl sprak de hoop uit dat het CDA een progressievere koers zou gaan varen.

Op 27 september werd Den Uyl door de partijraad aangewezen als lijsttrekker voor de Tweede Kamerverkiezingen in '81. De partijraad wilde aanvankelijk wachten met het kiezen van een lijsttrekker tot het congres in februari 1981, gezien het standpunt van Den Uyl in de kernwapenkwestie. Dankzij een vurig pleidooi van partijvoorzitter Max van den Berg die het zeer onverstandig noemde

om geen lijsttrekker te kiezen in verband met de huidige "maatschappelijk demissionaire" regering, werd Den Uyl toch zonder stemming gekozen tot lijsttrekker van de PvdA.

Ook in september besprak het partijbestuur een rapport van de Commissie Interne Partijdemocratie. Volgens dit rapport zouden partijcongres en partijraad voortaan hun oordeel dienen te geven over het onderhandelingsresultaat na afloop van en niet meer tijdens een kabinetsformatie, waarbij de PvdA is betrokken. Het partijbestuur nam deze conclusie over.

Op 8 december maakte het partijbestuur bekend dat er ruim 6000 amendementen op het ontwerp-verkiezingsprogramma waren ingediend. Uit de pre-advisering van het bestuur bleek, dat de volgorde van prioriteiten verschoven was. Deze volgorde in het programma zou nu zijn:

- a. herstel van de werkgelegenheid;
- b. het op peil houden van de hulp aan de Derde Wereld;
- c. bescherming van de collectieve voorzieningen en sociale zekerheid.

Ten aanzien van defensie adviseerde het partijbestuur de amendementen te aanvaarden waar in gesteld werd dat een kabinet met de PvdA onmiddellijk moest gaan onderhandelen met de NAVO over het afstoten van vier à vijf kernwapentaken. In 1985 zouden slechts één à twee kernwapentaken overblijven.

RPF

Op 20 september heeft de federatieraad van de RPF Meindert Leerling uit Huizen gekozen tot lijsttrekker. Sinds drie jaar was hij lid van het federatiebestuur van de RPF. Aanvankelijk was ds. J.J. Poort door het bestuur voorgesteld als lijsttrekker, maar deze had zich teruggetrokken wegens gebrek aan tijd. Meindert Leerling zei te verwachten met twee zetels in de Kamer te komen.

Op 11 oktober werd een federatieraadsvergadering van de RPF gehouden in Putten. In een toespraak besteedde lijsttrekker Meindert Leerling veel aandacht aan het CDA. Door het ontstaan van het CDA was er volgens hem in de politiek meer onduidelijkheid gekomen dan er ooit geweest was. "De RPF wil duidelijkheid brengen". Met een onherroepelijke afwijzing van abortus zou de RPF de verkiezingen ingaan. Nadrukkelijk verwierp de RPF elke suggestie om kernwapens eenzijdig uit Nederland te verwijderen.

SGP

Op de algemene vergadering van de SGP op 23 februari zei SGP-fractievoorzitter Abma grote interne moeilijkheden te verwachten bij het CDA en PvdA. Ds. Abma sprak het vermoeden uit, dat de CDA-leiding "nu eens naar rechts opbotst tegen premier Van Agt en zijn kabinet en daarna naar links opbotst tegen een groepje dissidenten die van de weeromstuit capriolen maken om zich op het gladde ijs staande te houden". Zijn oordeel over de Partij van de Arbeid luidde vrijwel gelijklopend.

Met een groot aantal stemmen werd op deze vergadering ir. H. van Rossum gekozen als lijsttrekker. De heer Van Rossum is sinds 1967 lid van de Tweede Kamer. Wegens zijn leeftijd stelde ds. G. Abma zich niet meer beschikbaar voor een nieuwe periode. Hij heeft sinds 1963 in de Tweede Kamer gezeten.

VVD

Op 25 en 26 april hield de VVD haar congres in Groningen. Fractieleider Rietkerk zei tot het congres van harte te hopen dat het CDA eraan zou willen meewerken het kabinetsbeleid tot een goed einde te brengen. Hij deed een beroep op het CDA om het Kabinet het komende jaar minder hinderlijk voor de voeten te lopen dan de afgelopen weken. Rietkerk signaleerde in het regeringsbeleid een aantal goede elementen, maar constateerde toch dat er wat de VVD betrof het laatste jaar voor de verkiezingen meer diende te gebeuren.

In een interview van "Hier en Nu" van de NCRV zei minister Wiegel weer beschikbaar te zijn als lijsttrekker. Op het congres stelde hij als voorwaarde voor het lijsttrekkerschap dat het kabinetsbeleid inzet van de verkiezingen zou worden. Wiegel pleitte voor een duidelijk verkiezingsprogramma en geen "lijst van fraaie wensen". Wiegel, en ook mevrouw Van Someren-Downer, prezen Van Agt om diens duidelijke uitspraken over samenwerking met de VVD.

Naar aanleiding van een opmerking in het ontwerp-beginselprogramma van de Commissie-Geertsema over mogelijke samenwerking tussen VVD, D'66 en PvdA heeft het hoofdbestuur van de VVD in een brief duidelijk gemaakt dat het voorlopig geen mogelijkheden ziet tot samenwerking met de PvdA. De verschillen op sociaal-economisch gebied en defensie zijn nog altijd groot.

Op 30 en 31 mei werd een congres gehouden ter vaststelling van het ontwerp-beginselprogramma, getiteld "Liberaal Manifest 1980".

Op aandrang van het Congres kreeg de Commissie-Geertsema de opdracht de economische paragraaf uit de ontwerp-beginselverklaring te herschrijven. Op 5 en 6 september congresseerde de VVD voor de tweede maal over het Liberaal Manifest. Hier werden de hoofdlijnen van het Manifest vastgesteld. De Commissie-Geertsema zal alle amendementen verwerken en in het najaar '81 zal de VVD zich uitspreken over de definitieve versie van het beginselprogramma.

Op 19 september kwam in Amersfoort de partijraad van de VVD bijeen. De partijraad had grote bezwaren tegen de plannen van VVD-minister Pais van Onderwijs om te korten op de salarissen van het onderwijzend personeel. Een motie van afkeuring van de plannen van Pais werd op aanraden van het hoofdbestuur ingetrokken. Een ander belangrijk punt vormde de besteding van extra aardgasopbrengsten. Wiegel en Rietkerk wilden dat de opbrengsten rechtstreeks naar de bedrijven zouden gaan. Ze dreigden dat de VVD uit de regering zou stappen, indien dit niet ging gebeuren.

Op 2 oktober heeft de VVD haar ontwerp-verkiezingsprogram 1981-1985 "Samen aan het werk" gepubliceerd. In maart 1981 zal het definitief worden vastgesteld.

Op 12 november overleed mevrouw Van Someren-Downer, fractievoorzitter van de Eerste Kamerfractie van de VVD. Van 1959 tot 1968 was zij lid van de Tweede Kamer voor de VVD. In 1969 werd ze gekozen tot voorzitter van de partij, wat ze bleef tot 1975. In 1974 werd mevrouw Van Someren lid van de Eerste Kamer; in 1976 volgde ze mr. H. van Riel op als voorzitter van haar fractie.

Op 13 december is mr. H. van Riel overleden. Mr. Van Riel was van 1958 tot 1976 fractievoorzitter van de VVD voor de Eerste Kamer. In 1977 werd hij benoemd tot ere-lid van de VVD.

In december heeft de verkiezingsraad van de VVD de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen vastgesteld: 1. H. Wiegel; 2. drs. N. Smit-Kroes; 3. mr. G.J. Rietkerk; 4. drs. E. Nijpels; 5. mr. A. Kappeijne van de Coppello.

Geraadpleegde literatuur:

- Politiek Overzicht, jrg. 20 (1980), nrs. 1 (jan.) t/m 12 (dec.)
- krantenknipsels uit Trouw, NRC-Handelsblad en Nieuwsblad van het Noorden.

BIJLAGE VII

WAAROM WERD DE SDAP NIET ONTBONDEN?

door S.G. Steffensen

Elk zichzelf respecterend geschiedenisboek in Nederland dat de twintigste eeuw behandelt weet te vermelden, dat het congres van de SDAP op 8 februari 1946 met algemene stemmen besloot de partij te ontbinden.

Als men dan ook beweert dat de SDAP nooit werd opgeheven zou men geneigd zijn dit als geschiedsvervalsing te bestempelen. Het besluit om de partij te ontbinden kan immers gemakkelijk worden teruggevonden in het congresverslag van de SDAP in Liquidatie van 1946, dat luidt als volgt: "De Sociaal Democratische Arbeiders Partij in Nederland besluit, met ontbinding van eigen politieke organisatie, op te gaan in een nieuw te stichten "Partij van de Arbeid"" (p. 68).

Dit besluit is algemeen bekend. Wat minder of geen bekendheid geniet is het feit, dat vermeld besluit statuair niet geldig was en daarmee ook geen rechts-geldigheid bezat.

Op grond hiervan rijzen twee vragen: a) Waarom werd de SDAP niet statuair ontbonden? en b): Bestaat de SDAP vandaag dan nog?

Een poging hierop enig licht te werpen voert ons terug naar het jaar 1946.

Op 28 februari van dat jaar stuurde L.A. Ankum namens het partijbestuur een telegram aan alle leden van voornoemd bestuur, dat gekozen was op het congres van 8 februari. Het telegram behelsde de oproep voor een vergadering op maandag 4 maart. Op die zelfde dag werden de achtergronden voor dit telegram nader toegelicht in een schrijven van Ankum aan de partijbestuurders. Ankum liet in deze brief de PB-leden weten, dat de juridische raadsman der SDAP, Mr. van Hattum, van mening was dat "onverwijld een referendum onder de leden van de SDAP moet worden gehouden over de ontbinding der Partij, daar naar zijn oordeel anders de Partij niet officieel is opgeheven en zelfs een klein aantal leden de SDAP in stand kan houden".

Zijn mening was gegrond op artikel 49 der partijstatuten, dat als volgt luidt: "Tot ontbinding der Vereniging kan alleen worden besloten, wanneer op voorstel van minstens twee derde der stemmende leden, tezamen uitmakende minstens drie vijfde van het totaal der leden van de Partij, zich voor het voorstel hebben verklaard. Bij ontbinding der Vereniging wordt ten opzichte der bezittingen gehandeld overeenkomstig art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek. Dit referendum wordt gehouden twee maanden na het inkomen van het Voorstel."

Het niet volgen van bovenstaand artikel zou, volgens Van Hattum, de leden, die de SDAP als partij wilden handhaven, in staat stellen om de rechten en de bezittingen der partij voor zich op te eisen, ondanks het congresbesluit. Het partijbestuur bevond zich dus in een zeer onaangename situatie, zo dicht bij de eerste naoorlogse verkiezingen. Het geldt dat de SDAP bezat was hard nodig in de PvdA voor het voeren van verkiezingsacties en andere werkzaamheden in deze partij.

Men vraagt zich af of de mededeling van Ankum van 28 februari een complete verrassing voor het partijbestuur was. Volgens Ankum, in dezelfde brief, kan dit niet het geval zijn, omdat hij al vóór het congres het partijbestuur opmerkzaam had gemaakt op artikel 49 der partijstatuten. (Het partijbestuur van 8 februari was op twee na identiek met het partijbestuur van voor het congres. Als nieuwe leden werden J.A. Burger en D. Heroma-Meilink gekozen.) Wat Ankum hier beweert is echter niet terug te vinden in de notulen van het partijbestuur over de maanden november/december 1945 en januari 1946, de maanden waarin de partijen, die opgingen in de Partij van de Arbeid, onderhandelden. Dit sluit natuurlijk niet uit dat Ankum inderdaad zo'n uitspraak heeft gedaan. Zo vermelden de notulen van een vergadering van het dagelijks bestuur van de SDAP op 19 februari ook niets over een bespreking van een statutaire ontbinding der partij, terwijl dit onderwerp naar alle waarschijnlijkheid toch behandeld werd.

In een schrijven aan het DB van 3 maart 1946 verlangt J.H. Scheps dan ook dat in de notulen van 19 februari zal worden opgenomen dat hij erop wees, dat de ontbinding "slechts op de voorgeschreven wijze kan en mag geschieden". Volgens de brief van Scheps zou het DB in dezelfde vergadering besloten hebben, juridisch advies in te winnen bij Van Hattum, wat ook gebeurd is. Hoewel de vraag, in hoeverre de PB-leden al voor het congres attent waren gemaakt op artikel 49 der partijstatuten niet met zekerheid kan worden beantwoord, kan men wel stellen dat bijna niemand de consequenties van voornoemd artikel heeft onderkend (zie PB-SDAP 4 maart 1946).

In de vergadering van 4 maart overwoog de PB voor het eerst serieus wat er alsnog gedaan kon worden om de partij op te heffen, nu vast stond dat het congres dit niet had kunnen doen.

Het doel was enkel en alleen te vermijden, dat diegenen, die zich niet bij de PvdA aansloten en niet voor het lidmaatschap der SDAP bedankten, het vermogen en de naam voor zich konden opeisen.

Volgens de vergadering bestonden er twee mogelijkheden. Enerzijds kon men artikel 49 volgen, hetgeen zou betekenen dat vijf afdelingen een voorstel tot

ontbinding moesten indienen, waarna een referendum moest volgen.

Dit voorstel werd alleen gesteund door J.H. Scheps. Dat de meerderheid niet met dit voorstel instemde had meer oorzaken. Alberda had n.l. al bij het begin van de vergadering een veel eenvoudiger oplossing voorgesteld - de tweede mogelijkheid. Hij stelde voor een buitengewoon congres te houden om de statuten zodanig te wijzigen, dat de ontbinding anders geregeld werd. Dit werd mogelijk gemaakt door artikel 50, waarbij aan de partij het recht werd gelaten de statuten te wijzigen. Het voorstel van Alberda was eenvoudiger en bevatte niet zoveel risico's als het eerste voorstel. Bij het volgen van artikel 49 zou immers elke gewone partijman de kans krijgen zijn stem uit te brengen en dan was het maar de vraag of het voorstel zou doorgaan. Men moet in dit verband niet vergeten, dat er wel sprake geweest was van een eenstemmig congresbesluit, maar dit betekende niet dat ook de gehele partij achter de ontbinding der SDAP stond. Daarbij kwam dat bij een referendum niet slechts een geringe meerderheid voldoende was, maar dat minstens drie vijfde van het totaal der leden zich voor het voorstel moesten verklaren. Of die drie vijfde in maart 1946 nog te verkrijgen was, is zeer de vraag.

De heer J.H. Scheps verklaarde in ieder geval in diezelfde vergadering, dat hij niet wist wat hij moest doen, wanneer hij op dat moment voor de fusie moest stemmen. Er waren zeker meer die zoals Scheps dachten. Als bewijs hiervoor zouden misschien de verkiezingsuitslagen van dat jaar en de activiteiten rond de oprichting van een "Oude SDAP" in de voorzomer van 1946 kunnen gelden.

Om de dreiging van overname door andersdenkenden af te wenden heeft het partijbestuur op 4 maart besloten zo spoedig mogelijk een congres te houden met als doel het wijzigen van de statuten. Alleen Scheps stemde tegen, terwijl de grotere kopstukken als Drees, Vorrink en Goes van Naters in eerste instantie niet aan de besluitvorming deelnamen, omdat ze niet aanwezig waren.

Er werd noch een referendum noch een congres gehouden. De reden hiervoor werd uiteengezet in een schrijven van de juridische raadsman der SDAP van 15 maart 1946 aan het partijbestuur. Van Hattum was, in overleg met Goes van Naters, tot de conclusie gekomen, dat een congres een ontduiking zou betekenen van de ontbindingsbepalingen, waardoor de rechtsgeldigheid twijfelachtig zou worden. Zelfs al zou de rechtsgeldigheid worden erkend, dan nog waren de beide heren bang dat de bezittingen der SDAP in handen zouden kunnen vallen van "kwaadwillende" leden der SDAP. Verder legden Van Hattum en Goes van Naters een eenvoudig plan op tafel, dat bestond uit niets doen.

Onder dat niets doen verstond men de partij te laten voortbestaan tot dat de

termijn van Koninklijke goedkeuring der SDAP in 1948 afliep. Door niet opnieuw Koninklijke goedkeuring aan te vragen zou de SDAP vanzelf ophouden te bestaan als rechtspersoon.

In dat jaar 1946, waarin het partijbestuur nog volledig bevoegd was, zou dit bestuur dan op grond van de afspraak met de PvdA alle activa uit de SDAP kunnen overhevelen, gedeeltelijk in de PvdA en gedeeltelijk in de Wiardi Beckman Stichting. De SDAP, die dan rechtens bleef voortbestaan met behoud van haar naam, zou dan niets anders dan een lege huls blijven. Dit plan werd ook in grote lijnen tot uitvoering gebracht op enkele punten na. Zo behield de SDAP ook na de overheveling van haar vermogen naar de PvdA eind 1946 enige inkomsten, o.a. uit schadeclaimen in verband met de bezetting, en bleef de SDAP voortbestaan met een bestuur, ook na 1948. In 1953 b.v. werd C. Woudenberg opgevolgd door de algemene secretaris van de PvdA E.F. Albrecht als secretaris van de SDAP in liquidatie.

Bezien in het licht van bovenstaande feiten moet men zich afvragen waarom er in het verleden geen vragen zijn gesteld ten aanzien van het voortbestaan der SDAP. Het antwoord hierop lijkt eenvoudig: niemand is blijven stilstaan bij de gedachte dat de SDAP in liquidatie iets anders was dan de bepaling "liquidatie" aangeeft, namelijk een partij die opgeheven was, maar toch enige tijd nodig had om haar verplichtingen af te wikkelen. Blijkbaar is de Zeister Post niet blijven stilstaan bij de mededeling van de algemene secretaris der PvdA in 1949, dat de SDAP nog steeds bestond. Ook zijn er sindsdien verschillende groeperingen geweest, die de naam SDAP wilden gaan gebruiken, maar het niet deden vanwege de stelling uit PvdA-kring, dat de naam nog altijd beschermd was. Ik vraag mij af of deze stelling nog steeds opgaat. Men zou het zo kunnen stellen: of de partij is opgehouden te bestaan en de naam is vogelvrij - of de partij bestaat nog en de naam mag niet door anderen in gebruik worden genomen.

Zou het laatste het geval zijn, dan rijzen toch enkele vragen:

a) Wie maken heden het partijbestuur uit? Het kunnen toch moeilijk dezelfde mensen zijn die op het partijcongres van 1946 werden gekozen? Het congres heeft weliswaar geen termijn gesteld voor de afwikkeling der verplichtingen der SDAP, maar toch waren de partijbestuurders van de SDAP niet voor meer dan een jaar bevoegd. Dit was ook de opvatting van het partijbestuur in 1946, wat blijkt uit de notulen van toen. In de praktijk heeft het bestuur echter vastgehouden aan de koers, die in de vergadering van 4 maart door Woudenberg als volgt werd uitgedrukt: "dat het congres geen datum heeft genoemd. Van deze

omstandigheid moeten wij profiteren." Dat hebben zij dan ook gedaan. Niemand is tot op heden achter de geheime tactieken van toen gekomen, en zelfs als dat wel het geval was geweest, dan hadden de partijbestuurders kunnen antwoorden: er was geen datum gesteld! Men zou dus zover kunnen gaan te stellen: dus fungeert het bestuur voor zover het nog in leven is tot op heden.

b) Heeft de partij nog leden afgezien van de bestuursleden? Dit zal wel het geval moeten zijn als er mensen zijn die niet bedankt hebben voor de SDAP en niet zijn overgegaan naar de PvdA. Zo hebben de partijbestuurders toen geredeneerd en dat zal nog wel geldig zijn. Maar, zou een ander misschien tegenwerpen, mochten er zulke mensen zijn, dan hebben ze waarschijnlijk geen contributie betaald en dus zijn ze dan ook geen leden meer. Dit argument zou zeker ook van toepassing zijn op de bestuursleden en bovendien was het vervallen van lidmaatschap nooit een automatische aangelegenheid in de SDAP. Eerst moest een royementsbesluit van de hand van het partijbestuur voorliggen.

Of de SDAP vandaag wel of niet bestaat zou ik op dit moment in het midden willen laten, zodat de partijbestuurders der SDAP, gekozen in 1946, in de gelegenheid kunnen worden gesteld om alsnog hun visie op de gebeurtenissen in 1946 en de daarop volgende jaren te geven.

BIJLAGE VIII

LIJST VAN SCHENKINGEN VAN PARTICULIEREN, INSTELLINGEN, POLITIEKE PARTIJEN
EN WETENSCHAPPELIJKE BUREAUS VAN DE PARTIJEN, ONTVANGEN IN HET VERSLAGJAAR,
AFGESLOTEN PER 1 JANUARI 1981

Particulieren:

Dekker, H.

- Beermink, H.K.J. Geschiedenis en beginsel van de C.H.U. 's Gravenhage, C.H.U., 1953. 80 blz.
- Beginsel- en verkiezingsprogramma's van politieke partijen.
- Berghuis, W.P. e.a. Een andere weg; redevoeringen gehouden op de Deputatenvergadering van 14 januari 1967 in Tivoli te Utrecht. 's Gravenhage, ARP-Stichting. 40 blz.
- Berghuis, W.P. Vanuit de radicaliteit naar het Evangelie; redevoeringen gehouden op het Partij Convent van 21 oktober 1967 te Utrecht. 's Gravenhage, ARP-Stichting. 22 blz.
- Berghuis, W.P., B. Roolvink en J.A. Diepenhorst. De toekomst in; redevoeringen gehouden op het Partij Convent van 15 oktober 1966 te Utrecht. 's Gravenhage, ARP-Stichting. 44 blz.
- Christelijk Historisch Tijdschrift.
  - jaargang 11: nr. 4-5-6
  - jaargang 12, 13, 14: compleet
  - jaargang 15: nr. 1-2.
- Diepenhorst, J.N.Th. The morning after... 11 blz.
- Gelder, J.W. van. Politieke Organisatie, betekenis van de politieke partij; wording en onderlinge verhouding van de huidige politieke partijen in Nederland. 's Gravenhage, C.H.U., 1965. 9 blz.
- Hoogendijk, W.C.D. De samenleving vernieuwen. 's Gravenhage, Nationale Organisatie van AR-jongeren studiekлубs, 1967. 58 blz.
- Jaarboekje 1967-1968 C.H.U. 's Gravenhage. 294 blz.
- Kooymans, P.H. en P.J. Teunissen. Naar nieuwe mondiale verhoudingen: twee inleidingen over het vredesvraagstuk bestemd voor Arjos-studiekonferentie 4 en 5 oktober 1968. 's Gravenhage, Arjos. 76 blz.
- Ontwikkelingspolitiek nr. 28. 's Gravenhage, ARP-Stichting, 1968. 80 blz.
- Sluis, W. van der. Wegwijs in de AR-Partij. 's Gravenhage, 1964. 40 blz.
- Statuten van de ARP en de ARP-Stichting. 's Gravenhage, ARP-Stichting. 63 blz.

- Veerman, A. en P.H. Kooymans. Werken aan de toekomst; redevoeringen gehouden op het Partij Convent van 26 oktober 1968 te Utrecht. 's Gravenhage, ARP-Stichting. 48 blz.
- Verkiezingsmanifest 1971, G.P.V. Dordrecht. 43 blz.
- Wat doet de ARP. 's Gravenhage, ARP-Stichting, 1969. 95 blz.

Maas, H.

- Maas, H. De SDAP en Oranje; een tegenstelling die om praktische redenen moest wijken. Nijmegen, z.u., 1980. 95 blz. Kandidaatsscriptie.

Instellingen:

NOS

- The influence of the Den Uyl-Wiegel television debate on party policy and party leader evaluation. Hilversum, NOS Audience Research Department, z.j. 86 blz.

Politieke partijen en wetenschappelijke bureaus

Christen Democratisch Appèl

- Welzijnspolitiek in gemeente en provincie. Den Haag, Vereniging van christen-democratische gemeente- en provinciebestuurders, 1980. 63 blz.

Communistische Partij Nederland

- Hoogstraten, P. van en R. van der Velde. Crisis en vernieuwing van de steden. Amsterdam, IPSO, 1980. 50 blz.

D'66

- Agrarische grondpolitiek een redelijk alternatief. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980. 10 blz.
- Het (bedreigde) boek in de samenleving. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 28 blz.
- Besparen is vooruitzien; vermindering van het energieverbruik als politieke doelstelling. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 32 blz. Onder red. van: E. van der Hoeven, I. Lambers-Hacquebard, M. Engwirda.
- Engwirda, M. De kwaliteit van produktie en werkgelegenheid; een D'66 alternatief voor Bestek '81. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1978. 18 blz.
- Inspraaknota inzake de problematiek van de Molukkers in Nederland. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980. 48 blz.
- Jong, J. de, E. Lukács, E. Nijpels, e.a. Voorontwerp van een wet op de

woningsplitsing. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980.

11 blz.

- Kunst in de samenleving. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1977. 30 blz.

- Landelijke en Regionale Omroep. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980. 15 blz.

- Nijpels, E. Bijdrage aan het debat over wetsontwerp 13954. Herziening Wet op de Ondernemingsraden 15 maart 1977. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1977. 16 blz.

- Nijpels, E. Op weg naar bewonerszelfbestuur; memorandum over democratisering woningbeheer. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 43 blz. 2 delen.

- Nijpels, E. Sleutel tot waardeverste pensioenen en betaalbare huizen; motor van persoonlijk en coöperatief eigen woningbezit. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1977. 8 blz.

- Nijpels, E. Wordt ons huis een dwangbuis? Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 10 blz. Letterlijke tekst voor begrotingsbehandeling VRO in de Tweede Kamer in 1977.

- Nijpels, E. en J. Ribberink-van Middelkoop. De ambtenaar en zijn trend. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1978. 20 blz.

- Nijpels, D.P. van Schilfgaarden en P. van Yperen. Voorontwerp van wet ter beperking van de nadelen van pensioenverlies wegens inflatie. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 9 blz.

- Omroep in de samenleving. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1978. 11 blz.

- Een pleidooi voor echte verstedelijking. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1978. 28 blz.

- Raamwerk gemeenteprogramma. D'emocraat, 10 (1977), nr. 8 (nov.), blz. 1-12.

- Raamwerk provincie programma. D'emocraat, 10 (1977), nr. 8 (nov.), blz. 1-8.

- Slooten, E.R. van. Herzieningsontwerp warenwet en de levensmiddelenwetgeving in Nederland. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980. 29 blz.

- Studie gezondheidszorg. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1980. 29 blz.

- Studiedagen Europa. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979.

- Symposium 12½ jaar D'66: "De volgende generatie". Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 32 blz. Bijdragen van G. Mik, H. Potman, E.R. Kuiper e.a.

- Terlouw, J. Het gehandicaptenbeleid. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk

Bureau D'66, 1977. 11 blz.

- Van Ruilverkaveling naar landinrichting; een rapport over de inrichting en beheer van het landelijke gebied. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 19 blz.

- Vraag en Antwoord; informatiemap ten behoeve van de politieke scholingscursus van de 9 samenwerkende vrouwenverenigingen. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1978. 25 blz.

- Vraag en Antwoord II; informatiemap ten behoeve van de politieke scholingscursus van de 9 samenwerkende vrouwenverenigingen. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 25 blz.

- Vraag en Antwoord III; campagne tekstboek. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 39 blz.

- Wessel-Tuinstra, E. Standpuntbepaling D'66 inzake abortus. Den Haag, Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66, 1979. 23 blz.

Gereformeerd Politieke Verbond

- Dijksterhuis, W.H.K. Een goede buur. Nota inzake het ontwerp van Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Amersfoort, Groen van Prinsterer Stichting, 1980. 31 blz.

- Overheid en Kunst. Groningen, De Vuurbaak, 1980. 64 blz. Publikatie van de Groen van Prinsterer Stichting nr. 40.

- Verbrugh, A.J. Universeel en Antirevolutionair; toelichting bij de richtlijnen voor de nationaal-gereformeerde, dat is universeel-christelijke en antirevolutionaire politiek. Groningen, De Vuurbaak, 1980. dl. I. 247 blz. Publikatie van de Groen van Prinsterer Stichting nr. 41.

Pacifistisch Socialistische Partij

- Socialistisch Perspektief; scholingstijdschrift van de PSP. Uitgave Stichting Vorming en Scholing PSP. nrs. 1 t/m 9.

- De Staat; vernietigen, veroveren of veranderen. Strategiediskussie. Thema-nummer 1. Amsterdam, PSP, 1980. 23 blz.

Partij van de Arbeid

- Eigendom en beheer van woning en woonomgeving. Deventer, Kluwer, 1980. 95 blz.

- Eindrapportage Kommissie Meerjarenramingen en Partijorganisatie. Amsterdam, Partij van de Arbeid, 1979. 90 blz.

- Jaspers, F., J. Hamel en G. Schrijvers. Artsen in dienstverband. Deventer, Kluwer, 1980. 107 blz.

Staatkundig Gereformeerde Partij

- Zicht; uitgave van het studiecentrum der Staatkundig Gereformeerde Partij,

voortzetting van "Onderling kontakt". 1975, 1976, 1977, 1978, 1979.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie

- Jaarboek '80-'81; opgesteld volgens de gegevens die op 31 augustus 1980 bekend waren op het algemeen secretariaat. 's Gravenhage, 1980. 391 blz.
- Jaarverslag 1979 VVD; 32ste jaarverslag van het Hoofdbestuur. 's Gravenhage.

Van alle partijen, vertegenwoordigd in de Tweede Kamer, alsmede van de Socialistische Partij en de Reformatorische Politieke Federatie, ontvangt het Centrum de door hen uitgegeven bladen. Bij enkele partijen staat het Centrum op de verzendlijst voor de pers, zodat het Centrum van die partijen ook alle persberichten ontvangt.

Van de door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen uitgegeven jaarboeken zijn nog verkrijgbaar:

Jaarboek 1976 met o.a. de volgende bijdragen:

- Interview van drs. J.Th.M. Bank en de heer G.G.J. Thissen met prof. dr. P.R. Baehr, één van de initiatiefnemers tot oprichting van D'66, op 24 september 1974.
- Geannoteerde bibliografie over de Anti-Revolutionaire Partij in de jaren 1966-1968, inclusief de Christen-Radicalen, de Groep van Achttien en de samenwerking met CHU en KVP. Samengesteld door C.C. de Beer.
- Lijst van de politieke partijen die sedert de Tweede Wereldoorlog hebben deelgenomen aan verkiezingen voor de Tweede Kamer (met opgave van: naam van de partij, datum van oprichting, (eventueel) verkregen zetels, behaalde percentages stemmen, jaren van regeringsdeelname en de regeringscombinaties). Samengesteld door mr. D.J. Elzinga in samenwerking met A. Bakker.

Jaarboek 1979 met o.a. de volgende bijdragen:

- I. Lipschits, L.P. Middel en W.H. van Schuur: "Het middenkader van de VVD. Een voorlopig verslag van het onderzoek naar de afgevaardigden op de Algemene Vergadering van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie op vrijdag 10 en zaterdag 11 maart 1978 te Utrecht."
- R.A. Koole: "De KVP en het kompas Romme/Luns."
- A.P.M. Lucardie: "De 'New Left' in Nederland. Een interpretatie van ideologische ontwikkelingen in Provo, PSP, PPR en PvdA in de periode 1960-1977."
- L.P. Middel: "Spelregels voor 'Partijgenoten' en 'Kameraden'. Over de organisatiestructuur van de PvdA en de CPN".
- J.B. Dik en S. Singelsma. Delen uit: "Nederlandse politieke partijen en Europese samenwerking en eenwording. De houding van de ARP, CHU, KVP, PvdA en VVD 1945-1980".

Deze jaarboeken kunt u nog bestellen door f12,50 te storten op giro 826171 t.n.v. Rijksuniversiteit Groningen, onder vermelding van: "Jaarboek 1976 (1979) Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 084503".